

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ανήκειν & Κοινωνική Ένταξη στο Λόγο: Μελετώντας Κοινότητες Ρομά

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΛΑΚΟΥΡΑ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Η συγγραφέας Λάκουρα Σοφία Βαρβάρα βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή: Λάκουρα Σοφία Βαρβάρα

Ημερομηνία: 20 Ιουνίου 2023

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	6
Abstract	8
Ευχαριστίες.....	9
Εισαγωγή.....	10
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό Πλαίσιο	14
Ανήκειν: Εννοιολογήσεις	14
Το «ανήκειν» σε Λογοαναλυτική Έρευνα	16
Place Identity & Μειονότητες	17
Ένταξη & Αποκλεισμός	19
Η Ένταξη & ο Αποκλεισμός υπό το Πρίσμα Λογοαναλυτικών Ερευνών	20
Ο Ρατσισμός υπό το Πρίσμα Λογοαναλυτικών Προσεγγίσεων	21
Διομαδικές Σχέσεις: Προκαταλήψεις/Διακρίσεις, Υπόθεση Επαφής, Κατηγοριοποίηση, Επανακατηγοριοποίηση	25
Διομαδικές Σχέσεις υπό το Πρίσμα της Ανάλυσης Λόγου	28
Η Θέση της Ερευνήτριας	29
Ρομά: Αναδρομή σε Δημογραφικά και Ιστορικά Στοιχεία	31
<i>Προέλευση, Εξέλιξη Ονομασίας & Εγκατάσταση</i>	31
<i>Αντί-τσιγγανισμός</i>	34
<i>Ολοκαύτωμα</i>	35
<i>Ρομά: Κοινωνική Ένταξη & Αποκλεισμός</i>	38

<i>Έρευνες στις Διομαδικές Σχέσεις: Το Δίπολο Πλειονότητας – Μειονότητας (Ρομά)</i>	39
<i>Έρευνες πάνω στις Πεποιθήσεις για Άτομα Ρομά</i>	41
Ρομά στην Ελλάδα	44
<i>Το φέουδο της Κέρκυρας</i>	44
<i>Κατάσταση Ρομά στην Ελλάδα</i>	45
Κεφάλαιο 2: Μέθοδος	47
Σκοπός της Έρευνας & Ερευνητικά Ερωτήματα	47
Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Έρευνας	47
Μέθοδος Παραγωγής Δεδομένων	48
Περιγραφή Συμμετεχόντων/ουσών	49
Περιγραφή Χώρου Παραγωγής Δεδομένων	50
Ενημέρωση & Συγκατάθεση Συμμετεχόντων/ουσών	51
Θεματικές Ενότητες Συνέντευξης	51
Μέθοδος Ανάλυσης	52
<i>Θεματική Ανάλυση</i>	52
<i>Ανάλυση Λόγου</i>	53
<i>Αναλυτική Διαδικασία</i>	56
Κεφάλαιο 3: Ανάλυση	57
<i>Κατασκευή της Εργασίας</i>	58
<i>Σύγκριση Παρόντος – Παρελθόντος & Κατασκευή Εξέλιξης</i>	72
<i>Κατασκευή Ομάδων ως Διακριτές & μη</i>	77

<i>Κατασκευές του Ρατσισμού</i>	88
<i>Κατασκευή της Ένταξης</i>	108
<i>Πότε Ρομά-Τσιγγάνοι / Πότε Γύφτοι;</i>	120
Κεφάλαιο 4: Συζήτηση	124
<i>Συμπεράσματα</i>	124
<i>Αναστοχασμός / Περιορισμοί Έρευνας</i>	126
<i>Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα</i>	127
Βιβλιογραφία	129
Παράρτημα	142
Παράρτημα 1	142
Παράρτημα 2	151

Περίληψη

Έννοιες κατά βάση κοινωνικές, όπως αυτές του ανήκειν, της ένταξης/αποκλεισμού και του ρατσισμού, έχουν απασχολήσει εδώ και χρόνια την έρευνα των κοινωνικών ψυχολόγων. Παρά την εκτενή διερεύνησή τους όμως, βλέπουμε πως ακόμη και σήμερα υπάρχουν πολλές ομάδες οι οποίες βιώνουν κοινωνικό αποκλεισμό και κατά επέκταση ρατσισμό, παρά τις προσπάθειες για ένταξη και μείωση του ρατσισμού. Η παρούσα έρευνα ασχολήθηκε συγκεκριμένα με άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, εστιάζοντας στον εντοπισμό των κατασκευών που πραγματοποιούν στο λόγο τους άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά σχετικά με ζητήματα που σχετίζονται κυρίως με το ανήκειν, την κοινωνική ένταξη/αποκλεισμό, τις διομαδικές σχέσεις και το ρατσισμό, αντλώντας από κοινωνικοπολιτισμικά διαθέσιμα αποθέματα και κοινούς τόπους.

Για τη μελέτη των παραπάνω ζητημάτων, η παρούσα εργασία ενημερώνεται από την επιστημολογική θέση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, αντλώντας συγκεκριμένα από τις αρχές της Ανάλυσης Λόγου και της Λογοψυχολογίας. Έτσι, δόθηκε έμφαση στην προσέγγιση των φαινομένων αυτών από την οπτική της κατασκευής τους στο λόγο των ατόμων και όχι στην απλή αναφορά τους. Από την ανάλυση συνεντεύξεων με άτομα από κοινότητα Ρομά αναδείχθηκαν 6 βασικές θεματικές με κάποιες υπό-θεματικές, που αφορούν στους τρόπους με τους οποίους οι συμμετέχοντες/ουσες μιλούν πάνω στα ζητήματα που μελετά η παρούσα εργασία – το ανήκειν, την κοινωνική ένταξη/αποκλεισμό, τις διομαδικές σχέσεις και το ρατσισμό – και εντοπίστηκαν ζητήματα που κινητοποιούν οι συμμετέχοντες μιλώντας για τα παραπάνω, όπως διαπραγμάτευση διακριτότητας μεταξύ διαφόρων ομάδων καθώς και «προϋποθέσεων» για την ύπαρξη, την απουσία ή την εξάλειψή του ρατσισμού.

Λέξεις-Κλειδιά: ανήκειν, κοινωνική ένταξη / αποκλεισμός, ρατσισμός, διομαδικές σχέσεις, κοινότητες Ρομά

Abstract

Fundamentally social concepts, such as belonging, integration/exclusion and racism, have been of concern to social psychologists for years. Despite extensive research, however, we see that even today there are still many groups who experience social exclusion and thus racism, despite efforts to integrate and reduce racism. The present research dealt specifically with people from Roma communities, focusing on the ways in which from Roma communities construct belonging, social integration/exclusion, intergroup relations and racism in a conversational context of semi-structured interviews drawing on socio-cultural resources and commonplaces.

To study the above issues, this paper was informed by social constructionist approaches, specifically drawing upon the principles of Discourse Analysis and Discursive Psychology. Thus, emphasis was placed on approaching these phenomena from the perspective of their construction in the discourse of individuals rather than simply reporting them. From the analysis of interviews with people from a Roma community, six main themes with some sub-themes emerged, relating to the ways in which participants talk about the issues studied in this paper - belonging, social integration/exclusion, intergroup relations and racism - and also identified issues that participants mobilise in talking about them, such as negotiations related to the discreteness of groups as well as constructions of racism in terms of “conditions” for its existence, absence or extinction.

Keywords: belonging, social integration/exclusion, racism, intergroup relations, Roma communities

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτριά μου, κυρία Μαρία Ξενιτίδου, χωρίς την υποστήριξη, τις γνώσεις και τις συμβουλές της οποίας δεν θα μπορούσα να αρχίσω, αλλά ούτε και να φέρω εις πέρας αυτήν εδώ την εργασία. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Αικατερίνη Φλωρά, που συμμετείχε στη βαθμολόγηση της εργασίας.

Τέλος, ένα τεράστιο ευχαριστώ στους/ις συμμετέχοντες/ουσες που με τις εμπειρίες, τις γνώσεις και τις αποκαλύψεις τους με βοήθησαν στην ερευνητική διαδικασία.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο τη διερεύνηση των τρόπων που χρησιμοποιούν, άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, για να μιλήσουν και να νοηματοδοτήσουν έννοιες που σχετίζονται με την αίσθηση του ανήκειν και συνεπακόλουθα ζητήματα που αφορούν την κοινωνική ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό, το ρατσισμό και τις σχέσεις με άτομα που δεν προέρχονται από τις ίδιες κοινότητες και κατ' επέκταση τις συνέπειες που έχουν αυτά.

Διαχρονικά έρευνες έχουν ασχοληθεί διεξοδικά με τον πληθυσμό ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά και τα ζητήματα που τον απασχολούν, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλα κοινωνικοπολιτισμικά πλαίσια. Στην Ελλάδα συγκεκριμένα, μελέτες έχουν ασχοληθεί με την ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν στο σχολικό πλαίσιο (Καλκάνη, 2012), τη διερεύνηση της κατάστασης της υγείας και της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης (Pappa και συν., 2015), το στιγματισμό και τις προκαταλήψεις, με συμμετέχοντες τόσο άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά όσο και άτομα που δεν προέρχονται από τις συγκεκριμένες κοινότητες. Σε ευρύτερο επίπεδο, έρευνες έχουν ασχοληθεί με τη διερεύνηση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη διαμόρφωση ταυτοτήτων (Bodewig & Sethi, 2005), προβλήματα ψυχικής υγείας, χρήση ουσιών, αναλφαβητισμό κ.α. (Benoit et al., 2005· Bonevski et al., 2014· Liljas et al., 2015, όπως αναφέρονται στο Condon et al., 2019).

Στη Λογοψυχολογία, από την οποία αντλεί και η παρούσα εργασία και η οποία έχει ασχοληθεί με πληθώρα ζητημάτων, δεν γινόταν να μην δοθεί έμφαση και στην έρευνα που αφορά άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, αφού τα ζητήματα που αναδεικνύονται είναι κατά βάση κοινωνικά και αφορούν διομαδικές σχέσεις, ταυτοτικά ζητήματα, συμπερίληψη και αποκλεισμό. Έτσι, δεν θα μπορούσαν να λείπουν από το πεδίο της Λογοψυχολογίας και της Ανάλυσης Λόγου γενικότερα,

τέτοιου τύπου έρευνες (π.χ. σχετικά με τις προκαταλήψεις που βιώνει η κοινότητα των Ρομά – Tileaga, 2006).

Στην επισκόπηση ωστόσο της βιβλιογραφίας παρατηρήθηκε πως δεν υπάρχει πληθώρα ερευνών που αφενός περιλαμβάνουν πληθυσμό που προέρχεται από κοινότητες Ρομά και αφετέρου εστιάζουν στους τρόπους με τους οποίους τα ίδια τα άτομα μιλούν για έννοιες όπως το ανήκειν, η κοινωνική ένταξη, ο κοινωνικός αποκλεισμός και άλλα εξίσου σπουδαία ζητήματα που προκύπτουν από αυτά στο ελληνικό κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Επομένως, θεωρείται σκόπιμο να πραγματοποιηθούν τέτοιου τύπου έρευνες που να ακολουθούν την οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, βασική ιδέα του οποίου είναι ότι οι ανθρώπινες εμπειρίες διαμεσολαβούνται ιστορικά, γλωσσικά και πολιτισμικά (Willig, 2008).

Με απλά λόγια, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός συλλαμβάνει την αντίληψη για αυτό που βιώνουμε, ως κάτι που δεν αποτελεί άμεση αντανάκλαση της πραγματικότητας, αφού δεν υπάρχει μία αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, αλλά αποτελεί έναν από τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να κατανοηθεί. Κατ' επέκταση, αυτό δεν σημαίνει πως δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τίποτα, αλλά δίνει τη δυνατότητα για ύπαρξη πολλών και διαφορετικών «γνώσεων» και όχι μίας απόλυτης «γνώσης». Συνεπώς, γίνεται κατανοητό, πως το ίδιο φαινόμενο μπορεί να παρουσιαστεί με διαφορετικούς τρόπους, χωρίς απαραίτητα να είναι κάποιος λανθασμένος. Στόχος λοιπόν, της έρευνας που ακολουθεί την οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι η εύρεση των τρόπων με τους οποίους κατασκευάζεται η κοινωνική πραγματικότητα, των πλαισίων μέσα στα οποία κατασκευάζεται και ο αντίκτυπος αυτών των κατασκευών στην κοινωνική πρακτική (Willig, 2008).

Πιο συγκεκριμένα, η εργασία αυτή ακολουθεί το μεθοδολογικό σχεδιασμό της Ανάλυσης Λόγου (Potter & Wetherell, 1987) και της Λογοψυχολογίας (Edwards & Potter, 1992). Οι Αναλυτές Λόγου και οι Λογοψυχολόγοι ασχολούνται με τις αναφορές που γίνονται σε φυσικά παραγόμενες ομιλίες ή κείμενα και στις συνέπειες αυτών των αναφορών. Επειδή όμως, δεν είναι εφικτό να υπάρχουν πάντοτε εντελώς φυσικά παραγόμενες ομιλίες στην ευχέρεια των ερευνητών/ριών, πολλές φορές χρησιμοποιούν ημιδομημένες συνεντεύξεις για να ασχοληθούν με το υπό διερεύνηση φαινόμενο. Η παρούσα εργασία χρησιμοποίησε ημιδομημένες συνεντεύξεις, για να ασχοληθεί με την ανίχνευση «ψυχολογικών φαινομένων» στην ομιλία των συμμετεχόντων/ουσών, όπως είναι οι κατασκευές, οι ρητορικές επιχειρηματολογίες και οι αποποιήσεις, και των συνεπειών αυτών, σχετικά με τα ζητήματα που προαναφέρθηκαν (ταυτότητες, ανήκειν, διομαδικές σχέσεις, κοινωνική ένταξη/αποκλεισμός) (Willig, 2008).

Η παρούσα εργασία απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το βασικό θεωρητικό πλαίσιο που σχετίζεται με τα ζητήματα που απασχόλησαν και συνέθεσαν αυτήν την εργασία. Έχει γίνει προσπάθεια ώστε τα ζητήματα να προσεγγιστούν από την οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και συγκεκριμένα της Ανάλυσης Λόγου και της Λογοψυχολογίας, με γνώμονα την προσέγγιση των παραπάνω φαινομένων ως αποτελέσματα κατασκευών που τα άτομα πραγματοποιούν στο λόγο αντλώντας από κοινωνικοπολιτισμικά διαθέσιμα αποθέματα και κοινούς τόπους (Billig, 1991). Τα συγκεκριμένα ζητήματα τα οποία συζητιούνται θεωρητικά είναι αυτά που σχετίζονται με το ανήκειν και πώς αυτό διαμορφώνεται σε διαφορετικά πλαίσια, την κοινωνική ένταξη και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ζητήματα ρατσισμού και διομαδικών σχέσεων, καθώς και κοινωνικό-

επιστημονικές συζητήσεις για την ιστορία, το παρελθόν και το παρόν των ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας παρατίθεται ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της έρευνας. Ειδικότερα, καταγράφονται ο βασικός σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα, η μέθοδος παραγωγής δεδομένων, ο λόγος επιλογής και ο τρόπος προσέγγισης των συμμετεχόντων/ουσών, όπως και ο χώρος παραγωγής των δεδομένων. Τέλος, παρουσιάζεται η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων των συνεντεύξεων, καθώς και η αναλυτική διαδικασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο, ακολουθεί παρουσίαση και συζήτηση των ευρημάτων της έρευνας, τα οποία παρατίθενται χωρισμένα σε θεματικές ενότητες – με αυτούσια παράθεση των πρωτότυπων αποσπασμάτων και της ανάλυσής τους.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας, πραγματοποιείται η αναστοχαστική συζήτηση του συνόλου της εργασίας και σημειώνονται σκέψεις, περιορισμοί αλλά και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό Πλαίσιο

Ανήκειν: Εννοιολογήσεις

Πολλοί θεωρητικοί έχουν προσπαθήσει να ορίσουν την έννοια του «ανήκειν», με αποτέλεσμα τη δημιουργία διαφορετικών θεωριών. Το «ανήκειν», έχει θεωρητικοποιηθεί ως «η αίσθηση ή η ανάγκη του ανήκειν» και ως «η ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας». Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες από τις βασικότερες θεωρίες που έχουν γραφεί για το «ανήκειν». Επιλέχθηκαν κάποιοι από τους ορισμούς που θεωρήθηκαν περισσότερο αντιπροσωπευτικοί για την παρούσα εργασία και παρατέθηκαν με χρονολογική σειρά, ώστε να διαφαίνεται η εξέλιξη της επιστημονικής γνώσης, αλλά και η διαφορετική, κάθε φορά, εστίαση, άλλοτε προς μία περισσότερο κοινοτική και άλλοτε προς μία περισσότερο διαπροσωπική οπτική.

Σύμφωνα με τους McMillan & Chavis (1986), η ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας συγκροτείται από 4 βασικά στοιχεία, όπως είναι η ιδιότητα του να είναι κανείς μέλος μίας κοινότητας (αίσθημα του ανήκειν) και η ικανότητα να μοιράζεται μία αίσθηση προσωπικής σχέσης με τους άλλους. Ακόμη, η επιρροή, η αίσθηση ότι κάποιος έχει σημασία για την κοινότητα, αλλά ταυτόχρονα και ότι η κοινότητα έχει σημασία για αυτό το άτομο. Και η ενσωμάτωση διαδραματίζει ρόλο, η ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινότητας από την συμμετοχή τους σε αυτήν και τέλος, η κοινή συναισθηματική σύνδεση, η πίστη ότι τα άτομα μοιράζονται κοινές εμπειρίες (McMillan & Chavis, 1986).

Σε μία ακόμη προσπάθεια ορισμού της «ανάγκης για ανήκειν», οι Baumeister & Leary (1995), προσπάθησαν να αναδείξουν ότι αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο κίνητρο και ότι μπορεί να αποτελέσει πηγή πληροφόρησης για την εξήγηση πτυχών της διαπροσωπικής συμπεριφοράς. Βασική υπόθεση της θεωρίας αυτής είναι ότι «τα άτομα έχουν μία τάση να διαμορφώνουν και να διατηρούν κατ' ελάχιστο, διαρκείς

θετικές και σημαντικές διαπροσωπικές σχέσεις». Το παραπάνω μπορεί να επικυρωθεί από την ανάγκη που φαίνεται να έχουν οι άνθρωποι για συχνές, συναισθηματικά ευχάριστες αλληλεπιδράσεις, με λίγους ανθρώπους, σε χρονικά σταθερό και διαρκές πλαίσιο συναισθηματικού ενδιαφέροντος για την ευημερία του άλλου. Από την άλλη, φαίνεται πως οι αλληλεπιδράσεις με διαφορετικά άτομα σε σύντομα χρονικά διαστήματα δεν είναι εξίσου ικανοποιητικές με τις αλληλεπιδράσεις με τα άτομα που έχουν κάποια σύνδεση στο χρόνο (Baumeister & Leary, 1995).

Προς υποστήριξη της άποψης ότι η ανάγκη για ανήκειν αποτελεί βασικό κίνητρο της ανθρώπινης ύπαρξης, αυτό, θα πρέπει να υποκινεί δράσεις που να αποσκοπούν στην επίτευξη του κινήτρου. Να προσπαθεί δηλαδή κανείς, να δημιουργεί σχέσεις, χωρίς να απαιτούνται ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες, μέχρι να φτάσει σε ένα ικανοποιητικό βαθμό σχέσεων και να μην είναι πρόθυμο να τις τερματίσει εύκολα. Οι σχέσεις αυτές θα πρέπει να δημιουργούν θετικά συναισθήματα και να είναι απαλλαγμένες σε μεγάλο βαθμό από αρνητικά αισθήματα και συγκρούσεις. Ακόμη, υποστηρίζεται πως υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ την ανάγκης για ανήκειν και της απλής κοινωνικής ένταξης, διότι όταν κάποιος ανήκει σε μία ομάδα, λαμβάνει περισσότερο θετικά αποτελέσματα από όταν απλά συναναστρέφεται με άλλα άτομα. Αυτό συμβαίνει, καθώς δεν υπάρχουν οι έννοιες της οικειότητας, της συμπάθειας, του νιασίματος και άλλων τέτοιων χαρακτηριστικών (Baumeister & Leary, 1995).

Ο Hill (1996), σε μία προσπάθεια ορισμού της «ψυχολογικής αίσθησης της κοινότητας», διατείνεται πως αυτή μπορεί να διαφοροποιείται από το ένα περιβάλλον στο άλλο, αλλά διατηρεί συγκεκριμένα χαρακτηριστικά παντού, δεν αφορά αποκλειστικά μεταβλητές ατομικών σχέσεων και συμπεριφορών και αποτελεί μία πολυδιάστατη έννοια, που είναι προτιμότερο να ερευνάζεται σε πλαίσια κοινότητας.

Ωστόσο, με τον όρο «ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας» δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε μία κοινότητα με γεωγραφικά όρια, αφού μπορεί να μην υπάρχει υφιστάμενος χώρος και να αφορά αποκλειστικά ανθρώπους (Hill, 1996).

Τέλος, σύμφωνα με τον Antonsich (2010), το «ανήκειν» παρέχει τη δυνατότητα να αισθάνεται κανείς ότι βρίσκεται στο σπίτι του, καθώς είναι ένα μέσο με το οποίο μπορεί κανείς να κατασκευάζει, διεκδικεί, δικαιολογεί και αντιστέκεται σε μορφές κοινωνικό-χωρικής ένταξης – αποκλεισμού. Το «ανήκειν» χρησιμοποιείται πολύ συχνά ως συνώνυμο της ταυτότητας ή ακόμη και της ιθαγένειας (Antonsich, 2010).

Το «ανήκειν» σε Λογοαναλυτική Έρευνα

Δεν θα μπορούσε στο σημείο αυτό να μην αναφερθεί και η προσέγγιση της αίσθησης του ανήκειν σε Λογοαναλυτικές έρευνες, λόγω της εστίασης της εργασίας αυτής σε αυτή την οπτική. Η ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας παρουσιάστηκε στη μελέτη των Colombo & Senatore (2005), ως συλλογική ταυτότητα που κατασκευάζεται και αναπαράγεται στο λόγο με κατασκευή κοινωνικών κατηγοριών. Κατασκευάστηκαν διάφορες κατηγορίες κοινοτικής ταυτότητας, όπως η ταυτότητα του τόπου, η οποία στηρίζεται στην αίσθηση του ανήκειν που δημιουργείται μεταξύ του ανθρώπου και της περιοχής, την αίσθηση δηλαδή του ανθρώπου ότι αυτός είναι ο τόπος του, ότι εκεί ανήκει. Μία άλλη κατασκευή της αίσθησης του ανήκειν στην κοινότητα σχετίζεται με την εθνικότητα, όπου σε έναν τόπο ζουν διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, για τις οποίες αυτός ο τόπος αποτελεί την ταυτότητα του τόπου τους, χωρίς όμως αναγκαστικά αυτές οι ομάδες να έχουν μεταξύ τους σχέσεις. Η ταυτότητα μπορεί να κατασκευάσει και διακριτότητα μεταξύ έσω και έξω-ομάδων, με τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις που φέρει κάθε ομάδα για την άλλη. Τέλος, η ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας κατασκευάζεται με όρους σχέσεων, αφού μπορεί

να ξεπεραστεί η επιθυμία για συνέχιση της διακριτότητας και οι κάτοικοι να θελήσουν να αποκτήσουν σχέσεις και μία κοινή αίσθηση της κοινότητας (Colombo & Senatore, 2005).

Place Identity & Μειονότητες

Το ανήκειν συχνά συνδέεται στενά με την ταυτότητα του τόπου, καθώς μπορεί να αναπτύσσεται βασιζόμενο σε έναν τόπο. Η ταυτότητα του τόπου νοείται ως η αντίληψη που μπορεί να έχουν τα άτομα για έναν τόπο, χωρίς να αναφέρεται στον ίδιο τον τόπο ή να αποτελεί έναν χαρακτηρισμό που προσδίδει σε έναν τόπο ιδιαίτερη σημασία. Ακόμη αναφέρεται στο συναίσθημα που έχουν οι άνθρωποι για έναν τόπο, χωρίς να αναφέρεται αποκλειστικά στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά – σύνορα ενός τόπου, αλλά σε όλα τα παραπάνω (Hauge, 2007).

Βασική θεωρία για την ταυτότητα τόπου αποτελεί η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας που χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τους Hogg & Abrams· Tajfel (1995· 1982, όπως αναφέρονται στο Hauge, 2007) και αναφέρεται στη γνώση ενός ατόμου ότι αποτελεί μέρος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που αλληλοεπηρεάζονται. Οι άνθρωποι αποδίδουν χαρακτηριστικά στον εαυτό τους βασιζόμενοι σε χαρακτηριστικά που φέρουν οι ομάδες στις οποίες είναι μέλη, δημιουργώντας κατηγορικές διακρίσεις για τον εαυτό και τους άλλους, κατασκευάζοντας διομαδικές διακρίσεις. Έτσι, μέσω αυτών των διακρίσεων δημιουργούνται οι διακρίσεις για τις έσω και έξω-ομάδες.

Σύμφωνα με τους κοινωνικούς ψυχολόγους, ο τόπος διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στον τρόπο με τον οποίο βιώνει κανείς τα γεγονότα της καθημερινής ζωής. Φαίνεται λοιπόν, πως οι τόποι είναι αδιαμφισβήτητα συνυφασμένοι με ψυχολογικές έννοιες και κοινωνικές κατασκευές, όπως αυτές της «εθνικότητας», της

«κοινότητας», της «ταυτότητας», του «ανήκειν» και άλλων τέτοιου είδους εννοιών (Altman & Low, 1992· Barnes, 2000· Dixon & Durrheim, 2004· Dixon et al, 2006· Hopkins & Dixon, 2006· Twigger-Ross et al., 2003, όπως αναφέρονται στο Gray & Manning, 2022).

Στην έρευνα των Shdema & Martin (2020), παρατηρήθηκε πως οι αναμνήσεις που δημιουργούν πληθυσμοί σε έναν τόπο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη σύνδεση των μειονοτήτων με τον τόπο στον οποίο ζουν και κατ' επέκταση στη διαμόρφωση της ταυτότητας τόπου. Οι μειονότητες είναι πιθανό να αναπτύξουν περισσότερες και σημαντικότερες αναμνήσεις που να τις συνδέουν με τον τόπο σε σύγκριση με την πλειονότητα. Η σύνδεση με τον τόπο γίνεται και με τη δημιουργία κοινωνικών δεσμών. Τα άτομα που ανήκουν σε μειονότητες διατηρούν πολύ στενά συνδεδεμένους οικογενειακούς και φιλικούς δεσμούς (π.χ. φυλή, φατρία), δίνοντας μεγάλη έμφαση στην τήρηση των οικογενειακών αξιών. Η ύπαρξη αυτών των πολύ ισχυρών δεσμών μπορεί να συμβάλει στην διαμόρφωση μίας ισχυρής συλλογικής ταυτότητας τόπου. Τέλος, το πολιτικό καθεστώς διαδραματίζει εξίσου σημαντικό ρόλο, εξαιτίας του οποίου οι μειονότητες ενώνονται σε μία ομάδα, ώστε να μπορέσουν να αντιταχθούν στις αποφάσεις της πλειοψηφίας αν χρειαστεί, σε περίπτωση που τα δικαιώματά τους απειλούνται (Shdema & Martin, 2020). Έτσι, ακόμη περισσότερο ενισχύεται η ταυτότητα τόπου που μπορεί να έρχεται και σε αντίθεση με την εθνική ταυτότητα (Proshansky et al., 1983).

Σε άλλη μελέτη, φάνηκε πως άτομα που ανήκουν σε ομάδες που φέρουν αρνητικό πρόσημο μπορεί να αποφεύγουν την αποκάλυψη της ταυτότητάς τους ή αν αυτή είναι γνωστή, μπορεί να αποφεύγουν την επαφή με πληθυσμό που δεν έχει ίδια ή παρόμοια ταυτότητα (Pachankis, 2007· Quinn & Chaudior, 2009). Σε αντίθεση με τα παραπάνω ευρήματα όμως, στη μελέτη των Branscombe et al. (1999), βρέθηκε

πως όταν μία μειονοτική ομάδα απορρίπτεται από την πλειονοτική, είναι πολύ πιθανό να ευνοηθεί η ενδυνάμωση των μεταξύ της δεσμών, της αλληλοϋποστήριξης και έτσι να βοηθήσει στην επίτευξη της ευημερίας.

Στη μελέτη των Mcnamara et al. (2013), φάνηκε πως και οι κάτοικοι των μειονεκτούντων περιοχών, εξίσου και οι ξένοι, είχαν αρνητικά προκατειλημμένη στάση απέναντι στην κοινότητα, με τους πρώτους να αποκρύπτουν πολλές φορές αυτή τους την ταυτότητα και τους δεύτερους να δρουν με γνώμονα διακρίσεις. Ακόμη, φάνηκε πως υπάρχει εσωτερική διάκριση μεταξύ της κοινότητας, σε περισσότερο «αξιοπρεπείς» κατοίκους και περισσότερο «επικίνδυνους», γεγονός που μειώνει την δραστηριοποίηση της κοινότητας υπό το φόβο των «επικίνδυνων» στοιχείων, καθώς και λόγω της απογοήτευσης από προηγούμενες προσπάθειες εξαιτίας της αντίδρασης του κρατικού μηχανισμού (Mcnamara et al., 2013).

Ένταξη & Αποκλεισμός

Έννοιες που δεν θα μπορούσαν να παραληφθούν, ένταξη & αποκλεισμός, καθώς κατακτούνται από τις ομάδες στο πέρασμα του χρόνου. Η κοινωνική ψυχολογία προσεγγίζει τον αποκλεισμό ως ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, ακολουθούμενο από πληθώρα αρνητικών αποτελεσμάτων, καθώς όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, η ανάγκη για ανήκειν αποτελεί ένα από τα βασικά κίνητρα του ανθρώπου (Baumeister & Leary, 1995) και δεν μπορεί να επιτευχθεί όταν υφίσταται συνθήκη αποκλεισμού. Πρόκειται για ένα φαινόμενο, το οποίο αναβλύζει από πολύπλοκες κοινωνικό-ψυχολογικές διαδικασίες και σχετίζεται με τον αποκλεισμό ή την περιθωριοποίηση από ομάδες και ανθρώπους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνήθως προκύπτει από πεποιθήσεις και στάσεις που διατηρεί μία ομάδα για μία άλλη, αποκλειστικά και μόνο λόγω της ένταξής της σε αυτή την ομάδα (Hutchison et al., 2007).

Παράδοξο ή και όχι αποτελεί το γεγονός πως άτομα μίας κοινωνικά αποκλεισμένης / περιθωριοποιημένης ομάδας, υπερτονίζουν την αφοσίωση και τη δέσμευσή τους σε αυτή. Αφοσίωση και δέσμευση δείχνουν μέσα από την έμφαση που δίνουν στην ομοιογένεια και τη συνοχή της ομάδας (Hutchison et al., 2007).

Παρατηρείται έμφαση στην ομοιογένεια που νιώθουν στα πλαίσια της ομάδας τους, όταν βιώνουν απειλή ή αδικία (Doosje et al., 1995) και λόγω αυτής θεωρούν πως ανήκουν σε μία ξεχωριστή ομάδα, με αποτέλεσμα τη συλλογική οργάνωση και την κινητοποίηση για την αντιμετώπιση της περιθωριοποίησης (Tajfel & Turner, 1986). Αυτό παρόλο που μπορεί να βοηθήσει τα μέλη της ομάδας να μην αισθάνονται αποκλεισμένα, μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη περιθωριοποίηση από την ευρύτερη κοινωνία (Hutchison et al., 2007).

Η Ένταξη & ο Αποκλεισμός υπό το Πρίσμα Λογοαναλυτικών Ερευνών

Σε μια μελέτη των Prendergast & Zambrana (2021), που βασίστηκε στην κριτική ανάλυση λόγου και ασχολήθηκε με την αίσθηση του ανήκειν σε άτομα που ζούσαν στη Βηρυτό (ποικιλομορφία θρησκευτικών αιρέσεων), φάνηκε πως οι συμμετέχοντες που είχαν θετικές εμπειρίες συναναστροφών με άτομα που ανήκαν σε διαφορετική αίρεση, θεωρούσαν πως το επίπεδο αρμονίας στη χώρα ήταν υψηλό. Αντίθετα, ένας άλλος συμμετέχων, έκανε διάκριση μεταξύ του «εμείς» και του «αυτοί», αναφερόμενος στην κυβέρνηση του Λιβάνου, θεωρώντας τη υπεύθυνη για τις συγκρούσεις μεταξύ των διαφορετικών αιρέσεων, λόγω του τρόπου με τον οποίο τις αντιμετωπίζει. Ένας άλλος συμμετέχων, μετακινήθηκε από τους «ανθρώπους», στους «φίλους» και στους «αυτούς». Αυτό δείχνει την αρμονία που υπάρχει μεταξύ των ομάδων, το οποίο στη συνέχεια υποστηρίζεται περαιτέρω με τη χρήση του «όλου». Ένας ακόμη, συμμετέχων, μίλησε για την αλληλεγγύη που υπάρχει μεταξύ των

αιρέσεων, καθώς αναφέρθηκε επανειλημμένα σε φίλους χριστιανούς και φίλους Αρμένιους (Prendergast & Zambrana, 2021).

Στη μελέτη των Rodriguez & Acree (2021), υποτέθηκε ότι οι νέοι μετανάστες προκειμένου να ενσωματωθούν πλήρως στο νέο τόπο κατοικίας, θα έπρεπε να υιοθετήσουν την αγγλική γλώσσα και να προσπαθήσουν να αφομοιωθούν κατά τα πρότυπα των λευκών ημεδαπών. Σε αυτή τη μελέτη, που βασίστηκε στη φουκωική ανάλυση λόγου, φάνηκε πως οι νέοι μετανάστες θεωρούσαν πως είχαν ενσωματωθεί, όταν είχαν επάρκεια στην αγγλική γλώσσα, επομένως γίνεται λόγος για πολιτισμική αφομοίωση. Οι συμμετέχοντες θεωρούσαν πως αφού είχαν αφομοιωθεί πολιτισμικά, είχαν ενταχθεί και είχαν αναπτύξει το αίσθημα του ανήκειν. Οι νέοι μετανάστες κατανοούσαν την ένταξη ως κάτι που πρέπει να δείξουν ότι αισθάνονται, να δείξουν ότι νιώθουν ότι ανήκουν. Τέλος, το ανήκειν, εκτός από το γεγονός πως εκφράστηκε με τη γλωσσική αφομοίωση, εκφράστηκε ακόμη με την ύπαρξη δουλειάς ή τη φοίτηση στο σχολείο, κάτι το οποίο θα τους έκανε να ανήκουν και έτσι θα εντάσσονταν στην κοινωνία. Η ενσωμάτωση τέλος, είχε συνυφανθεί με την αίσθηση του ανήκειν (Rodriguez & Acree, 2021).

Ο Ρατσισμός υπό το Πρίσμα Λογοαναλυτικών Προσεγγίσεων

Ο αποκλεισμός συνδέεται άμεσα με το ρατσισμό, καθώς πρόκειται για δύο αλληλένδετες έννοιες, αφού λόγω του ρατσισμού συμβαίνει ο αποκλεισμός. Μελέτες Ανάλυσης Λόγου, που ασχολούνται με τους διαφορετικούς τρόπους κατασκευής του ρατσισμού, υποστηρίζουν πως ο ρατσισμός κατασκευάζεται ενεργά στις κοινωνικές συναναστροφές με το λόγο και πως δεν είναι απλά ένα γνωσιακό κατασκεύασμα. Σύμφωνα με τους αναλυτές λόγου, η διαδικασία της κατηγοριοποίησης είναι μία διαδικασία στην οποία προβαίνουν οι άνθρωποι με το λόγο, ώστε να εκπληρώσουν ένα σκοπό, όπως είναι η άρνηση του ρατσισμού, η θετική παρουσίαση του εαυτού, η

αρνητική των άλλων κλπ. Ακόμη, αυτό που επισημαίνουν είναι ότι η κατηγοριοποίηση είναι αυτή που μπορεί να διατηρήσει ή να ελαττώσει τις κοινωνικές ανισότητες, καθώς δεν αποτελεί φυσικό φαινόμενο που δημιουργείται από γνωστικές δομές που βασίζονται στην αξιολόγηση αντικειμενικών κριτηρίων, αλλά αποτελεί κοινωνικό κατασκεύασμα, που είναι ευμετάβλητο, αλλά έχει ως βασικό σκοπό τη διατήρηση κοινωνικών ανισοτήτων (Augoustinos & Every, 2007).

Σύμφωνα με τον Garner (2010), ο ρατσισμός αποτελεί ένα πολύπλευρο κοινωνικό φαινόμενο, που περιλαμβάνει συμπεριφορές, πράξεις και άνισες σχέσεις εξουσίας, βασιζόμενος στην ιδέα της «φυλής», στις ιεραρχικές κοινωνικές θέσεις και στις διακρίσεις που πηγάζουν από αυτές. Η έννοια της «φυλής» αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή, που έχει χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία συλλογικών ταυτοτήτων εξουσίας και εξιλαστήριων θυμάτων, ασκώντας εξουσία, καταπιέζοντας ομάδες και καταπατώντας τα δικαιώματά τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ιδεολογίας είναι η ιδέα της «Άριας Φυλής» που κατασκεύασαν οι Γερμανοί τον 20^ο αι. Οι βασικότερες θεωρίες που αναπτύχθηκαν από την οπτική της Ανάλυσης Λόγου για την εξήγηση του ρατσισμού είναι η κοινωνικογνωστική προσέγγιση του ρατσισμού του van Dijk και η οπτική της Λογοψυχολογίας (Wodak & Reisigl, 2015).

Η θεωρία του van Dijk υποστηρίζει πως η προκατάληψη είναι μία κοινωνική αναπαράσταση που αποκτάται κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και μετασχηματίζεται στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Ασχολήθηκε με την εκλογίκευση της προκατάληψης κατά των μειονοτικών ομάδων και τις στρατηγικές που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίησή τους (van Dijk, 1984). Στηριζόμενος σε πολλές μελέτες του, διέκρινε δύο είδη ρατσισμού, με το ένα από αυτά να ενδιαφέρει αυτήν εδώ την εργασία. Πρόκειται για το ρατσιστικό λόγο που απευθύνεται σε εθνοτικά διαφορετικούς άλλους, που παράγεται από την κυρίαρχη ομάδα και

ονομάζεται και ως «καθημερινός ρατσισμός», μπορεί να είναι τόσο άμεσος όσο και έμμεσος. Βασικά σημεία ρατσιστικού λόγου σχετίζονται με τη διαφοροποίηση του άλλου, την απόδοση αποκλίνουσας συμπεριφοράς και την απειλή από τον άλλον (van Dijk, 2004).

Στη Λογοψυχολογία υποστηρίζεται πως οι στάσεις και τα στερεότυπα κατασκευάζονται ενεργά στο Λόγο μέσω των κοινωνικών και ψυχολογικών διαδικασιών και των ρατσιστικών προκαταλήψεων. Ο ρατσισμός επομένως αντιλαμβάνεται ως ιδεολογικά αποτελέσματα με δυναμικό χαρακτήρα (Wetherell & Potter, 1992). Σε μελέτη τους στη Νέα Ζηλανδία για τις στάσεις απέναντι στη φυλή και την εθνικότητα, οι Wetherell & Potter (1992), βρήκαν πως οι ρατσιστικές και εθνοποιητικές τάσεις, ως μέρος βιωμένης ιδεολογίας, είναι αντιφατικές και διάφορους ιδεολογικούς ρόλους της προκατάληψης για τους λευκούς Νεοζηλανδούς.

Ως δεδομένη πλέον φαίνεται η προσπάθεια αποποίησης του ρατσισμού «δεν είμαι ρατσιστής, αλλά...» van Dijk (1992), αφού έχει βρεθεί σε πλειονότητα ερευνών. Αυτό συμβαίνει συνήθως όταν μιλά κάποιος που τοποθετείτε κατά των δικαιωμάτων των θυμάτων του ρατσισμού και προσπαθεί να δικαιολογήσει τον εαυτό του. Πρόκειται για τον «νέο ρατσισμό», ο οποίος σε αντίθεση με τον παλιό, που ήταν ξεκάθαρος, είναι κεκαλυμμένος (Augoustinos & Every, 2007). Σύμφωνα με τον Billig (1988), πλέον υπάρχει μία αιδώς ως προς την κραυγαλέα έκφραση ρατσιστικών σχολίων, καθώς δεν δικαιολογούνται από τις αξίες και την ηθική, οπότε και κατασκευάζουν φαινομενικά λογικές απόψεις και επιχειρήματα, που κατά βάθος βρίθουν προκαταλήψεων.

Ας μην ξεχνάμε ακόμη πως ο Billig (1988), έχει συνδέσει την έκφραση προκαταλήψεων με τον παραλογισμό, άρα με την προσπάθεια παρουσίασης των

επιχειρημάτων ως λογικών, απομακρύνονται από την έννοια του παραλόγου. Επομένως, γίνεται κατανοητό πως οι προκαταλήψεις μπορεί να παρουσιάζονται ως λογικά επιχειρήματα τα οποία αντλούν από την αντικειμενική εξωτερική πραγματικότητα και όχι από εσωτερικά ψυχολογικά κριτήρια. Παράδειγμα αντικειμενικής εξωτερικής πραγματικότητας είναι τα αρνητικά χαρακτηριστικά που διαθέτει η ομάδα που είναι θύμα προκαταλήψεων –ρατσισμού, καθώς αυτά εμφανίζονται ως απάντηση στα αρνητικά χαρακτηριστικά.

Ακόμη, ένα παράδειγμα αντικειμενικής εξωτερικής πραγματικότητας, που παρουσιάζεται ως αιτία ανάπτυξης προκαταλήψεων και ρατσιστικών σχολίων και συμπεριφορών είναι η οικονομική ανησυχία. Στη μελέτη των Augoustinos et al. (1999, όπως αναφέρεται στο Augoustinos & Every, 2007), παρατηρήθηκε πως για τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Αβορίγινες στην Αυστραλία, ενοχοποιήθηκαν θύματα ρατσισμού και προκαταλήψεων (Αβορίγινες) από λευκούς Αυστραλούς ως υπεύθυνα για την κατάσταση φτώχειας στην οποία ζούσαν και για την έλλειψη εργασίας και κατασκευάζονταν ως οι μόνοι υπεύθυνοι για τον ρατσισμό που βίωναν. Σχετικά με το επιχείρημα περί οικονομικής ανησυχίας, οι Blommaert και Verschueren (1998, όπ. ανάφ. στο Augoustinos & Every, 2007), διαπίστωσαν πως οι Βέλγοι στέκονταν κατά των μεταναστών, καθώς φοβόντουσαν για τις θέσεις εργασίας τις οποίες θα καταλάμβαναν οι μετανάστες, αποκλείοντας τους ίδιους. Ακόμη, στην ίδια μελέτη των Augoustinos et al. (1999, όπ. ανάφ. στο Augoustinos & Every, 2007), ο ρατσισμός κατά των Αβορίγινων παρουσιάστηκε ως δικαιολογημένος θυμός που γεννήθηκε ως αποτέλεσμα «αδικαιολόγητης» κατά την άποψή τους, χορήγησης επιδομάτων στους Αβορίγινες από το κράτος (Augoustinos & Every, 2007).

Διομαδικές Σχέσεις: Προκαταλήψεις/Διακρίσεις, Υπόθεση Επαφής,

Κατηγοριοποίηση, Επανακατηγοριοποίηση

Από αυτή την εργασία δεν θα μπορούσε να λείπει η αναφορά στις διομαδικές σχέσεις, καθώς όσα έχουν μέχρι τώρα παρατεθεί συμβαίνουν στην συνύπαρξη διαφόρων ομάδων. Οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις μπορεί να είναι τόσο θετικές όσο και αρνητικές. Οι θετικές προκαταλήψεις και διακρίσεις προκύπτουν από τη θετική αξιολόγηση προς την εσωτερική ομάδα και δείχνουν ξεκάθαρη προτίμηση προς αυτή. Αντίστοιχα, οι αρνητικές προκαταλήψεις και διακρίσεις προκύπτουν από την αρνητική αξιολόγηση προς την εξωτερική ομάδα, εντάσσοντάς την σε μειονεκτική θέση (Brewer, 1991).

Σύμφωνα με τον Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Tropp & Pettigrew, 2005), οι υπάρχουσες προκαταλήψεις κατά συγκεκριμένων ομάδων μπορούν να μειωθούν σε σημαντικό βαθμό, αν αυτές οι ομάδες έρθουν σε επαφή («υπόθεση επαφής»), ειδικά αν είναι θετική και επιφέρει κέρδος στις ομάδες. Όσο περισσότερες και θετικότερες οι επαφές, τόσο περισσότερο μειώνονται οι προκαταλήψεις μεταξύ των ομάδων. Αντίστοιχα, η απουσία εξοικείωσης με μία ομάδα δημιουργεί εχθρότητα και διακρίσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Ωστόσο, η μετά-ανάλυση των Tropp & Pettigrew (2005), έδειξε πως σημαντικό ρόλο στη θετική ή αρνητική εκδοχή της διομαδικής αλληλεπίδρασης διαδραματίζει η φύση της ομάδας, αν δηλαδή πρόκειται για πλειονοτική ή μειονοτική. Φάνηκε πως τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασης στις μειονοτικές ομάδες δεν ήταν τόσο θετικά όσο στις πλειονοτικές. Βασικό ρόλο σε αυτό πιθανώς διαδραματίζουν οι αντιλήψεις που έχουν τα μέλη της ίδιας της ομάδας για τον εαυτό τους ως μέρος της συγκεκριμένης ομάδας.

Σύμφωνα με τον Allport (1954 · 1979, όπως αναφέρεται στο Gaertner & Dovidio, 2005), η κοινωνική κατηγοριοποίηση, διατηρεί την προκατάληψη, καθώς

οδηγεί στη δημιουργία συγκεκριμένων αντιλήψεων και αντιδράσεων απέναντι στην ομάδα. Θεμέλιο λίθο της ανάπτυξης της προκατάληψης αποτελεί η διάκριση μεταξύ των ομάδων στις οποίες μετέχουμε (ingroups) και σε όλες τις έξω-ομάδες (outgroups). Οι διομαδικές σχέσεις υφίστανται όταν μέλη ομάδων σκέφτονται τον εαυτό τους ως μέλη της ομάδας και όχι ως ξεχωριστά άτομα, ικανοποιώντας ταυτόχρονα την ανάγκη για ανήκειν και μοναδικότητα (θεωρία βέλτιστης διακριτότητας Brewer, 1991). Προσδίδοντας όμως απολύτως θετικά χαρακτηριστικά στην ομάδα τους, δημιουργείται προκατάληψη για τις έξω-ομάδες. Αυτό συμβαίνει γιατί κατά τη διαδικασία της κατηγοριοποίησης τα άτομα τείνουν να μειώνουν τις διαφοροποιήσεις που μπορεί να έχουν με τα μέλη της έσω-ομάδας και να μεγεθύνουν τις διαφορές με τα μέλη των έξω-ομάδων (Tajfel, 1969). Λόγω της κατηγοριοποίησης οι διαφορές με τα μέλη των έξω-ομάδων τείνουν να αποδίδονται σε χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τις ομάδες αυτές (Allport, 1954· 1979, όπως αναφέρεται στο Gaertner & Dovidio, 2005).

Για τη μείωση των προκαταλήψεων λόγω της κατηγοριοποίησης, προτείνονται δύο βασικές διαδικασίες, η αποκατηγοριοποίηση και η επανακατηγοριοποίηση. Σύμφωνα με τους Brewer & Miller (1984), η διαδικασία της κατηγοριοποίησης οδηγεί στη σταδιακή αποπροσωποποίηση των ατόμων των έξω-ομάδων που αντιμετωπίζονται ως ένα ομοιογενές σύνολο. Σκοπός της αποκατηγοριοποίησης κατά τη διάρκεια της διομαδικής επαφής είναι να αναιρεθούν τα όρια των ομάδων και η επαφή να γίνεται όχι με βάση το διομαδικό, αλλά το διαπροσωπικό επίπεδο. Χάρη στη διαπροσωπική επαφή, τα άτομα θα αρχίσουν να βλέπουν τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των μελών των έξω-ομάδων και έτσι θα καμφθεί το στερεότυπο περί ομοιογένειας και κατά συνέπεια και οι αρνητικές προκαταλήψεις.

Από την άλλη, σύμφωνα με τους Gaertner και Dovidio (2000), με την επανακατηγοριοποίηση τα άτομα κατηγοριοποιούνται σε μία υπερκείμενη ομάδα και έτσι αίρονται οι προβληματικές των κατηγοριοποιήσεων σε έσω και έξω-ομάδες, αφού δημιουργείται μία νέα έσω-ομαδική ταυτότητα. Η υπερκείμενη έσω-ομάδα, θα πρέπει να σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να επανακατηγοριοποιηθούν τα άτομα των έσω-ομάδων και των έξω-ομάδων, δημιουργώντας μία νέα κοινή ταυτότητα, με αποτέλεσμα την εξάλειψη των προηγούμενων προκαταλήψεων. Με αυτό το μοντέλο τα άτομα των έσω και έξω-ομάδων αποκτούν θετικές στάσεις απέναντι στα άτομα των προϋπαρχουσών έξω-ομάδων, καθώς πλέον εκτός από έξω-ομάδα είναι και μέρος της υπερκείμενης ομάδας (Gaertner και Dovidio, 2000). Με την επανακατηγοριοποίηση τα άτομα μεταφέρονται από την αντίθεση του «εμείς – αυτοί» στη συμφωνία του «εμείς». Έτσι, γίνεται κατανοητό πως η προκατάληψη μπορεί να μειωθεί όταν μεταφέρεται μία διαφορά σε ένα επίπεδο σε μία ομοιότητα σε ένα άλλο επίπεδο (Allport, 1954· 1979, όπως αναφέρεται στο Gaertner & Dovidio, 2005).

Ακόμη, προτείνεται η προσέγγιση της διπλής ταυτότητας για τη μείωση των προκαταλήψεων και των διακρίσεων. Σύμφωνα με τους Gonzalez & Brown (2003), τα άτομα κατά τη διάρκεια της διομαδικής επαφής προτιμάται να διατηρούν στοιχεία και από τις δύο ταυτότητές τους, την κοινή διομαδική (υπερκείμενη ομάδα) και την ταυτότητα της ομάδας προέλευσης (έσω-ομάδας). Αυτό συντελεί στην επικράτηση των θετικών στοιχείων και των δύο ομάδων, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να χάσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας τους στο βωμό της αφομοίωσης στην υπερκείμενη ομάδα.

Διομαδικές Σχέσεις υπό το Πρίσμα της Ανάλυσης Λόγου

Υπό την οπτική της Ανάλυσης Λόγου, οι έννοιες του εαυτού και του άλλου κατασκευάζονται μέσω των γλωσσικών κατηγοριών που χρησιμοποιούνται για την αναφορά σε αυτές. Προσανατολίζονται προς τη δράση και επιτυγχάνουν ρητορικές και κοινωνικές λειτουργίες. Η αναπαράσταση επομένως του εαυτού και του άλλου αποτελεί μία σχεσιακή πρακτική που συνοδεύεται από αντιθέσεις για την αναπαράσταση της ομάδας μας εναντίον της ομάδας του άλλου. Η έρευνα έχει επικεντρωθεί κυρίως στη μελέτη του πλειοψηφικού πληθυσμού και στα πρότυπα λόγου που χρησιμοποιούν για να περιγράψουν τον εαυτό (ως μέλος πλειοψηφικής ομάδας) και τους άλλους (μέλη μειονοτικών ομάδων), τα οποία αναπαράγουν και κανονικοποιούν την περιθωριοποίηση των μειονοτικών ομάδων. Συγκεκριμένα, παρουσιάζουν τον εαυτό με θετικούς όρους και τον άλλον με αρνητικούς, δείχνοντας πως η μειονοτική ομάδα δεν διαθέτει τα θετικά χαρακτηριστικά της δικής τους ομάδας (πλειοψηφικής) (Augoustinos & Potter, 2017).

Διαφορετικές μελέτες έχουν καταστήσει φανερούς τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι πλειοψηφικές ομάδες για να προσδώσουν αρνητικά χαρακτηριστικά στις μειονοτικές. Είναι σύνηθες η πλειοψηφική ομάδα να παρουσιάζει αρνητικές εμπειρίες που έχει με την έξω-ομάδα, δίνοντας βάση σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές της και προβάλλοντας προβληματικά χαρακτηριστικά ως φυσικά, κατηγορώντας τα μέλη των μειονοτικών ομάδων ως υπεύθυνα για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (Augoustinos & Potter, 2017). Από την αντίθετη οπτική, αρνούνται ότι έχουν προκαταλήψεις και τις παρουσιάζουν ως λογικά συμπεράσματα. Στο φόβο της κατηγοριοποίησής τους ως ρατσιστές, αποποιούνται πως οι απόψεις αυτές είναι εσωτερικές αποδόσεις και επικαλούνται επιβεβαίωση και συναίνεση από το εξωτερικό περιβάλλον (Edwards, 2003· van Dijk, 1992).

Σε έρευνα για τις διομαδικές σχέσεις στη Νέα Ζηλανδία (φυλή Νεοζηλανδών Pakeha), φάνηκε πως γίνεται προσπάθεια «αποφυλετικοποίησης» και ένταξης του πληθυσμού με εθνοτικούς όρους, με σκοπό τη συλλογική ταύτιση, που επιχειρεί να αναδείξει την ένταξη, αλλά ταυτόχρονα υπονομεύει τις πολλαπλές ταυτότητες μίας μειονότητας. Τέλος, αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων στη Νέα Ζηλανδία, παρατηρήθηκε πως χρησιμοποιούνται φιλελεύθερα επιχειρήματα υπέρ της ισότιμης μεταχείρισης, για παράδειγμα ότι «όλοι πρέπει να αντιμετωπίζονται το ίδιο» και άλλα συναφή, τα οποία όμως κανονικοποιούν την ανισότητα, αφού συμπληρώνονται από την πεποίθηση πως «πρέπει να είσαι χρήσιμος» για να ισχύουν (Wetherell & Potter, 1992).

Η Θέση της Ερευνήτριας

Μετά την παρουσίαση βασικών θεωρητικών εννοιών που συνθέτουν την παρούσα εργασία, αξίζει να σημειωθεί και η θέση της ερευνήτριας, στο πλαίσιο μιας προσέγγισης που αναγνωρίζει την συν-κατασκευή. Ο Holmes (2020), στη μελέτη του χρησιμοποίησε τον όρο “positionality”, για να αναφερθεί στον τρόπο θέασης των πραγμάτων από τον ερευνητή, αλλά και στο πλαίσιο (πεποιθήσεις και θεωρίες κοινωνικής πραγματικότητας, γνώσεις και τρόπους αλληλεπίδρασης με άλλους και περιβάλλον), πολιτικό και κοινωνικό, το οποίο διαμορφώνει τον τρόπο θέασης των πραγμάτων. Αντικατοπτρίζεται η θέση που επιλέγει ο/η ερευνητής/ρια να έχει σε μία έρευνα. Αυτή η θέση κάθε άλλο παρά «παθητική» είναι, αφού έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την έρευνα κατά κόρον. Επηρεάζει την ίδια την έρευνα (θέμα), καθώς έχει αποτελέσει επιλογή του/ης ερευνητή/ριας και άρα, έχει επηρεαστεί από τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει το εκάστοτε ζήτημα. Ακόμη, επηρεάζει αφενός τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται η ερευνητική διαδικασία και αφετέρου τα ευρήματά της. Κάθε έρευνα συνεπώς δεν είναι ένα αποστειρωμένο αποτέλεσμα μίας εξέτασης, αλλά

μπορεί μέσω της αναστοχαστικότητας να βοηθήσει τον/ην ερευνητή/ρια να ανακαλύψει νέες πτυχές του εαυτού και να κατανοήσει σε ποιον βαθμό και κατά ποιον τρόπο έχει επηρεάσει τον σχεδιασμό, τη διεξαγωγή και τα ερμηνευτικά δεδομένα της όλης διαδικασίας. Κάθε ερευνητής/ρια θα πρέπει να κάνει αναστοχασμό, για να δει τί προκαταλήψεις έχει φέρει στην ερευνητική διαδικασία (Holmes, 2020).

Γίνεται μεγάλη συζήτηση για το αν το να κατέχει ένας/μία ερευνητής/ρια εσωτερική ή εξωτερική θέση στην ομάδα – κοινότητα που διεξάγει την έρευνα προσφέρει διαφορετικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Σε αυτή την εργασία υπήρχε εξωτερική τοποθέτηση της ερευνήτριας, καθώς δεν αυτοπροσδιορίζεται ως μέλος της υπό διερεύνησης κοινότητας και έτσι θα αναφερθούν βασικά θετικά και αρνητικά στοιχεία αυτής της θέσης. Η ερευνήτρια με εξωτερική τοποθέτηση, δεν είναι μέλος της υπό διερεύνησης ομάδας, ούτε εξοικειωμένη με αυτήν και δεν έχει τις ίδιες γνώσεις που θα είχε μία/ένας ερευνήτρια/ής με εσωτερική θέση. Σύμφωνα με την εσωτερική θέση, οι εξωτερικοί/ες ερευνητές/ριες δεν έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν πλήρως τις εμπειρίες των υποκειμένων, αλλά μπορούν να είναι αποστασιωποιημένοι/ες και να απομακρύνονται από εσωτερικές προκαταλήψεις. Ωστόσο, συνήθως δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στον υπό μελέτη πληθυσμό, ούτε την εμπιστοσύνη των συμμετεχόντων/ουσών, με αποτέλεσμα μη ειλικρινείς απαντήσεις ή αντίθετα, απόλυτα ειλικρινείς απαντήσεις, λόγω απουσίας προσωπικής σχέσης, με αποτέλεσμα την εκμυστήρευση σημαντικών γεγονότων ζωής και εξήγησης σε βάθος εννοιών, που θεωρούν πως δεν γνωρίζουν, παρέχοντας ένα πλούσιο περιεχόμενο (Holmes, 2020).

Συμπερασματικά, κάθε πλεονέκτημα μίας θέσης, μπορεί να γίνει μειονέκτημα της άλλης και αντίστροφα, οπότε τελικά δεν υπάρχει κάποιο εξεζητημένο κέρδος ή

κόστος. Ωστόσο, εδώ αξίζει να ειπωθεί πως η θέση αυτή δεν είναι απαραίτητα στατική, ή εσωτερική δηλαδή ή εξωτερική, αλλά μπορεί να αλλάζει κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και να μεταβαίνει από τη μία στην άλλη, ανάλογα με το τί συμβαίνει, τί συζητείται και πώς προσλαμβάνεται από τους/ις συμμετέχοντες/ουσες κάθε φορά (Holmes, 2020).

Ρομά: Αναδρομή σε Δημογραφικά και Ιστορικά Στοιχεία

Σε αυτό το σημείο πραγματοποιείται μία αναφορά βασικών σημείων που μας φέρνουν σε επαφή με την υπό μελέτη κοινότητα. Σύμφωνα με τη European Commission (n.d.), οι Ρομά αποτελούν τη μεγαλύτερη ίσως μειονότητα στην Ευρώπη εδώ και αιώνες. Ο αριθμός τους ανέρχεται περίπου στα 10 με 12 εκατομμύρια. Ο όρος «Ρομά» αποτελεί όρο ομπρέλα, καθώς περιλαμβάνει άτομα που προέρχονται από διαφορετικές ομάδες, όπως είναι οι ομάδες Ρομά, Σίντι, Καλέ, Ρομ, Ταξιδευτές κ.α. (European Commission, n.d.).

Παρά το γεγονός πως ζουν εδώ και αιώνες στην Ευρώπη, σημειώνεται πως μέχρι και σήμερα πέφτουν θύματα προκαταλήψεων και ρατσιστικών επιθέσεων. Εκτός από αυτό, ο λόγος συνεχίζεται να εστιάζει σε προσπάθειες ενσωμάτωσης και μείωσης του αποκλεισμού και του στιγματισμού και να υπογραμμίζεται ότι ενώ γίνονται προσπάθειες, σπάνια επιφέρουν ουσιαστικά αποτελέσματα. Για τους λόγους αυτούς πολλοί ερευνητές στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς τη διερεύνηση τέτοιων ζητημάτων (European Commission, n.d.).

Προέλευση, Εξέλιξη Ονομασίας & Εγκατάσταση

Σύμφωνα με τον Fraser (2000), η πρώτη εισροή Ρομά στην Ευρώπη παρατηρήθηκε κατά τον 14^ο – 15^ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία οι Δυτικό-ευρωπαϊκές χώρες είχαν εξοικειωθεί με την παρουσία περιπλανώμενων ομάδων

διαφορετικής προέλευσης (εκτός από τη Βόρεια Ευρώπη, όπου και μετακινήθηκαν κατά το 16^ο αιώνα). Η μαζική όμως, εισροή μεταναστών από την Ανατολή, οδήγησε τους μόνιμους κατοίκους αυτών των χωρών να τους προσδώσουν συγκεκριμένες ονομασίες, βασιζόμενες στην υπόθεση για τη γεωγραφική τους προέλευση. Έτσι, οι Ρομά, για τους οποίους υπάρχουν αναφορές ότι προέρχονταν από την Αίγυπτο (Egyptians) – (άλλη υπόθεση που βασίζεται στη μελέτη της γλώσσας τους – ρομανί – υποστηρίζει ότι προέρχονται από την Ινδία), ονομάστηκαν «Αιγύπτιοι», όρος που κατακερματίστηκε στο «Γύφτος». Εδώ αξίζει να σημειωθεί πως ο όρος «Γύφτος» πολλές φορές χρησιμοποιείται στιγματιστικά, φέρει αρνητικό προσανατολισμό, αλλά ιστορικά αντικαταστάθηκε από τον όρο «Τσιγγάνος» (Gypsies), που είναι λιγότερο στιγματιστικός, σύμφωνα τουλάχιστον με όσα υποστηρίζει ο Λιεζουά (1999).

Άλλοι σημαντικοί όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί για να ονοματίσουν τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα είναι ο όρος Ρομά, που πιθανώς αποτελεί έναν αυτό-προσδιοριστικό όρο των ίδιων των πληθυσμών που εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Ανατολική Ευρώπη (Fraser, 2000). Σημειώνεται πως δεν φέρει τον στιγματισμό που κουβαλάνε οι προηγούμενοι και χρησιμοποιείται στο δημόσιο λόγο, την πολιτική, αλλά και από ένα μέρος των Τσιγγάνων, χωρίς όμως να τον ενστερνίζονται όλοι (Λιεζουά, 1999). Μιλάμε επομένως, για έναν όρο που είναι ευρέως αποδεκτός που δεν κατάφερε όμως, να επιφέρει ουσιαστικά αποτελέσματα στη συνείδηση του κοινού, όπου οι Ρομά, παραμένουν μία ξεχωριστή κοινότητα Τσιγγάνων (Marushiakova & Popov, 2011).

Σύμφωνα με τους Marushiakova & Popov (2011), ο όρος Ρομά ή Τσιγγάνος, χρησιμοποιείται ως όρος ομπρέλα και υποδηλώνει ομάδες πληθυσμού που έχουν διαφορετική εθνοτική ταυτότητα, γλώσσα, ιστορία, επίπεδο ένταξης, ακόμη και στα πλαίσια της ίδιας χώρας, πόσο μάλλον σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η πλειοψηφία

ωστόσο, ορίζει ως Ρομά συγκεκριμένους πληθυσμούς, βασιζόμενη σε χαρακτηριστικά φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, ανεξάρτητα από τον αν είναι όντως ή όχι (Marushiakona & Popov, 2011). Ένας ακόμη όρος που χρησιμοποιείται συχνά είναι ο όρος «Ταξιδευτής», ο οποίος όμως δεν απευθύνεται σε ολόκληρο τον πληθυσμό και αναφέρεται κυρίως σε άτομα που έχουν τη δυνατότητα να μετακινούνται όποτε θέλουν. Πρόκειται περισσότερο για μία ψυχολογική αίσθηση, αφού κάποιος μπορεί να είναι μόνιμα εγκατεστημένος, αλλά να αισθάνεται «ταξιδευτής» (Λιεζουά, 1999).

Προς επίρρωση των παραπάνω έρχεται να συνδράμει και ο Anderson (1991), σύμφωνα με τον οποίο, οι Τσιγγάνοι στην Ανατολική Ευρώπη αποτελούν μία «φανταστική κοινότητα», που δεν έχει οριστεί από τους ίδιους τους Τσιγγάνους, αλλά από τον υπόλοιπο πληθυσμό που ζει μαζί τους (Anderson, 1991). Στην ίδια πλευρά στέκονται και οι Marushiakona et al., (2001), σύμφωνα με τους οποίους παρατηρείται συχνά, άτομα που θεωρούνται Τσιγγάνοι από τους γύρω τους να αυτό-προσδιορίζονται με διαφορετική εθνοτική ταυτότητα (Marushiakona et al., 2001).

Σύμφωνα με τον Λιεζουά (1999), η εγκατάσταση των Τσιγγάνων μετά την είσοδό τους στην Ευρώπη δεν φαίνεται να είχε στοιχεία μόνιμου χαρακτήρα. Ακόμη και στην ίδια πόλη ή χώρα, μετακινούνταν από περιοχή σε περιοχή, με σποραδικές εγκαταστάσεις. Αυτό όμως, αλλάζει από τον 16^ο αιώνα και στο εξής, όπου αρχίζουν να έχουν μονιμότερες εγκαταστάσεις. Τροχοπέδη στην εγκατάστασή τους αποτέλεσαν οι ανά διαστήματα διωγμοί και οι εξορίες, καθώς και η εχθρότητα που είχαν να αντιμετωπίσουν από τους λαούς που ήταν ήδη εγκατεστημένοι στις περιοχές που μετακινούνταν. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτιζε και η φύση της δουλειάς τους, αφού πολλοί ασχολούνταν με το μικρό-εμπόριο και η περιπλάνηση ίσως απέδιδε περισσότερα χρήματα και πελάτες (Λιεζουά, 1999).

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, δεν υπάρχει κάτι δεδομένο που να χαρακτηρίζει τον τρόπο εγκατάστασης των Ρομά. Ορισμένοι ζουν νομαδικά, μετακινούμενοι συχνά, μένοντας σε τροχόσπιτα ή πρόχειρα αυτοσχέδια καταλύματα, άλλοι πάλι έχουν χτίσει σπίτια και έχουν εγκατασταθεί έξω από τις πόλεις σε υποβαθμισμένες συνήθως περιοχές. Ωστόσο, δεν πρόκειται για μία αμετάβλητη απόφαση, καθώς οι πρώτοι μπορεί να αποφασίσουν να εγκατασταθούν μόνιμα κάπου και οι δεύτεροι να αρχίσουν να μετακινούνται ξαφνικά, καθώς όπως υποστηρίζεται, το ταξίδι για τους Τσιγγάνους είναι τρόπος ζωής, αποτελεί ολόκληρη νοοτροπία (Λιεζουά, 1999).

Αντί-τσιγγανισμός

Ο Αντί-τσιγγανισμός αποτελεί μία ιδεολογία σύμφωνα με την οποία οι Ρομά είναι βρώμικοι και κατώτεροι άνθρωποι και δεν μπορούν να ενσωματωθούν στην πολιτισμένη κοινωνία. Επιστέφοντας για λίγο στη θεωρία των Elias & Scotson (1994, όπ. ανάφ. στο Thornton, 2014), σε μία έρευνα παρατηρήθηκε πως οι νέοι κάτοικοι μίας περιοχής άρχισαν να πιστεύουν πως η δική τους κοινότητα ήταν κατώτερη των υπολοίπων και δεν μπορούσε να έχει την ίδια μεταχείριση. Δεν έχει αποδειχθεί βέβαια ότι ισχύει η ίδια πεποίθηση για τους Ρομά. Αυτό που έχει καταστεί σαφές όμως είναι πως οι Ρομά, έχοντας βιώσει και συνεχίζοντας να βιώνουν διακρίσεις έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους στους κρατικούς φορείς (Thornton, 2014).

Ο αντί-τσιγγανισμός, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, «εκφράζεται μέσω βίας, ρητορικής μίσους, εκμετάλλευσης, στιγματισμού και διακρίσεων». Αποτελεί μία ιδεολογία που διδάσκεται από πολύ μικρή ηλικία, καθώς πολλοί κατά την παιδική ηλικία έχουμε ακούσει τη χαρακτηριστική φράση «κάτσε ήσυχα, γιατί θα έρθει να σε πάρει ο γύφτος». Γενικότερα και ο τρόπος συμπεριφοράς των μεγάλων, που επί παραδείγματι,

δεν αφήνουν τα παιδιά τους να παίζουν με παιδιά Ρομά και να δημιουργούν σχέσεις, διαιώνίζει πεποιθήσεις και συμπεριφορές που γεννούν τον αντί-τσιγγανισμό (Commissioner for Human Rights, 2012).

Εκτός από το γενικό πληθυσμό που είναι υπεύθυνος για τη διαιώνισή του, εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, με την παρουσίαση παραβατικών κυρίως περιστατικών με δράστες Ρομά, όπως και πολιτικά κόμματα, που στο βωμό του κέρδους θυσιάζουν μία ολόκληρη ομάδα, μιλώντας και πράττοντας εναντίον της (Commissioner for Human Rights, 2012). Για παράδειγμα, το 2018, ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου μίλησε για το φόβο πως ένα νέο επίδομα που θα ψηφιζόταν στην Ιταλία θα κατέληγε αποκλειστικά στους Ρομά, διαιώνίζοντας ένα από τα στερεότυπα που υπάρχει για τους Ρομά, πως αποφεύγουν την εργασία και ζουν με τα επιδόματα του κράτους (European Network Against Racism [ENAR], 2018).

Ο αντί-τσιγγανισμός, από το παρελθόν έως και σήμερα, εκφράζεται με δυσαρέσκεια που κατευθύνεται προς άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ως Ρομά, Σίντι, Καλντεράσι κλπ. και με διακρίσεις, βίαιες συμπεριφορές και στιγματισμό των ομάδων αυτών. Στη σύγχρονη κοινωνία εντοπίζεται στις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και στις συμπεριφορές μίσους, παραβατικότητας και καταπάτησης των δικαιωμάτων που αντιμετωπίζουν καθημερινά τα άτομα αυτά (End, 2012).

Ολοκαύτωμα

Η πιο ακραία μορφή αντί-τσιγγανισμού θα μπορούσε να θεωρηθεί το Ολοκαύτωμα. Σπάνια είναι η αναφορά στους Ρομά ως θύματα του Ολοκαυτώματος, καθώς συνήθως σκεφτόμαστε τους Εβραίους και τους Αρμένιους κυρίως και όταν αναφερόμαστε συγκεκριμένα στο Ναζιστικό Ολοκαύτωμα σκεφτόμαστε και άλλες

ομάδες, όπως κομμουνιστές, ομοφυλόφιλους και άτομα με αναπηρίες. Στο Ολοκαύτωμα όμως, διώχθηκαν και πολλά άτομα Ρόμικης καταγωγής, χωρίς να υπάρχει ωστόσο, κοινή ομολογία για το αν οι Ρομά/ισσες θεωρούνται θύματα του ολοκαυτώματος ή όχι. Στη μελέτη του Lutz (1995), γίνεται κατανοητό, πως οι Ρομά/ισσες, σε όλα τα χρόνια διαμονής τους στα ευρωπαϊκά κράτη, στερούνταν δικαιωμάτων και ήταν θύματα κακομεταχείρισης.

Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο του ναζιστικού καθεστώτος οι Ρομά/ισσες, αντιμετωπίζονταν ως παράσιτα που έπρεπε να εξοντωθούν, όπως ακριβώς και οι Εβραίοι. Διαχωρίζονταν με ειδικούς νόμους, για να μην αναμειχθούν με την Άρια Φυλή. Μόλις άρχισε ο πόλεμος και οι δύο αυτές ομάδες, έγιναν στόχοι βασανισμών, δουλείας, καθώς και εξόντωσης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Υποστηρίζεται πως οι Τσιγγάνοι δεν μπορούν να θεωρηθούν θύματα εξόντωσης των ναζιστών, καθώς σε σύγκριση με τους Εβραίους ή τους Αρμένιους, δεν υπήρχε ξεκάθαρος στόχος εξόντωσης όλου του Τσιγγάνικου πληθυσμού, με απώτερο στόχο τον αφανισμό και του τελευταίου Τσιγγάνου της Ευρώπης. Χαρακτηριστικά έχει αναφερθεί πως μόνο το ¼ των Τσιγγάνων που βρίσκονταν στα χέρια των Γερμανών ναζιστών πέθανε σε σύγκριση με το 85% των Εβραίων. Αυτό λέγεται πως οφείλεται σε διάφορα ζητήματα, όπως η φύση της ζωής των Τσιγγάνων, καθώς συνήθως ζούσαν έξω από τις πόλεις συγκεντρωμένοι όλοι μαζί, η θρησκευτική αφομοίωση στην εκάστοτε χώρα, όπως και η προστασία που προσέφεραν πολλές χώρες στους Τσιγγάνους ή ο μικρός αριθμός παρουσίας τους στις περιοχές που είχαν ευκολότερη πρόσβαση οι Γερμανοί ναζί. Η συγκεκριμένη μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα πως και οι Τσιγγάνοι αποτελούσαν τελικά στόχο εξόντωσης των ναζί, αλλά για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω στάθηκαν «τυχεροί» (Lutz, 1995).

Σύμφωνα με τον Milton (1991), οι Τσιγγάνοι είναι τα αόρατα θύματα του ολοκαυτώματος. Τις περισσότερες φορές αγνοούνται τα στοιχεία που θέλουν την ύπαρξη στρατοπέδων συγκέντρωσης για Τσιγγάνους ακόμη και πριν το 1939, ήδη από το 1933, με σκοπό την καταπολέμηση της «τσιγγάνικης πανούκλας», καθώς στις αναφορές των στρατοπέδων συγκέντρωσης δεν τους αναφέρουν. Τέλος, υπάρχουν απόψεις που υποστηρίζουν ότι ο αριθμός των θυμάτων των Τσιγγάνων και των εβραίων ήταν αρκετά παρόμοιος.

Οι αντιλήψεις, αλλά και οι επιθέσεις των ναζιστών έναντι των Τσιγγάνων ως εγκληματιών και ανθρώπων που δεν ανήκουν στην κοινωνία, δεν δημιούργησαν μεγάλη εντύπωση, καθώς αυτές, αλλά και οι ρατσιστικές συμπεριφορές δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο και τα προηγούμενα χρόνια. Ας μην ξεχνάμε πως και οι Τσιγγάνοι έτυχαν ειδικών νόμων, με βάση τους οποίους κυνηγούσαν και έπιαναν τους εγκληματίες, τους κοινωνικά απροσάρμοστους, με σκοπό τη στείρωσή τους (σε Γερμανία & Αυστρία), επειδή και αυτοί είχαν το λεγόμενο «ξένο αίμα». Χαρακτηριστικά, να σημειωθεί πως οι Τσιγγάνοι εκτός από τις συγκεντρώσεις σε στρατόπεδα που τοποθετούνταν ομαδικά – οικογενειακά, μεταξύ 1938-1939 εκδιώχθηκαν από περιοχές, απαγορεύτηκε η δυνατότητα αλλαγής κατοικίας και συχνά προέβαιναν σε κατάσχεση της περιουσίας τους (Milton, 1991).

Ο End (2012), γράφει πως ο συνολικός αριθμός ατόμων που αυτοπροσδιορίζονται ως Ρομά και θανατώθηκε στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ανέρχεται στα 500.000 άτομα περίπου, ένας δηλαδή όχι και τόσο μικρός αριθμός, χωρίς καν να προσμετρώνται σε αυτούς όσοι στείρωθηκαν, απελάθηκαν και στάλθηκαν σε στρατόπεδα κράτησης (End, 2012).

Ρομά: Κοινωνική Ένταξη & Αποκλεισμός

Οι Ρομά συνήθως παρουσιάζονται ως κοινότητα που χαρακτηρίζεται από υπό-ανάπτυξη, περιθωριοποίηση και αντιμετωπίζονται ως «απολίτιστοι». Λόγω αυτών των χαρακτηριστικών που τους αποδίδονται γίνεται λόγος για το ότι πρέπει να ενταχθούν στην πολιτισμένη και ανεπτυγμένη κοινωνία των μη Ρομά. Για να επιτευχθεί αυτή η ένταξη και να απαλλαγούν από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν πρέπει να ακολουθήσουν τα πρότυπα της κοινωνίας με τις «εντολές» του κράτους (Rostas et al., 2015).

Δεν αποτελούν ένα κλειστό, απομονωμένο και αυτόνομο κοινωνικό και πολιτισμικό σύστημα, όπως θέλουν να πιστεύουν οι μη Ρομά. Πάντοτε βρίσκονταν ανάμεσα σε δύο διαστάσεις, τόσο ως ξεχωριστή κοινότητα Τσιγγάνων, όσο και ως μέρος της κοινωνίας. Το παραπάνω μπορεί να εξηγηθεί με βάση μία εξελικτική οπτική διαχωρισμού κοινωνίας – κοινότητας. Η συγκεκριμένη θεωρία του Tönnies (1887, όπ. ανάφ. στο Marushiakova & Popov, 2011), υποδηλώνει την σχέση ταυτοχρόνως δύο διαφορετικών καταστάσεων που υπάρχουν σε ένα αδιάσπαστο σύνολο. Το γεγονός ότι δεν μπορεί να κατανοηθεί η ουσία της διάκρισης και ταυτόχρονης σύνδεσης κοινωνίας – κοινότητας, επιφέρει στην ομάδα των Τσιγγάνων δύο οπτικές, αυτή της περιθωριοποίησης (ως μέρος της κοινωνίας) και της εξωτικοποίησης (ως ξεχωριστής κοινότητας). Σύμφωνα με τη δεύτερη οπτική, οι Τσιγγάνοι γίνονται αντιληπτοί από τους μη Τσιγγάνους ως μία κοινότητα που έχει διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και τρόπο ζωής. Εδώ υπάρχει ένα αρκετά ειρωνικό στοιχείο, καθώς πολλά από τα έθιμα που φέρουν οι Τσιγγάνοι, δεν είναι, παρά έθιμα που υπήρχαν πριν χρόνια στον τόπο στον οποίο είναι τώρα εγκατεστημένοι. Έτσι, η εξωτικοποίησή τους είναι δυνατή μόνο αν λαμβάνονται ως

μία απομονωμένη κοινότητα, χωρίς την ύπαρξη καμίας σύνδεσης με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο (Marushiakova & Popov, 2011).

Οι προσπάθειες που πραγματοποιούνται για την ένταξη των Ρομά δημιουργούνται συνήθως υπό το πρίσμα της σχέσης φορέα – πελάτη και τις περισσότερες φορές, αν όχι όλες, τα αποτελέσματα είναι περισσότερα για τους φορείς που ανέλαβαν την εκάστοτε επιχείρηση, παρά για τους Ρομά (Rostas et al., 2015). Η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτεί τις κυβερνήσεις των Ευρωπαϊκών χωρών, με σκοπό το σχεδιασμό και την επίτευξη στρατηγικών ενσωμάτωσης των μειονοτήτων (συγκεκριμένα των Ρομά σε αυτή την περίπτωση). Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές δεν φαίνεται να αποδίδουν ιδιαίτερους καρπούς, αν σκεφτεί κανείς την κατάσταση στην οποία ζουν οι Ρομά σε πολλές χώρες της Ευρώπης μέχρι και σήμερα. Ακόμη και αυτές οι προσπάθειες, ορισμένες φορές καταφέρνουν να ενισχύσουν τον αποκλεισμό (Ram, 2014).

Έρευνες στις Διομαδικές Σχέσεις: Το Δίπολο Πλειονότητας – Μειονότητας (Ρομά)

Η Bynner (2019), πραγματοποίησε στη Σκωτία, μελέτη για τις διομαδικές σχέσεις σε μία γειτονιά με ποικιλομορφία κατοίκων, με μόνιμα εγκατεστημένους κατοίκους και νεοφερμένους, διαφορετικών προελεύσεων (Ρομά, Σκωτσέζους Ασιάτες, μετανάστες). Τα ευρήματα της μελέτης για τους Ρομά, έδειξαν πως οι μη Ρομά είχαν αρνητική άποψη για τους Ρομά, καθώς τους θεωρούσαν επικίνδυνους και κατώτερους, με αποτέλεσμα την απομόνωσή τους από την ευρύτερη κοινότητα και τον προσανατολισμό τους στις έσω-ομαδικές τους σχέσεις, ώστε να μπορέσουν να καλύψουν τις ανάγκες τους. Τόσο οι Ρομά όσο και οι μετανάστες, σε αντίθεση με τους Σκωτσέζους, έβλεπαν θετικά το γεγονός της αύξησης της ποικιλομορφίας της περιοχής, καθώς πίστευαν πως θα είχαν περισσότερες πιθανότητες για αποδοχή και λιγότερες για διακρίσεις, αν και η πραγματικότητα δεν συμφωνούσε, καθώς βίωναν

διακρίσεις σε διαφορετικά πεδία (καταγωγή, κοινωνικό-οικονομική κατάσταση) (Bynner, 2019).

Η κοινωνική ψυχολογία τα τελευταία χρόνια υποστηρίζει πως οι εθνοτικές προκαταλήψεις δεν αποτελούνται αποκλειστικά από αξιολογικές κρίσεις (κρίση έξω-ομάδας για ύπαρξη θετικών ή αρνητικών χαρακτηριστικών), αλλά και από αρκετές σημασιολογικές και ανθρωπολογικές κρίσεις (κρίση έξω-ομάδας για φυσικά χαρακτηριστικά, την επικρατούσα δηλαδή κατάσταση πριν την επικράτηση της τωρινής ανθρώπινης κοινωνίας). Έτσι, έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη γνώση που θεωρούσε την συναναστροφή διαφορετικών ομάδων υπεύθυνη για τη δημιουργία προκαταλήψεων (Marcu & Chryssochoou, 2005). Σύμφωνα με τους Pérez et al. (2001, όπως αναφέρεται στο Marcu & Chryssochoou, 2005), όταν μία μειονότητα αντιστέκεται σθεναρά στις προσπάθειες ενσωμάτωσής της από την κοινωνία, τότε η κοινωνία της αποδίδει μη ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Στην έρευνα των Pérez et al. (2001, όπως αναφέρεται στο Marcu & Chryssochoou, 2005), που αφορούσε Τσιγγάνους της Ισπανίας, φάνηκε πως οι μη Τσιγγάνοι Ισπανοί, τους απέδιδαν περισσότερο φυσικά παρά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αφού είχαν ενημερωθεί ότι παρά τις πολλαπλές προσπάθειες της κοινωνίας, δεν κατάφεραν να ενσωματωθούν και έτσι απέδιδαν και τον αποκλεισμό τους.

Ακόμη, στη μελέτη των Chulvi και Pérez (2002, όπως αναφέρεται στο Marcu & Chryssochoou, 2005), φάνηκε πως οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζονται ως άνθρωποι που ζουν νομαδικά, δεν έχουν σημαντική ηθική αξία και προτιμούν την απομόνωση από την γενική συναναστροφή με μη Τσιγγάνικο πληθυσμό. Στη μελέτη του Verkuyten (2001), αποδείχθηκε πως οι πλειοψηφικές ομάδες χρησιμοποιούν στο λόγο τους παραδείγματα ακραίων/παραβατικών συμπεριφορών για να δείξουν πως οι μειονοτικές ομάδες παρουσιάζουν αφύσικη συμπεριφορά.

Έρευνες πάνω στις Πεποιθήσεις για Άτομα Ρομά

Σύμφωνα με την έρευνα του Spreizer (2018) που πραγματοποιήθηκε στη Σλοβενία, οι Ρομά θεωρούνται περιθωριοποιημένοι και οι μόνιμοι κάτοικοι τους βλέπουν ως νομάδες ή ακόμη και ως παρείσακτους που δεν σέβονται τον χώρο στον οποίο διαβιούν. Παρατηρήθηκε πως σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, γίνονται αντιληπτοί τόσο από τα κράτη όσο και από τους πολίτες των κρατών ως εχθροί και αποτελούν θύματα διακρίσεων όλων των ειδών (εκπαίδευση, εργασία, υγεία, στέγαση), μίσους και βίας. Έτσι, γίνεται κατανοητό πως πρόκειται για ανθρώπους που έχουν τεθεί στο περιθώριο. Αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει και η χωροταξική τους τοποθέτηση, καθώς πολλές φορές, τοποθετούνται σε υποβαθμισμένες περιοχές που βρίσκονται μακριά από τον τόπο κατοικίας των μόνιμων κατοίκων της κάθε χώρας, που συνήθως αποτελούν κρατικές ιδιοκτησίες (Spreizer, 2018).

Ακόμη, πιστεύεται πως οι Ρομά αποτελούν μία απόλυτα ομοιογενή εθνοτική ομάδα, η οποία διακρίνεται τόσο από φυλετικά χαρακτηριστικά όσο και από χαρακτηριστικά φτώχειας. Η πραγματικότητα όμως απέχει αρκετά από την παραπάνω άποψη. Οι Ρομά αποτελούν μία ομάδα, η ταυτότητα της οποίας διαμορφώνεται με βάση διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η γλώσσα, η παράδοση, το επίπεδο κοινωνικής ένταξης και η κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Οι ίδιοι οι Ρομά, πολλές φορές διαχωρίζονται μεταξύ τους με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά, και κυρίως εθνοτικά (Messing, 2014· Tremlett, 2014).

Σε μία λογό-αναλυτική μελέτη του Tileaga (2005), αναλύθηκε ο λόγος Ρουμάνων πολιτών μεσαίας τάξης αναφορικά με τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις κατά των Ρομά. Συγκεκριμένα, αναλύθηκαν αποσπάσματα μίας συνέντευξης, μέσα από την οποία έγινε κατανοητό πως η πληθυσμιακή ομάδα των Ρομά δέχεται τον πιο ακραίο απέναντι στη διαφορετικότητα λόγο από κάθε άλλη μειονότητα. Οι

συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας χρησιμοποίησαν ερμηνευτικά ρεπερτόρια σύμφωνα με τα οποία «δικαιολογούνται» οι διακρίσεις σε βάρος Ρομά και επιρρίπτουν την ευθύνη για τον κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά στους ίδιους, με επιχειρήματα που σχετίζονται με τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, την καταγωγή κτλ.. Τέλος, γίνεται λόγος για την «από-ανθρωποποίηση» των Ρομά, γεγονός που δικαιολογεί και αναπαράγει τόσο τις διακρίσεις, τον αποκλεισμό όσο και την γενικότερη μειονεκτική κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Σε μία άλλη μελέτη του Tileaga (2006), που πραγματοποιήθηκε μέσω συνεντεύξεων σε Ρουμάνους πολίτες μεσαίας τάξης, φάνηκε πως οι αναπαραστάσεις που χρησιμοποίησαν στο λόγο τους, τους βοήθησαν να δικαιολογήσουν τις σχέσεις που υφίστανται μεταξύ Ρουμάνων πολιτών και πολιτών Ρομά. Συγκεκριμένα, μέσω αυτών των αναπαραστάσεων, οι Ρουμάνοι απέκλειαν τους Ρομά από την εθνική ταυτότητα των Ρουμάνων και τη «δική τους κοινωνία (Ρουμανική)», χρησιμοποιώντας ως επιχειρήματα τα χαρακτηριστικά των Ρομά και τις «παθολογικές» τους πράξεις, κατατάσσοντάς τους με αυτόν τον τρόπο ως κατώτερους και διαφορετικούς, που αξίζει να τους συμπεριφέρονται διαφορετικά. Ακόμη, φάνηκε πως δεν υπήρξε μεγάλη διαφοροποίηση στην ύπαρξη προκατάληψης, ανεξαρτήτως πολιτικών απόψεων, καθώς τόσο εκείνοι που υποστήριζαν ακραίες δεξιές απόψεις όσο και εκείνοι που αντιτίθενται σε αυτές φέρουν στο λόγο τους προκατάληψη.

Έρευνα των Asimopoulos et al., (2019), έδειξε πως λόγω των προκαταλήψεων που υπάρχουν, οι Ρομά έχουν στιγματιστεί και βιώνουν συνεχώς διακρίσεις. Το στίγμα και οι προκαταλήψεις σύμφωνα με τον Dudley (2000), προέρχονται από τη σύνδεση συγκεκριμένων ομάδων με χαρακτηριστικά που διαφέρουν από αυτά της πλειοψηφίας σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο και επιλήψιμες συμπεριφορές. Συγκεκριμένα, οι προκαταλήψεις και ο στιγματισμός έναντι των Ρομά, έχουν

προκύψει λόγω των διαφορετικών πολιτισμικών τους στοιχείων από τους εκάστοτε πλειοψηφικούς πληθυσμούς. Βασιζόμενοι στις συγκεκριμένες προκαταλήψεις, οι πλειοψηφικοί πληθυσμοί αντιδρούν απέναντι στους Ρομά με φόβο και δυσφορία, απομονώνοντάς τους με αποτέλεσμα να ζουν περιθωριοποιημένοι και υπό συνθήκες φτώχειας (Cemlyn, 2008· Asimopoulos et al., 2019).

Σε μια άλλη μελέτη των Asimopoulos et al., (2019), όπου και αναζητήθηκαν οι πεποιθήσεις επαγγελματιών υγείας, εκπαιδευτικών και κοινωνικών λειτουργών για τους Ρομά, φάνηκε πως υπάρχουν πολλά αρνητικά στερεότυπα και στάσεις για τους Ρομά, ακόμη και από ειδικότητες που έρχονται συχνά σε επαφή μαζί τους. Τα κυριότερα παραδείγματα αρνητικών στερεοτύπων αφορούσαν την παρουσίαση των Ρομά ως επικίνδυνων, βρώμικων, κατώτερων, εκμεταλλευτών και ανθρώπων που ανήκουν σε μία κλειστή και απροσπέλαστη κοινότητα. Χρησιμοποιώντας αυτούς τους χαρακτηρισμούς και δίνοντας και σωρεία παραδειγμάτων για αντίστοιχες συμπεριφορές τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, εξηγούσαν τη στάση τους απέναντι στους Ρομά και την πεποίθηση που διατηρούν πως ήταν, είναι και θα είναι απομονωμένοι (Asimopoulos, 2019).

Η ύπαρξη προκαταλήψεων σύμφωνα με τον Tarran (2006), μπορεί να οδηγήσει τα μέλη μειονοτικών ομάδων να τις εσωτερικεύσουν και να αποκτήσουν αισθήματα κατωτερότητας, χαμηλή αυτό-εκτίμηση, να απομονωθούν και να παραιτηθούν από την προσπάθεια ενσωμάτωσης. Αυτά, σε συνδυασμό με τον στιγματισμό περί απειλής που ακολουθεί τις μειονοτικές ομάδες, μπορούν εύκολα να οδηγήσουν σε περιθωριοποίηση (Taket et al., 2009, όπως αναφέρεται στο Asimopoulos et al., 2019).

Ρομά στην Ελλάδα

Η πρώτη εμφάνιση Ρομά στην Ελλάδα, έγινε κατά τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα μ.Χ., λόγω της εξάπλωσης της Οθωμανικής Κυριαρχίας σε όλο και περισσότερες περιοχές της Μ. Ασίας. Οι πρώτες καταγραφές τους έγιναν σε βενετοκρατούμενες κυρίως περιοχές (Πελοπόννησο, Ναύπλιο, Μεθώνη και αργότερα στα βενετοκρατούμενα Ιόνια Νησιά και τη Δυτική Ευρώπη), απομακρυνόμενοι κάθε φορά από τις οθωμανικές κατακτήσεις (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1996).

Το φέουδο της Κέρκυρας

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες εγκαταστάσεις Ρομά στην Ελλάδα εντοπίζεται στην Κέρκυρα, όπου συγκεντρώθηκαν σε ένα ανεξάρτητο φέουδο – Feudum *Acinganorum* (έκταση γης που δινόταν από τον ηγεμόνα σε υποτελείς με αντάλλαγμα αφοσίωση και παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών (Wikipedia, n.d.), από τον 13^ο – 19^ο αιώνα μ.Χ.). Οι Τσιγγάνοι, όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία, ήταν υποτελείς του εκάστοτε ηγεμόνα, όμως υπήρχαν και περιπτώσεις στις οποίες οι υποτελείς Τσιγγάνοι μπορούσαν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους. Ο φεουδάρχης, είχε τη δυνατότητα να δικάζει και να τιμωρεί τους υποτελείς του, σε περίπτωση που θεωρούσε πως είχαν διαπράξει αδίκημα, ακόμη και να τους επιβάλει εξορία, χωρίς όμως να μπορεί να τους αποδώσει θανατική ποινή (Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1996· Αθανασοπούλου, 2005).

Το φέουδο των Τσιγγάνων στην Κέρκυρα διαλύθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μ.Χ., όπου και κατέρρευσε το καθεστώς της φεουδαρχίας και οι κτηματικές περιοχές πέρασαν στα χέρια του κράτους. Το φέουδο των Τσιγγάνων της Κέρκυρας είχε εδαφική υπόσταση (μέχρι μια εποχή θεωρούνταν πως αποτελούνταν αποκλειστικά από ανθρώπινο δυναμικό, χωρίς την ύπαρξη κάποιου συγκεκριμένου τόπου) και εκτεινόταν από το βόρειο μέχρι και το νότιο τμήμα του νησιού, είχε όμως στην δικαιοδοσία του και ορισμένες περιοχές της Ηπείρου (Αθανασοπούλου, 2005).

Οι Τσιγγάνοι που ανήκαν στο συγκεκριμένο φέουδο ασχολούνταν κατά κόρον με γεωργικές εργασίες. Από τότε, φαίνεται πως υπήρχε διαχωρισμός μεταξύ των Τσιγγάνων από τους μη Τσιγγάνους κατοίκους του νησιού. Σύμφωνα με έγγραφα, υπήρχε ένας κατάλογος, που ονομαζόταν «ρολλο», και εκεί καταγράφονταν οι Τσιγγάνοι του φέουδου, με την επισήμανση πως πρόκειται για Τσιγγάνους. Φαίνεται από καταγραφές ωστόσο, πως υπήρχαν και Τσιγγάνοι οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι στο νησί και ενταγμένοι στην κοινωνία και δεν ανήκαν στο συγκεκριμένο φέουδο. Άλλα στοιχεία για τους Τσιγγάνους της Κέρκυρας είναι πως οι συγκεκριμένοι δεν διέφεραν ενδυματολογικά, γλωσσικά και θρησκευτικά από τους υπόλοιπους Κερκυραίους. Δεν αποτελούσαν νομάδες, αφού υπάρχουν καταγραφές ιδιοκτησιών, τόσο σπιτιών όσο και εργαστηρίων Τσιγγάνων και σε αντίθεση με τα στερεότυπα, δεν ασχολούνταν με τη μουσική, γεγονός που ισχύει και για τους σημερινούς Τσιγγάνους του νησιού (Αθανασοπούλου, 2005).

Κατάσταση Ρομά στην Ελλάδα

Ιστορικά στοιχεία δείχνουν πως Ρομά κατοικούν στην Ελλάδα από τον 14^ο αιώνα μ.Χ. και από τότε φαίνεται πως αντιμετώπιζονταν ως κατώτεροι. Ένα σημαντικό βήμα για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους στην ελληνική κοινωνία είναι η κατοχύρωση των πολιτικών τους δικαιωμάτων, πράξη που έγινε μόλις τη δεκαετία του '70 (Parthenis & Fragoulis, 2016). Πραγματικότητα αποτελεί το γεγονός πως δεν υπάρχουν επίσημα καταγεγραμμένα στοιχεία για τον αριθμητικό πληθυσμό των Ρομά στην Ελλάδα, αφού μέχρι και τη μελέτη αυτή (Asimopoulos et al., 2019), δεν αναγνωρίζονται ως επίσημη μειονοτική ομάδα. Στη συγκεκριμένη μελέτη αναφέρεται πως ο αριθμός τους υπολογίζεται γύρω στις 265.000. Άλλη μελέτη φέρνει στο φως στοιχεία για την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση και δείχνει πως οι Ρομά αποτελούν μία ομάδα που ζει συνήθως σε υποβαθμισμένες και απομονωμένες

περιοχές, σχηματίζοντας «γκέτο». Σε σύγκριση με την πλειοψηφία του μη Ρομά πληθυσμού της χώρας η κατάστασή τους φαίνεται να είναι χειρότερη (χειρότερη υγεία, εγκατάλειψη εκπαίδευσης, απουσία εργασίας) (Asimopoulos et al., 2019).

Κεφάλαιο 2: Μέθοδος

Σκοπός της Έρευνας & Ερευνητικά Ερωτήματα

Όπως ειπώθηκε και στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας, κρίνεται απαραίτητη η παραγωγή νέων ερευνών που να ακολουθούν την προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, καθώς μπορεί να αποδώσει μία διαφορετική οπτική στα υπό διερεύνηση φαινόμενα. Αυτή η εργασία ασχολείται με ζητήματα που σχετίζονται με το ανήκειν, την κοινωνική ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό, το ρατσισμό και άλλα συναφή ζητήματα, από την προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, εστιάζοντας συγκεκριμένα σε άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά.

Σκοποί επομένως, της παρούσας έρευνας αποτελούν αφενός, η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους, άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, μιλούν για ζητήματα που σχετίζονται με το ανήκειν, την κοινωνική ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό και άλλα συναφή ζητήματα και αφετέρου, να κατανοηθούν οι βασικές συνέπειες των κατασκευών και επιχειρημάτων για τα συγκεκριμένα ζητήματα, λαμβάνοντας υπόψη το κενό που υπάρχει στη βιβλιογραφία σε αυτές τις θεματικές υπό αυτή την οπτική. Ως επακόλουθο, τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας είναι:

A. Πώς μιλούν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά για ζητήματα που αφορούν την έννοια του να ανήκει κάποιος κάπου, και συνεπακόλουθα ζητήματα συμπερίληψης και αποκλεισμού,

B. Ποιες είναι οι συνέπειες των παραπάνω κατασκευών και επιχειρημάτων;

Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Έρευνας

Η παρούσα εργασία ακολουθεί την ποιοτική μεθοδολογία έρευνας και συγκεκριμένα αντλεί από τη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Ο

κοινωνικός κονστρουξιονισμός αποτελεί μία από τις βασικότερες θεωρίες της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας και δίνει έμφαση στο γεγονός πως οι ανθρώπινες εμπειρίες διαμεσολαβούνται ιστορικά, γλωσσικά και πολιτισμικά. Δεν δέχεται πως υπάρχει μία αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, αλλά υποστηρίζει πως το ίδιο «φαινόμενο» μπορεί να «διαβαστεί» με διαφορετικούς τρόπους. Η κοινωνική πραγματικότητα κατασκευάζεται στο λόγο και δεν αποτελεί μία «ατομική» εμπειρία. Συγκεκριμένα, οι έρευνες που πραγματοποιούνται υπό το πρίσμα της θεωρίας του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, αναζητούν τους διαφορετικούς τρόπους κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας και τις συνέπειες που έχουν οι κατασκευές αυτές στην κοινωνική πραγματικότητα (Willig, 2008).

Σύμφωνα λοιπόν, με τη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, η ερευνήτρια αποσκοπεί να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τον λόγο για να «περιγράψουν» συγκεκριμένες εμπειρίες. Ενδιαφέρεται δηλαδή, για τις έννοιες, ως αποτελέσματα της κατασκευής τους στο λόγο των ατόμων και την αναζήτηση των διεργασιών που κατασκευάζουν την πραγματικότητα (Willig, 2015). Ειδικότερα, στην παρούσα εργασία θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης του λόγου ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά σχετικά με τον τρόπο που μιλούν για ζητήματα που σχετίζονται με τις έννοιες του ανήκειν, της κοινωνικής ένταξης, του κοινωνικού αποκλεισμού και άλλων τέτοιων ζητημάτων.

Μέθοδος Παραγωγής Δεδομένων

Στην ποιοτική μεθοδολογία έρευνας υπάρχουν διάφορες μέθοδοι παραγωγής δεδομένων, με σημαντικότερες την παρατήρηση και τη συνέντευξη. Σε αυτή την εργασία η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων είναι οι ημιδομημένες συνεντεύξεις, σύμφωνα με τις οποίες υπάρχει ένας βασικός κορμός

ερωτήσεων, που όμως δεν είναι απαραίτητο να ακολουθηθεί κατά γράμμα. Η επιλογή των ημιδομημένων συνεντεύξεων έγινε διότι στη διάρκειά τους μπορεί να προκύψουν σημαντικά ζητήματα που θα ήταν επιθυμητό να υπάρχει η δυνατότητα ανάδειξής τους από τα άτομα που συμμετείχαν στη συζήτηση και τα οποία είναι πιθανόν να προσδώσουν νέες διαστάσεις στις έννοιες/φαινόμενα. Οι ερωτήσεις μπορούσαν να διατυπωθούν με διαφορετική σειρά, να αναδιατυπωθούν ή ακόμη και ορισμένες να μην διατυπωθούν καθόλου ή και να προστεθούν άλλες, ανάλογα με την πορεία της συζήτησης (Willig, 2015). Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν, ώστε να καταστεί εφικτή η ακριβής τους μετεγγραφή και η λεπτομερής ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων/ουσών.

Περιγραφή Συμμετεχόντων/ουσών

Συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας αποτέλεσαν άτομα που προέρχονται από κοινότητα Ρομά. Ειδικότερα, τα άτομα που συμμετείχαν ήταν ενήλικες (18+) - (9 στον αριθμό, με βάση τον οδηγό συνέντευξης και τη μέθοδο ανάλυσης των συνεντεύξεων, 3 άνδρες και 6 γυναίκες), μέλη της κοινότητας Ρομά της Κέρκυρας, της περιοχής Λιβιάδι του Ρόπα. Η επιλογή των συμμετεχόντων/ουσών από τη συγκεκριμένη περιοχή έγινε διότι, αφενός υπάρχει ιστορική αναφορά για το φέουδο των Ρομά της Κέρκυρας και αφετέρου, λόγω ευκολίας προσέγγισης της ερευνήτριας, καθώς υφίσταται γνωριμία στενών συγγενών της μαζί τους.

Η στρατηγική προσέγγισης των συμμετεχόντων/ουσών που ακολουθήθηκε είναι αυτή της χιονοστιβάδας, καθώς η ερευνήτρια ήρθε σε επαφή με δύο άτομα-διαμεσολαβητές, μέλη της κοινότητας Ρομά στον καταυλισμό στο Λιβιάδι του Ρόπα, στην Κέρκυρα, τα οποία την έφεραν σε επαφή με τα υπόλοιπα άτομα της κοινότητας. Η στρατηγική εντάσσεται στο πλαίσιο της σκόπιμης δειγματοληψίας, καθώς ο συγκεκριμένος πληθυσμός (άτομα Ρομά), είναι αυτός που έχει τα χαρακτηριστικά και

τις εμπειρίες που την ενδιέφεραν, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι και οι σκοποί της εργασίας (Willig, 2015).

Περιγραφή Χώρου Παραγωγής Δεδομένων

Ο χώρος που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, μετά από επιλογή των συμμετεχόντων ήταν 2 σπίτια, 2 διαφορετικών ατόμων της ίδιας κοινότητας, της περιοχής του καταυλισμού, στο Λιβάδι του Ρόπα Κέρκυρας, με τα οποία είχε επικοινωνήσει η ερευνήτρια για να τους ενημερώσει για την έρευνα και να διαλευκάνει τις πιθανές απορίες που μπορεί να είχαν. Αφού συνεννοηθήκαν για τις μέρες και τις ώρες που τους βόλευαν, μετέβη στον καταυλισμό σε διαφορετικές ημερομηνίες για κάθε σπίτι. Στο πρώτο σπίτι, πραγματοποιήθηκαν 4 συνεντεύξεις (1 άνδρα και 3 γυναικών), ενώ στο δεύτερο, 5 (2 ανδρών και 3 γυναικών). Και στα 2 σπίτια επικράτησε η ίδια συνθήκη. Τα 2 άτομα με τα οποία είχε έρθει σε επαφή η ερευνήτρια προσέφεραν ένα χώρο στο σπίτι τους για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων μετά από συζήτηση και εξήγηση των λόγων, για την ομαλότερη διεξαγωγή τους. Η προσέγγιση του πρώτου ατόμου έγινε μέσω κοινών γνωστών, συγγενών της ερευνήτριας– ενώ το δεύτερο, μέσω αναζήτησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εύρεσης του προέδρου της κοινότητας Ρομά της περιοχής Λιβάδι του Ρόπα και έπειτα τηλεφωνικά, ώστε να καταστεί εφικτή η περαιτέρω επικοινωνία. Και στους δύο διαμεσολαβητές έγινε εκτενής παρουσίαση του λόγου επιθυμίας πραγματοποίησης των συνεντεύξεων στο συγκεκριμένο πληθυσμό και απεστάλη το έντυπο ενήμερης συγκατάθεσης με όλες τις πληροφορίες. Στη συνάντηση με κάθε ξεχωριστό άτομο, δόθηκε το έντυπο ενήμερης συγκατάθεσης και αφού διαβάστηκε, υπογράφηκε πριν την έναρξη των συνεντεύξεων (Παράρτημα 1).

Ενημέρωση & Συγκατάθεση Συμμετεχόντων/ουσών

Οι συμμετέχοντες/ουσες της έρευνας ενημερώθηκαν τόσο προφορικά όσο και έντυπα από την ερευνήτρια για τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους εφόσον δεχτούν να συμμετέχουν στην έρευνα. Δόθηκε έντυπο ενημέρωσης και συγκατάθεσης στους/ις συμμετέχοντες/ουσες, το οποίο κλήθηκαν να διαβάσουν και να υπογράψουν εφόσον συναινούσαν για να αρχίσει η διαδικασία της συνέντευξης (Παράρτημα 1). Στο έντυπο που παρατίθεται στο παράρτημα, περιέχονται το θέμα, οι στόχοι και οι σκοποί της εργασίας, καθώς και ο τρόπος με τον οποίον διεξήχθησαν οι συνεντεύξεις. Τέλος, βασικό στοιχείο που συμπεριλήφθηκε ήταν η ενημέρωση για το εθελοντικό της συμμετοχής, τη δυνατότητα αποχώρησης χωρίς κάποιο κόστος και την απουσία οφέλους ή ζημίας από τη συμμετοχή αυτή.

Θεματικές Ενότητες Συνέντευξης

Οι βασικές θεματικές ενότητες που τέθηκαν προς συζήτηση στην διάρκεια της συνέντευξης με στόχο την κινητοποίηση ζητημάτων σε σχέση με το «ανήκειν», την κοινωνική ένταξη, τον κοινωνικό αποκλεισμό, το ρατσισμό είναι: (Παράρτημα 2):

ζητήματα που σχετίζονται με το ανήκειν, ζητήματα κοινωνικής ένταξης (διερεύνηση της κατάστασης της κοινωνικής ένταξης στην οποία βρίσκονται τώρα και αν και πως αυτό έχει εξελιχθεί με το πέρασμα των χρόνων), ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού (διερεύνηση της αίσθησης απομόνωσης από κοινωνία, κράτος, υπηρεσίες), ζητήματα που σχετίζονται με προκαταλήψεις και στερεότυπα (συζήτηση αναφορικά με τις αντιλήψεις που έχουν άτομα που δεν ζουν σε κοινότητες Ρομά για άτομα που ζουν σε αυτές τις κοινότητες) και ζητήματα σχέσεων (ποια είναι η ποιότητα των συναναστροφών ατόμων που ζουν σε κοινότητες Ρομά με άτομα που ζουν εκτός αυτών των κοινοτήτων ή/και με άτομα που ζουν στις ίδιες κοινότητες).

Είναι σημαντικό να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως τα παραπάνω ερωτήματα συμβάλλουν στη διαμόρφωση ρηματικού πλαισίου με πιθανές ρητορικές συνέπειες για τους συμμετέχοντες, κινητοποίηση διακρίσεων, διομαδικών σχέσεων, χρονικών συγκρίσεων, όρων ένταξης/αποκλεισμού, τα οποία λαμβάνονται υπόψη κατά την ανάλυση (Κεφάλαιο 3).

Μέθοδος Ανάλυσης

Η ανάλυση άντλησε αρχικά από τη θεματική ανάλυση δίνοντας έμφαση στα θέματα που ανέκυπταν από τις συνεντεύξεις. Στη συνέχεια, και σε συνέπεια με τα αρχικά στάδια και τις αρχές της θεματικής ανάλυσης που αντλούν από τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, ακολούθησε ανάλυση αντλώντας από τις αρχές της Ανάλυσης Λόγου, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στην κοινωνική ψυχολογία (Potter και Wetherell, 1987).

Θεματική Ανάλυση

Αρχικά, η θεματική ανάλυση είναι μία από τις ευρέως χρησιμοποιούμενες μεθόδους ανάλυσης στην ποιοτική έρευνα και αποτελεί ίσως τη θεμελιώδη μέθοδό της. Ωστόσο, δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών για το αν πρόκειται για μία ξεχωριστή μέθοδο ή ένα εργαλείο που βοηθά στην διεκπεραίωση της αναλυτικής διαδικασίας, όπως χρησιμοποιήθηκε και στην παρούσα έρευνα. Συγκεκριμένα, αποτελεί τη μέθοδο με την οποία μπορεί κανείς να εντοπίσει, να αναλύσει και να καταγράψει θέματα (μοτίβα δεδομένων), τα οποία δεν αναδύονται μόνα τους, αλλά στην επιλογή τους σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι σκέψεις και οι θεωρητικές γνώσεις του/ης εκάστοτε ερευνητή/ριας και είναι ανεξάρτητα από τον αριθμό επανάληψής τους και την ποσότητα των δεδομένων που φέρει κάθε θέμα (Braun & Clarke, 2006).

Σημαντικά, δεν συνδέεται με κάποιο προϋπάρχον θεωρητικό πλαίσιο και για το λόγο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ένα ευρύ πεδίο θεωρητικών πλαισίων και μπορεί να είναι κονστρουκτιβιστική, εστιάζοντας στο πώς ο λόγος κατασκευάζει εμπειρίες, γεγονότα και πραγματικότητες. Εξίσου σημαντικό, είναι το επίπεδο με βάση το οποίο θα εντοπιστούν τα θέματα που θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση. Τα επίπεδα μπορεί να είναι: σημασιολογικό (έμφαση σε επιφανειακά νοήματα και προσπάθεια ερμηνείας με στόχο τη θεωρητικοποίηση) ή ερμηνευτικό (εύρεση υποκείμενων ιδεών και εννοιολογήσεων με στόχο τη διαμόρφωση σημασιολογικού περιεχομένου) (Boyatzis, 1998, όπ. ανάφ. στο Braun & Clarke, 2006). Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί πώς η θεματική ανάλυση πραγματοποιείται βασιζόμενη σε κάποια βήματα (παρατήρηση, αναζήτηση μοτίβων νοήματος και ενδιαφερόντων θεμάτων στα δεδομένα, καταγραφή του περιεχομένου και του νοήματος των θεμάτων που βρέθηκαν), τα οποία δεν ακολουθούνται γραμμικά, αλλά με ευελιξία, καθώς μπορεί κανείς να επιστρέψει σε κάποιο βήμα, να αναδιαμορφώσει και να συνεχίσει. Η διαδικασία της ανάλυσης είναι μια διαδικασία που βασίζεται στη μετακίνηση εμπρός πίσω των αποσπασμάτων που αναλύονται, ώστε να παραχθούν τα τελικά δεδομένα, και η συγγραφή και συζήτηση πραγματοποιούνται παράλληλα (Braun & Clarke, 2006). Σε αυτή τη διαδικασία στη συνέχεια, αντλήσαμε από την Ανάλυση Λόγου.

Ανάλυση Λόγου

Από τη δεκαετία του 1950 και μετά, οι κοινωνικοί επιστήμονες άρχισαν να στρέφονται προς τη μελέτη της γλώσσας – του Λόγου, αντιμετωπίζοντάς τη/ο ως κοινωνική δράση. Τότε ήταν που άρχισε να αμφισβητείται η άποψη πως η γλώσσα παρέχει ένα σύνολο από σαφή σημεία, τα οποία μπορούν να περιγράψουν τόσο εσωτερικές καταστάσεις όσο και την εξωτερική πραγματικότητα, με απόλυτη αντικειμενικότητα. Στράφηκαν προς τη γλώσσα, αντικρίζοντάς την από την οπτική

της κατασκευής - της παραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας (Willig, 2008). Ενώ αυτά συνέβαιναν στις άλλες κοινωνικές επιστήμες (π.χ. φιλοσοφία του Wittgenstein – θεωρία για τη γλωσσική πράξη του Austin), οι οποίες ασχολούνταν με τη γλώσσα ως αυτή που έχει τη δύναμη να παράγει – κατασκευάζει πραγματικότητες, στην ψυχολογία ασχολούνταν με τις νοητικές αναπαραστάσεις και τις γνωστικές δομές που ελέγχουν τα ερεθίσματα που εισέρχονται από το περιβάλλον. Μόλις τη δεκαετία του 1970, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι άρχισαν να αμφισβητούν την επικέντρωση στο γνωστικισμό και το 1980 δόθηκε έμφαση στη στροφή στο λόγο και στην επιστήμη της ψυχολογίας. Τομή για την στροφή στο λόγο στην ψυχολογία αποτέλεσε το έργο των Potter και Wetherell (1987), *Λόγος και κοινωνική ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*. Ασκώντας δριμύτατη κριτική στις βασικές παραδοχές του γνωστικισμού, αφού πρόκειται για δύο εκ διαμέτρου αντίθετες προσεγγίσεις, η ανάλυση θέτει κάποιες βασικές προοπτικές που αξίζει να αναφερθούν (Willig, 2008).

Σύμφωνα με τους Αναλυτές Λόγου για να συμμετέχει κάποιο άτομο σε μία συζήτηση πρέπει να υπάρχει ένας σκοπός – ένα συμφέρον για αυτό, με βασικό για την κατανόηση το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η συζήτηση, καθώς ανάλογα με το πλαίσιο μπορεί να διαφοροποιείται και η άποψη/πεποίθηση. Η Ανάλυση Λόγου δεν πιστεύει πως υπάρχει μία αντικειμενική πραγματικότητα, αλλά ότι κάθε κατάσταση μπορεί να έχει περισσότερες από μία πραγματικότητες και επικεντρώνεται στο γεγονός πως ο λόγος είναι αυτός που την κατασκευάζει (Willig, 2008), δίνοντας έμφαση σε ρητορικές στρατηγικές (Edwards & Potter, 1992). Τέλος, οι αναλυτές λόγου υποστηρίζουν πως τα κοινωνικά αντικείμενα κατασκευάζονται με το λόγο και ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να κατασκευάσει διαφορετικά τα κοινωνικά

αντικείμενα, χωρίς να υπάρχει συμφωνία για το τί είναι αυτά, αφού κάθε ένας μπορεί να προδώσει διαφορετική διάσταση (Willig, 2008).

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι πόροι ή τα ρητορικά αποθέματα τα οποία χρησιμοποιούν τα άτομα στην κατασκευή εκδοχών του κόσμου αντλούν από κοινωνικό-πολιτισμικά και ιστορικά διαθέσιμους κοινούς τόπους (Billig, 1991), που, αφενός, επιτελούν ρητορικό έργο κατά την αλληλεπίδραση και, αφετέρου άπτονται υποκείμενων ιδεολογιών.

Τελευταία, αλλά εξίσου σημαντική παραδοχή των αναλυτών λόγου, είναι πως οι «λόγοι» των ανθρώπων που κατασκευάζονται με συγκεκριμένο τρόπο σε κάθε πλαίσιο, παρέχουν γνώση για το τί κάνουν οι άνθρωποι με αυτούς τους «λόγους» (π.χ. αποποιούνται, επιχειρηματολογούν, αιτιολογούν κλπ) (Willig, 2008), και, συνεπώς επιτελούν «αλληλεπιδραστικό έργο» (Potter, 1996).

Η παραγωγή των δεδομένων για την ανάλυση λόγου έχει μεγάλη σημασία. Για το λόγο αυτό προτιμώνται φυσικές συνομιλίες (π.χ. από γραμμή υποστήριξης), αλλά αυτό πολλές φορές είναι τόσο πρακτικά όσο και ηθικά ανέφικτο, με επόμενη επιλογή τις ημιδομημένες συνεντεύξεις. Στις ημιδομημένες συνεντεύξεις λαμβάνεται υπόψη πως ο Λόγος των συμμετεχόντων/ουσών πλαισιώνεται από τη συνέντευξη ως συνθήκη και από τα ερωτήματα της συνέντευξης, ως ρηματικά πλαίσια στα οποία οι συμμετέχοντες/ουσες καλούνται να προσανατολιστούν (Willig, 2008). Ωστόσο, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, βασική αρχή εδώ είναι ότι οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους και πόρους κοινωνικά διαθέσιμους, και υπό αυτή την έννοια τόσο η συνθήκη της συνέντευξης όσο και ο λόγος, είναι κοινωνικά εδρασμένα.

Αναλυτική Διαδικασία

Κύριο ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίον ερμηνεύουν και κατασκευάζουν στο λόγο τους άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά την αίσθηση του ανήκειν, ζητήματα κοινωνικής ένταξης και αποκλεισμού.

Συνολικά, διεξήχθησαν 9 συνεντεύξεις διάρκειας από 7 έως 25 λεπτών. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας διεξαγωγής των συνεντεύξεων, η ερευνήτρια προέβη σε μετεγγραφή των ηχογραφήσεων σε κείμενο, βασιζόμενη σε μία εκδοχή του συστήματος απομαγνητοφώνησης κατά Jefferson (1991, όπως αναφέρεται στο Willig, 2008), με στόχο την Ανάλυση Λόγου. Το σύνολο των λέξεων των 9 συνεντεύξεων ανέρχεται σε 16070 λέξεις. Στην αρχή διαβάστηκαν με εστίαση στο περιεχόμενο. Πραγματοποιήθηκε θεματική ανάλυση (Braun & Clarke, 2006), εστιάζοντας τόσο στις βασικές θεματικές που προέκυπταν από τις ερωτήσεις της συνέντευξης όσο και από τα δεδομένα για νέες θεματικές που προέκυψαν στο πλαίσιο της συζήτησης. Έτσι, εντοπίστηκαν επαναλαμβανόμενες θεματικές και ενδιαφέροντα θέματα και καταγράφηκαν τα αποσπάσματα που ενέπιπταν στις συγκεκριμένες θεματικές. Στην συνέχεια πραγματοποιήθηκε Ανάλυση Λόγου αντλώντας από τις αρχές της Ανάλυσης Λόγου (Potter & Edwards, 1999), της Λογοψυχολογίας (Edwards & Potter, 1992) και της ρητορικής ψυχολογίας (Billig, 1991).

Μελετήθηκαν οι θεματικές εντός πλαισίου, δίνοντας έμφαση στον προσανατολισμό των συμμετεχόντων/ουσών, τις κατηγορίες που κατασκεύαζαν και τα αποθέματα που κινητοποιούσαν. Τα αποσπάσματα ομαδοποιήθηκαν με βάση τα παραπάνω και οργανώθηκαν σε ενότητες από τις οποίες επιλέχθηκαν τα πιο αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα για κάθε θεματική.

Κεφάλαιο 3: Ανάλυση

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν αποσπάσματα από τις θεματικές που ανέκυψαν από τη διαδικασία της συνέντευξης, καθώς και η ανάλυσή τους. Οι βασικές θεματικές ενότητες που προέκυψαν αφορούν κατασκευές της εργασίας, της εξέλιξης (σύγκριση παρόντος – παρελθόντος), της διακριτότητας ή μη, του ρατσισμού, της ένταξης – συμπερίληψης καθώς και αναφορές για τη χρήση των όρων Τσιγγάνοι / Γύφτοι / Ρομά και τα πλαίσια στα οποία κινητοποιούνται.

Στην ανάλυση αυτού του κεφαλαίου θα συζητηθούν οι τρόποι με τους οποίους μιλούν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά συνδιαμορφώνοντας τις θεματικές που προαναφέρθηκαν, χρησιμοποιώντας αποθέματα στο λόγο τους, τα οποία μελετήθηκαν και ως προς κοινοτοπίες που φαίνεται να κινητοποιούν.

Συγκεκριμένα, η εργασία παρατηρήθηκε να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο τόσο στην καθημερινότητα των συμμετεχόντων/ουσών όσο και στη δικαιολόγηση της παραβατικότητας (απουσία εργασίας). Ακόμη, σε μια θεματική περί σύγκρισης παρόντος – παρελθόντος η οποία πλαισιώθηκε και από σχετική ερώτηση φάνηκε να υπάρχει συμφωνία σχετικά με τις δυσκολίες που είχε το παρελθόν και την εξέλιξη που έχει συμβεί με το πέρασμα των χρόνων.

Σε επόμενη θεματική, οι συμμετέχοντες/ουσες φαίνεται να μιλούν με όρους διάκρισης μεταξύ ομάδων, άλλοτε υποστηρίζοντας την ύπαρξη διακριτότητας κι άλλοτε όχι. Παρατίθενται αναφορές σε ρατσισμό και κατασκευές που ανέκυψαν ως κεντρικά στις συνεντεύξεις, μιλώντας για την καθημερινότητα. Επιπλέον, ανέκυψε συζήτηση με όρους ένταξης – συμπερίληψης, καθώς και επιχειρήματα υπέρ της ενσωμάτωσης. Στις παραπάνω θεματικές εξετάζεται το πλαίσιο, κατά πόσο δηλαδή οι ερωτήσεις της συνέντευξης διαμόρφωσαν πλαίσια όπου η ανάπτυξή τους μπορεί να

ήταν αναμενόμενη. Οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώθηκαν ωστόσο αποτελούν ερευνητικό εύρημα.

Τέλος, ενδιαφέρον ζήτημα που ανέκυψε ήταν η εναλλαγή στη χρήση των όρων «Ρομά/Τσιγγάνος» και «Γύφτος», αφού κάθε όρος χρησιμοποιείται διαφορετικά και σε διαφορετικά πλαίσια.

Κατασκευή της Εργασίας

Η εργασία ως Καθημερινότητα

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε στο πλαίσιο συζήτησης για την καθημερινότητα των συμμετεχόντων/ουσών. Στο πλαίσιο αυτής τη συζήτησης οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται συστηματικά με όρους εργασίας, καθημερινού μόχθου / προσπάθειας. Κατασκευάζουν την εργασία ως κεντρική στην καθημερινότητά τους και που λαμβάνει τον περισσότερο χρόνο στη μέρα τους.

Στο πρώτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους εργασίας στην περιγραφή της καθημερινότητάς του, κατασκευάζοντάς την με όρους τιμότητας, σκληρής και αδιάκοπης προσπάθειας.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων - λαχανικών)

- 1 Σ.: Λοιπόν, αφού υπογράψαμε και το έντυπο ενήμερης συγκατάθεσης, να
- 2 ξεκινήσουμε με τις ερωτήσεις. Η πρώτη ερώτηση είναι, πώς θα περιγράφατε τον
- 3 εαυτό σας στην καθημερινότητά σας, στη συναναστροφή με την οικογένειά σας, στην
- 4 κοινότητα, στην παρέα, στη δουλειά σας;
- 5 Π.: κοίτα: (.) όπως σου (.) α σου περιγράψω (.) τρέχουμε συνεχώς όταν έχουμε και
- 6 ειδικά οικογένεια (.) στο μαροκάματο: (.) ό,τι δουλειά να ναι αρκεί να βγει το
- 7 μαροκάματο (..) ή με παλιοσίδερα ή με::: εμπόριο φρούτων (..) όποια δουλειά
- 8 μπορούμε να κάνουμε αρκεί να βγει το μαροκάματο (.) επειδής κάνουμε λίγο με
- 9 παιδιά που κάνουμε (..) κάνουμε από τέσσερα και τρία και έ:ξι. Αυτό με: σχέση και

- 10 αυτό και προσπαθούμε να μαστε όσο πιο καλύτερα μπορούμε μες τη κοινωνία: (.) μες
 11 το κόσμο(.) να πάνε και τα παιδιά σχολειό (.) για να έχουν και ένα καλύτερο μέλλον
 12 (.) αυτό πιστεύουμε και προσπαθούμε όσο μπορούμε το καλύτερο.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους εργασίας στην προσπάθειά του να περιγράψει την καθημερινότητά του. Κατασκευάζει την εργασία του, δίνοντας βάση στην τιμότητά της και στη δυσκολία που αυτή έχει («μαροκάματο»). Περιγράφει το πόσο μοχθούν και την αδιάκοπη προσπάθεια που κάνουν για να καταφέρουν να καλύψουν τις ανάγκες τους («τρέχουμε συνεχώς»). Η συστηματική αναφορά / προσανατολισμός με όρους τίμιας, απαιτητικής εργασίας (5-8) φαίνεται να κινητοποιείται από κοινούς τόπους εκτός συνθήκης συνέντευξης, σύμφωνα με τους οποίους άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν θέλουν να δουλέψουν, ζουν εις βάρος του κράτους, με τα επιδόματα που αυτό τους παρέχει, ζητιανεύουν ή κλέβουν αλλά και σε περίπτωση που αποφασίσουν να δουλέψουν αυτή η δουλειά πιθανότατα να είναι παράνομη. Ακόμη, με τη χρήση επανάληψης φαίνεται πως δεν διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο η φύση της δουλειάς, αλλά το βασικό είναι οι απολαβές (6-8). Επιχειρηματολογεί υπέρ της παραπάνω άποψης, αναφέροντας το βασικό λόγο για τον οποίο δουλεύουν τόσο πολύ, που δεν είναι άλλος από την πολυμελή οικογένεια (8-9). Στο σημείο αυτό, επικαλείται την κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά κάνουν πολλά παιδιά, επιβεβαιώνοντάς τη. Επιπλέον, κατασκευάζεται ως αρχή/αξία το καλύτερο μέλλον των παιδιών και η προσπάθεια για αυτό (12), το οποίο θα επιτευχθεί μέσω της εκπαίδευσης (11). Τέλος, ο Παύλος, μιλά τοποθετώντας τον εαυτό του σε μία ομάδα – ένα σύνολο («εμείς»), γεγονός που προσφέρει επικύρωση των όσων υποστηρίζει.

Στο δεύτερο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους εργασίας για την περιγραφή της καθημερινότητας της, την οποία κατασκευάζει ως αδιάκοπη με όρους επαναληψιμότητας.

Απόσπασμα 2 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 1 Σ.: ωραία! Ας κάνουμε λοιπόν μία συζήτηση. Οι ερωτήσεις είναι πολύ απλές. Η:
- 2 πρώτη ερώτηση είναι, πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας στην καθημερινότητά σας;
- 3 Μ.: ε::μ (..) συγκεκριμένα για μένα μιλάς τώρα;
- 4 Σ.: ναι ναι ναι
- 5 Μ.: ωραία εγώ δουλεύω [πώς είναι μια μέρα σας;] ωραία δουλεύω η:: >η
- 6 συγκεκριμένη δουλειά που είμαστε εμείς δηλαδή οι τσιγγάνες< (..) πάμε στη δουλειά
- 7 μας (..) είμαστε σπίτι (..) δεν πάμε ούτε βόλτες (αχνό γέλιο) ούτε:: (..) δεν ζητάμε πάρα
- 8 πολλά απ τους άντρες μας (..) είμαστε απλές (..) απλές γυναίκες (..) εγώ συγκεκριμένα
- 9 πάω στη δουλειά μου (..) έρχομαι (..) μαγειρεύω (..) ε πλένω (..) >καθημερινά το ίδιο
- 10 και το ίδιο δεν αλλάζει κάτι δηλαδή:< (..) από το: (..) από όταν θυμάμαι τον εαυτό μου
- 11 (..) τη μέρα που παντρεύτηκα (..) είναι αυτό (..) ότι δηλαδή (..) το πρωί ξεκινάμε (..)
- 12 δουλεύουμε (..) μαγειρεύουμε αυτό αυτό

Και στο 2^ο απόσπασμα της υπό-θεματικής αυτής, η Μαρία προσανατολίζεται, όπως και ο Παύλος, με όρους εργασίας στην περιγραφή της καθημερινότητάς της. Η Μαρία ωστόσο, κάνει διάκριση μεταξύ της δουλειάς εκτός σπιτιού («εγώ συγκεκριμένα πάω στη δουλειά μου»), και εντός σπιτιού («έρχομαι (..) μαγειρεύω (..) ε πλένω»). Κατασκευάζει την εργασία με όρους επαναληψιμότητας και απουσίας αλλαγής (9-11). Μιλώντας για το γεγονός πως δουλεύει από όταν θυμάται τον εαυτό της, κινητοποιεί και διαψεύδει ταυτόχρονα τον κοινό τόπο, σύμφωνα με τον οποίο άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν δουλεύουν. Ακόμη, διαψεύδει την κοινοτοπία που θέλει τις γυναίκες που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να μένουν

στο σπίτι, ασχολούμενες αποκλειστικά με τις δουλειές του σπιτιού, αφού οι άνδρες τους δεν τους επιτρέπουν την έξοδο από αυτό ή ότι οι μόνες δουλειές που κάνουν γυναίκες Ρομά είναι η πώληση λουλουδιών και χαρτομάντιλων και η ενασχόληση με τη μοίρα. Επιπλέον, μιλά εντάσσοντας τον εαυτό της στα πλαίσια μίας ομάδας («εμείς») (6) και κατηγοριοποιώντας την ως Τσιγγάνα. Στα πλαίσια της συζήτησης αυτής, κάνει λόγο για τη θέση των γυναικών Τσιγγάνων, κατασκευάζοντάς τες ως απλές γυναίκες (8), που δεν ζητάνε πολλά από τους άντρες τους (7-8), μένουν κυρίως στο σπίτι (7), ασχολούμενες με τις δουλειές του (9) και δεν πηγαίνουν βόλτες (7).

Συμπερασματικά, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική, ο Παύλος και η Μαρία, μιλούν με όρους εργασίας στη συζήτηση για την περιγραφή της καθημερινότητάς τους. Κατασκευάζουν την εργασία ως πολύ σημαντική στη ζωή τους, αφού είναι αυτή που λαμβάνει τον περισσότερο χρόνο στη μέρα τους και κατασκευάζεται με όρους τιμίας – σκληρής δουλειάς. Και οι δύο, με την κινητοποίηση συγκεκριμένων κοινών τόπων που προαναφέρθηκαν, διαψεύδουν τις κοινοτοπίες που θέλουν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να μην δουλεύουν. Αυτή η άποψη περί σκληρής δουλειάς, υπάρχει και τη μελέτη των Cain & Reid (2021), σύμφωνα με την οποία οι συμμετέχοντες/ουσες δουλεύουν σκληρά, όχι μόνο σωματικά, αλλά και συναισθηματικά, καθώς πέρα από τις σωματικές κακουχίες λόγω των δύσκολων συνθηκών εργασίας, έχουν πολλές φορές να αντιμετωπίσουν και διακρίσεις και προκαταλήψεις. Παρά τις δυσκολίες όμως, φαίνεται να συνεχίζουν να δουλεύουν σκληρά για να εξασφαλίσουν χρήματα για την κάλυψη των αναγκών των οικογενειών τους, λόγω δηλαδή ανάγκης και όχι επιλογής. Και αυτό αποτελεί κοινό σημείο με τα ευρήματα της δικής μας μελέτης, καθώς οι συμμετέχοντες./ουσες μιλούν για το γεγονός πως δουλεύουν για να θρέψουν τις οικογένειές τους και υποστηρίζουν ότι θα

έκαναν ό,τι δουλειά χρειαζόταν, για να καλύψουν τις ανάγκες τους (Cain & Reid, 2021).

Εκπαίδευση – Εργασία – Παραβατικότητα: Μία Αμφίδρομη Σχέση

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε σε διαφορετικά πλαίσια συζήτησης (περί αμφισβήτησης ενσωμάτωσης, συζήτηση για την κατάσταση στην περίοδο του κόβιντ, για επιθυμία συμμετοχής σε ομάδες, περί προκαταλήψεων και αρνητικών συμπεριφορών και για την περιγραφή της κατάστασης στο παρελθόν). Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους μιας αμφίδρομης σχέσης μεταξύ της εργασίας, της εκπαίδευσης και της παραβατικότητας. Στα παρατιθέμενα αποσπάσματα η εργασία (θέση – ποιότητα) κατασκευάζεται ως αποτέλεσμα της παρουσίας ή απουσίας εκπαίδευσης, ως καταλυτικός παράγοντας για την εμφάνιση ή μη παραβατικής συμπεριφοράς και ως παράγοντας αλλαγής τάξης – κατάστασης.

Στο πρώτο απόσπασμα, η Μαρία προσανατολίζεται με όρους προσωπικής επιλογής για την μόρφωση ή μη των παιδιών, αφού απάντησε προηγουμένως στην ερώτηση περί αμφισβήτησης της ένταξης. Η μόρφωση παρουσιάζεται ως καταλυτικός παράγοντας για την ποιότητα της εργασίας και τον «ορθό» ή «λανθασμένο» τρόπο συμπεριφοράς, ενώ η εργασία κατασκευάζεται ως υπεύθυνη για την παρουσία ή απουσία παραβατικής συμπεριφοράς. Στο τέλος κατασκευάζει την ένταξη με όρους φαινοτυπικής αφομοίωσης.

Απόσπασμα 1 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 113 Σ.: τώρα έτσι κάτι παρόμοιο με τα προηγούμενα, ε.: λέγεται πάλι ότι γίνεται μια
 114 προσπάθεια ώστε να νιώσετε το ίδιο με τους υπόλοιπους πολίτες, ότι δεν σας
 115 διαχωρίζουν [ναι] και να έχετε ίσες σχέσεις απέναντι στο κράτος, αλλά ότι αυτό δεν
 116 έχει φέρει κάποιο αποτέλεσμα, ότι γίνονται προσπάθειες, χωρίς να υπάρχει κάτι
 117 θετικό και η ένταξή σας λένε ότι παραμένει άλυτο ζήτημα

Σε απόσπασμα που υπάρχει μεταξύ αυτού του ερωτήματος και του αποσπάσματος που παρατίθεται έχει προηγηθεί συζήτηση για το γεγονός πως κατά την άποψη της Μαρίας, στην επιτυχία ή αποτυχία της ένταξης, ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει και η προσωπική θέληση του κάθε ανθρώπου, ανεξάρτητα από τις προσπάθειες που κάνουν οι πρόεδροι των κοινοτήτων

- 132 Σ.: άρα είναι προσωπική θέληση;
 133 Μ.‡ ε: προσωπική ναι ε σίγουρα είναι προσωπική όταν: (..) δεν έχω εγώ τη θέληση να
 134 βγάλω τα παιδιά μου μορφωμένα εγώ δικός μου ο γιος μεγάλος δε δουλεύει ούτε με
 135 παλιοσίδερα ούτε μανάβης δουλεύει (.) το καλοκαίρι δουλεύει: (.) είναι: οδηγός (..)
 136 ναι τον έστειλα σχολείο μέχρι εκεί που ήθελε (..) έτσι; °δεν έχει κλέψει ποτέ δεν έχει
 137 κάνει παρανομία ποτέ° (..) είναι κύριος στην κοινωνία γιατί τον έμαθα εγώ (..) λέω θα
 138 πας στο δρόμο και θα σε σέβεται ο άλλος (..) πρέπει να ξέρεις να συμπεριφέρεσαι (.)
 139 να μιλάς (.) πώς θα σου μιλήσει ο άλλος; τι θα καταλάβεις; είναι σημαντικά αυτά
 140 αυτά είναι της οικογένειας εντάζει οι παλιοί τώρα (.) τι να πω τώρα ότι θέλουνε να
 141 ‘μασστε εγώ τα παιδιά μου δηλαδή δεν εγώ φοράω ναι είδες που φοράω τσιγγάνικο;
 142 [μ.:] (γελάκι) τα κορίτσια δε φοράνε το ίδιο

Στο πρώτο απόσπασμα, η Μαρία απαντά στην αρνητικά προκατειλημμένη τοποθέτηση πως η ένταξη των Ρομά παραμένει άλυτο ζήτημα. Μετά την προσέγγιση του ζητήματος της ένταξης με όρους προσωπικής επιλογής, προσανατολίζεται πάλι με όρους προσωπικής θέλησης για την επίτευξη ή μη της μόρφωσης των παιδιών (133-134). Με αυτή την τοποθέτηση, κινητοποιεί κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν πηγαίνουν σχολείο ή πως οι γονείς

Ρομά δεν πηγαίνουν τα παιδιά τους σχολείο, διαψεύδοντάς τη. Στη συνέχεια, επικαλείται προσωπική εμπειρία (134-136) για να μιλήσει για την επίδραση που έχει η μόρφωση στην ποιότητα της εργασίας, επισημαίνοντας πως η διαφορά στην ποιότητα εργασίας και η αναβάθμισή της οφείλεται στο γεγονός πως τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο, κάνοντας έτσι έμμεση αναφορά στην ύπαρξη εξέλιξης. Με την παράθεση αυτού του προσωπικού παραδείγματος, διαψεύδει την πεποίθηση ότι τα άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν εξελίσσονται και παραμένουν αδιάλλακτα στο πέρασμα του χρόνου.

Ακόμη, κατασκευάζει την εργασία ως το βασικό παράγοντα για την απομάκρυνση από την πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς (136-137). Στο σημείο αυτό, κινητοποιεί κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία, άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά κλέβουν και παρανομούν λόγω έλλειψης εργασίας και μέσω της επίκλησης σε προσωπική εμπειρία, τη διαψεύδει. Κινητοποιεί για ακόμη μία φορά κοινό τόπο, πως υπάρχει ενδεδειγμένος τρόπος συμπεριφοράς και ομιλίας, ο οποίος είναι ο αποδεκτός και όλοι πρέπει να συμμορφώνονται σε αυτόν, ώστε να υπάρχει σεβασμός (138-139). Στο τέλος, μιλά για την αφομοίωση, πολιτισμική – φαινοτυπική (141-142), σύμφωνα με την οποία τα νέα κορίτσια που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, δεν φοράνε τα χαρακτηριστικά τσιγγάνικα ρούχα (κοινοτοπία – σύγκριση νεότερων και παλαιότερων γυναικών Τσιγγάνων), όπως οι γυναίκες της ηλικίας της και άρα, μοιάζουν με τους/ις μη Ρομά/ισσες. Τέλος, η ένταξη κατασκευάζεται με όρους προσωπικής θέλησης (133), αποδοχής του τρόπου ομιλίας και συμπεριφοράς (138-139). Εδώ υποκινεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία οι Τσιγγάνοι δεν θέλουν να εξελιχθούν και να ενταχθούν, επιβεβαιώνοντας και διαιωνίζοντάς τη για τους παλαιότερους Τσιγγάνους και διαψεύδοντάς τη για τους νεότερους.

Στο δεύτερο απόσπασμα, η Μαρία προσανατολίζεται με όρους εργασίας (ποιότητας), ως αποτέλεσμα της παρουσίας ή απουσίας μόρφωσης στο πλαίσιο της συζήτησης για την περίοδο του κόβιντ, κάνοντας ταυτόχρονα διάκριση μεταξύ της εργασίας των μπαλαμών και των ίδιων.

Απόσπασμα 2 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 100 Σ.: η κατάσταση τότε ήταν πιο δύσκολη/ πιο εύκολη;
- 101 Μ.: με το κορονοϊό;
- 102 Σ.: ναι
- 103 Μ.: ναι ήτανε ναι (.) ήτανε γιατί ήμασταν κλεισμένοι κι εμείς ε:: οι άντρες μας (.)
- 104 είναι: ελεύθεροι επαγγελματίες έτσι; και γυρίζουνε με παλιοσίδερα και με λαχανικά
- 105 και με με μανάβηδες ναι βέβαια ήτανε όχι δεν περάσαμε εύκολα ήτανε δύσκολα (.)
- 106 δεν ήταν εύκολο ναι ήτανε δύσκολο πάρα πολύ ειδικά στην δικιά μας φυλή ήτανε
- 107 πάρα πολύ δύσκολο γιατί: ένας μπαλαμός θα στο πω έτσι το κατάλαβες τί είναι
- 108 μπαλαμός έτσι [ναι ναι έμαθα] ε: ωραία έχει είναι δημόσιος υπάλληλος (.) έχει
- 109 δουλειά (.) για μάζ είναι δύσκολο(.) πάρα πολύ δύσκολο γιατί αυτά ξέρουμε να
- 110 κάνουμε δεν ξέρουμε να κάνουμε κάτι άλλο και αυτή τη στιγμή που δουλεύω
- 111 δουλεύω στην ανακύκλωση (..) είμαι αγράμματη (.) δεν ήθελα να δουλέψω εκεί αλλά
- 112 όμως δουλεύω τα φέρνει η ανάγκη (.) έτσι; (.) ήτανε δύσκολο ναι

Στο 2^ο απόσπασμα, η Μαρία προσανατολίζεται με όρους εργασίας σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην περίοδο του κόβιντ, κάνοντας διάκριση μεταξύ των δυνατοτήτων που έχουν για εργασία οι «μπαλαμοί» και οι «εμείς», εντάσσοντας τον εαυτό της στη δεύτερη κατηγορία (108-110). Συνεχίζει τη διάκριση, καθώς μιλά για ύπαρξη φυλών (106-107). Επικαλείται την μόρφωση («είμαι αγράμματη») ως παράγοντα που είναι υπεύθυνος για αυτή την διαφοροποίηση στην εργασία μεταξύ μπαλαμών και της δικής της ομάδας. Ως «μπαλαμός» («ένας μπαλαμός θα στο πω έτσι»), νοείται ο Έλληνας, ο μη Ρομά, για τον οποίο είναι πιο

εύκολο να βρει εργασία και καλύτερη εργασία από αυτή που μπορεί να βρει ένας Ρομά, λόγω ότι έχει πάει σχολείο.

Αντιπαραθέτει τη δουλειά του δημοσίου υπαλλήλου με αυτή των Ρομά (π.χ. ανακύκλωση) και την αντίστοιχη ευκολία – δυσκολία που έχει η κάθε μία. Κινητοποιεί κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν δουλεύουν, διαψεύδοντάς τη, επισημαίνοντας τη δυσκολία που έχει η δουλειά αυτών των ατόμων, λόγω και των δύσκολων συνθηκών της εκάστοτε χειρωνακτικής εργασίας. Κινητοποιεί κοινό τόπο, απαντώντας ακόμη σε αυτούς που θα έλεγαν πως δεν τους υποχρέωσε κανείς να δουλέψουν σε αυτές τις δουλειές, επισημαίνοντας πως δεν έχουν άλλη επιλογή, αφού το μόνο που γνωρίζουν να κάνουν είναι οι χειρωνακτικές εργασίες, τις οποίες κάνουν λόγω ανάγκης για επιβίωση (111-112).

Στο τρίτο απόσπασμα, η Μαρία προσανατολίζεται με όρους αλλαγής – εξέλιξης. Κατασκευάζει την εργασία ως υπεύθυνη για την αλλαγή – εξέλιξη αυτή και για την απουσία ρατσισμού, στο πλαίσιο συζήτησης για την επιθυμία ή μη συμμετοχής σε άλλες ομάδες.

Απόσπασμα 3 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

47 Σ.: μ.: μάλιστα, έτσι υπάρχει κάποια ομάδα - κάποια δραστηριότητα που θα θέλατε να

48 κάνετε;

49 Μ.: α.: με τις γυναίκες;

50 Σ.: με οποιονδήποτε

51 Μ.: και άντρες και γυναίκες ε: να σας πω την αλήθεια έχουμε προχωρήσει πάμε σε

52 ξενοδοχεία (..) δουλεύουμε σαν καμαριέρες (.) τα παιδιά μας (.) οι περισσότεροι τώρα

53 πάνε σχολείο έχουνε σπουδάσει παιδιά από μας έχουνε γίνει δικηγόροι έχουνε τα

54 πάντα δεν υπάρχει τώρα είναι καλύτερα (.) πρώτα πριν να σου πω 10 χρόνια υπήρχε
 55 ρατσισμός (...) από μία πλευρά είχαν και δίκιο έτσι δεν μπορούμε να βάλουμε ότι α
 56 δεν φταίμε εμείς πουθενά πρέπει να πω την αλήθεια έτσι; [εννοείτε ναι] ε:: μερικές
 57 κλέβανε έτσι μπορούσε μια κυρία να την πάρει στο σπίτι της μετά από δυο - τρεις
 58 μέρες και να 'κλεβε τώρα έχουμε αλλάξει (.) πάμε (.) ναι δουλεύουμε (..) κι άμα πάμε
 59 να ζητήσουμε δουλειά δε μας λένε όχι όχι είναι πολύ διαφορετικά τώρα τα πράγματα.
 60 Ναι οι περισσότερες γυναίκες δουλεύουνε όχι μονάχα εδώ στην Κέρκυρα (.) παντού
 61 είναι αυτό και στην Κρήτη που έχω μάθει γιατί το συζητάμε τα κορίτσια ότι θέλουνε
 62 να δουλέψουνε τώρα οι γυναίκες δεν είναι όπως τα παλιά χρόνια που πήγαινε ο
 63 άντρας που δούλευε και έφερνε λεφτά στο σπίτι να ζησει δέκα δέκα: παιδιά ε
 64 καταλαβαίνετε τώρα έτσι τι σας λέω [ναι ναι] είναι διαφορετικά και τώρα η γυναίκα
 65 είναι πλέον ίσα [χι ναι] εγώ: συγκεκριμένα θέλω τα δικά μου λεφτά γιατί θέλω να
 66 πάω στην πόλη να πάρω (.) ένα ζευγάρι παπούτσια θέλω να αγοράσω κάτι για μένα
 67 δεν θα πάω στον άντρα μου θα του πω δώς' μου είναι διαφορετικά (.) όσο πάμε και
 68 γινόμαστε καλύτεροι (.) αυτό

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους αλλαγής ως εξέλιξη («έχουμε προχωρήσει»), η οποία τεκμηριώνεται λόγω της ύπαρξης εργασίας (51-52), επιβεβαιώνοντάς το παράλληλα με τη σύγκριση που κάνει μεταξύ παρόντος και παρελθόντος, αλλά και με την εκπαίδευση που λαμβάνουν πλέον τα παιδιά (52-53). Η εργασία κατασκευάζεται με όρους σημαντικότητας – αξίας για τη ζωή τους, η οποία τους έχει βοηθήσει πολύ να εξελιχθούν και να έρθουν πιο κοντά σε αυτό που ορίζεται από την πλειοψηφία ως κανονικό, καθώς μιλά με όρους εξέλιξης για γεγονότα που θυμίζουν τις ζωές ατόμων που δεν ζουν σε κοινότητες Ρομά. Φαίνεται επομένως, πως η εργασία διαδραματίζει τόσο σημαντικό ρόλο που έχει φέρει την εξέλιξη στη ζωή τους. Λέει επανειλημμένα πως «προχωράμε - εξελισσόμαστε», άρα υπάρχει το διακύβευμα της σύγκρισης με κάτι άλλο, που βρίσκεται σε κάποιο άλλο, καλύτερο σημείο από αυτό που βρίσκεται η κοινότητά τους και που όταν καταφέρουν να φτάσουν εκεί, δεν θα υπάρχει κάτι που θα τους ξεχωρίζει από αυτό το άλλο.

Προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης και εξέλιξης για το παρόν («τώρα είναι καλύτερα»), άρα κάποτε δεν ήταν τόσο καλά όσο είναι τώρα. Κατασκευάζει την εξέλιξή τους ως ανθρώπων, λόγω της απουσίας κλεψίματος (56-58), αλλά και την εξέλιξη της κοινωνίας (έμμεσα), που πλέον τους δίνει δουλειές και έτσι τους αντιμετωπίζει διαφορετικά από ότι παλιά (58-59). Πρόκειται για παράγοντες που αλληλοσυνδέονται, καθώς αφού έχουν αλλάξει και δεν κλέβουν, αν ζητήσουν δουλειά θα τους δώσουν. Κινητοποιεί κοινοτοπία που υποστηρίζει πως αν πάρεις στη δουλειά σου άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά θα σε κλέψουν. Ακόμη, επαναλαμβάνει πως η κοινωνία έχει εξελιχθεί, αφού πλέον δεν βιώνουν ρατσισμό (54-55), κάνοντας ξανά διάκριση παρόντος - παρελθόντος. Κινητοποιεί κοινό τόπο σύμφωνα με τον οποίο ο ρατσισμός δεν υπάρχει χωρίς λόγο, καθώς κάτι μεμπτό θα πρέπει να έχουν κάνει για να τους συμπεριφέρονται ρατσιστικά (55-56).

Τέλος, η εργασία κατασκευάζεται ως υπεύθυνη για την αλλαγή της θέσης της γυναίκας και την αυτονόμηση και ανεξαρτησία της, κάνοντας αναφορά στο γεγονός πως εργάζονται (60-61), δείχνοντας αλλαγή νοοτροπίας που οδηγεί στην εξέλιξη και στην ισότητα (63-66). Κινητοποιεί κοινοτοπία που θέλει τις γυναίκες κλεισμένες στο σπίτι, να ασχολούνται αποκλειστικά με αυτό και να μην έχουν άλλες δραστηριότητες, να μη δουλεύουν, διαψεύδοντάς τη.

Στο 4^ο απόσπασμα, ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους σύνδεσης της έλλειψης εργασίας με παραβατικές συμπεριφορές, κατασκευάζοντας την εργασία ως καταλυτικό παράγοντα για την εμφάνιση ή μη παραβατικότητας, στο πλαίσιο απάντησης για την ύπαρξη προκαταλήψεων.

Απόσπασμα 4 (Σταύρος, 23 ετών, παντρεμένος, 2 παιδιά, μεταφορές εμπορευμάτων)

77 Σ.: έχει γίνει συζήτηση ότι οι σχέσεις μπορεί να μην είναι αρμονικές και ότι μπορεί να
 78 υπάρχουν προκαταλήψεις γεια σας έτσι θα σας αντιμετωπίζουν αρνητικά [ναι] ή
 79 μπορεί να λένε ότι είστε απομονωμένοι, ότι δε συμμετέχετε μαζί τους στις αποφάσεις
 80 που παίρνουν. Ποια είναι η άποψή σας;

81 Στ.: είναι ~~παρ εν έχ~~ ένα πιο πάρα πολύ μεγάλο λάθος αυτό (.) όπως το θέτουν έτσι
 82 (...) γιατί:: πάντα είμαστε: ότι κάνουν αυτοί το κάνουμε και ~~μεις~~ βεβαίως (..) σε πάρα
 83 πολλά ζητήματα (..) και:: (..) ξεχωριστά ~~απ~~ αυτό ότι κάνουν αυτοί ~~αυτοί~~ κάνουν πάρα
 84 ~~πάρρα~~ πολλά: δηλαδή πάρα πολλά πιο κακά πράγματα από μας (.) εμείς δεν έχουμε
 85 κάνει ποτέ να: βιάσουμε τα παιδιά μας (.) να σκοτώσουμε τους γονείς μας εμείς δεν το
 86 έχουμε κάνει ποτέ αυτό (..) ποτέ δεν έχει βρεθεί ποτέ ένας ~~άνθρωπος~~ Ρομά να το κάνει
 87 αυτό ποτέ ποτέ ποτέ ποτέ ποτέ (..) εγώ βλέπω στην τηλεόραση και στο:: διαδίκτυο ότι
 88 γίνεται χαμός ~~απ~~ αυτά (..) κάθε μέρα κάθε 2 μέρες κάθε μέρα κάθε 2 μέρες τ ακούμε
 89 αυτά (.) ποιος Ρομά λοιπόν πήγε και το 'κανε αυτό ποτέ ή στα παιδιά του ή στους
 90 γονείς του κανένας [μ:: ναι] ΝΑΙ ότι περνάνε δυσκολίες και: (.) έχουνε παιδιά (.)
 91 έχουνε υποχρεώσεις (.) έχουνε: ναι μπορεί να πάει κάποιος ναι και να κλέβει κάτι (.)
 92 αυτό ναι (.) θα πάει (.) από τη στιγμή που δεν μπορεί να πιάσει κάπου δουλειά: (...)
 93 αυτό εγώ το βλέπω λογικό [μ:: ίσως είναι δικαιολογημένο]

Ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους εργασίας σχετικά με την απόδοση παραβατικότητας, αφού η απουσία εργασίας φαίνεται να συνδέεται με την εμφάνιση παραβατικών συμπεριφορών (91-93). Εδώ ο Σταύρος κινητοποιεί κοινοτοπία, η οποία δικαιολογεί την ύπαρξη παραβατικών συμπεριφορών, λόγω έλλειψης εργασίας, ύπαρξης παιδιών και υποχρεώσεων που πρέπει να φέρουν εις πέρας, προβαίνοντας σε παραβατικές συμπεριφορές, αναπαράγοντάς τη (91). Επομένως, η εργασία αποτελεί το θεμέλιο λίθο, για την ύπαρξη ή μη παραβατικότητας, αφού εάν υπάρχει εργασία δεν υπάρχει παραβατικότητα, ενώ εάν δεν υπάρχει εργασία υπάρχει παραβατικότητα.

Όταν μιλά για παραβατικές συμπεριφορές χρησιμοποιεί β πληθυντικό, δεν συμπεριλαμβάνει τον εαυτό του, ενώ όταν μιλά για το γεγονός πως ακολουθούν την πλειοψηφία, συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του στην ομάδα (82). Κατασκευάζει τους ανθρώπους που εντάσσονται στη δική του ομάδα ως καλούς ανθρώπους που δεν

διαπράττουν ειδική εγκλήματα κάνοντας μια σύγκριση με τους άλλους που κάνουν χειρότερα πράγματα (84). Κατασκευάζει διακριτότητα σχετικά με την βαρύτητα των παραβατικών πράξεων στις οποίες προβαίνουν οι δύο διαφορετικές ομάδες που κατασκεύασε προηγουμένως, διατυπώνοντας σειρά ακραίων περιπτώσεων (84-87). Καταρρίπτει την κοινοτοπία που θέλει άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να διαπράττουν πολύ σοβαρά εγκλήματα. Ακόμη στο συγκεκριμένο απόσπασμα βλέπουμε να υπάρχει μεταβλητότητα μεταξύ των απόψεων του Σταύρου, καθώς στην αρχή λέει πως κάνουν ότι κάνουν οι άλλοι, δεν υπάρχει κάτι που να τους διαχωρίζει, ενώ στη συνέχεια υποστηρίζει πως δεν κάνουν τόσο σοβαρά εγκλήματα όσο εκείνα της άλλης ομάδας (82, 84-87).

Στο 5^ο και τελευταίο απόσπασμα αυτής της υπό-θεματικής η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους εξέλιξης και εργασίας ως καταλυτικού παράγοντα της εξελίξεις στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν.

Απόσπασμα 5 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά

- 60 Σ.: κατανοητό! Μεγαλώσατε εδώ εσείς έτσι;
- 61 Κ.: ε:: ναι γεννηθήκαμε εδώ και μεγαλώσαμε εδώ (.)
- 62 Σ.: καθώς μεγαλώνετε η κατάσταση πώς ήταν;
- 63 Κ.: ήτανε:: αυτά τα χρόνια ήτανε δύσκολα (.) τώρα με τις δικές μας τις γενιές που
- 64 έχουμε μεγαλώσει που έχουμε παντρευτεί έχουμε κάνει δικές μας οικογένειες είναι
- 65 πάρα πολύ εύκολα γιατί:: τώρα έχουμε μία δουλειά (.) που λέμε ότι από το Μάρτη
- 66 μέχρι τον οχτώ τον οχτώβρη θα δουλέψουμε (..) το χειμώνα θα παίρνουμε την
- 67 ανεργία μας θα είμαστε στο σπιτάκι μας (.) είμαστε πιο άνετες τώρα (.)

Η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους εξέλιξης ως αποτέλεσμα της ύπαρξης εργασίας στο παρόν, στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν με όρους δυσκολίας (63), ενώ το παρόν με όρους

ευκολίας, βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης και αλλαγής – προόδου, λόγω της ύπαρξης εργασίας και των προνομίων που αυτή επιφέρει (65-67). Κινητοποιεί κοινό τόπο, με βάση τον οποίο άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν είναι εύκολο να βρουν δουλειά, όπως και την κοινοτοπία, που θέλει με το πέρασμα των χρόνων να υπάρχει εξέλιξη.

Το γενικό πλαίσιο εδώ είναι η συζήτηση για την ύπαρξη προκαταλήψεων και κατηγοριών εις βάρος της κοινότητας, όπου φαίνεται να κινητοποιείται συστηματικά η εργασία. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους λογοδοσίας και σύνδεσης δυσκολιών διαβίωσης με παραβατικότητα – η δυσκολία στην εύρεση εργασίας λογικά οδηγεί σε διάπραξη παραβατικών συμπεριφορών, δικαιολογώντας τις συγκεκριμένες πράξεις και αναπαράγοντας το στερεότυπο περί εγκληματιών Ρομά. Αυτή η σύνδεση αποτελεί μία κοινοτοπία, η οποία έχει προέλθει και από τις θεωρίες της εγκληματικότητας. Στη μελέτη των Lageson & Uggen (2013), υποστηρίζεται ότι η έλλειψη εργασίας συνδέεται με την εγκληματικότητα, καθώς η εργασία προσφέρει εισόδημα, γεγονός που αποτρέπει από την διάπραξη εγκληματικών πράξεων με σκοπό την απόκτηση χρημάτων, όπως και η δυνατότητα εργασίας υπό νόμιμες συνθήκες αποτρέπει από την καταφυγή σε παράνομες εργασίες.

Παρά το γεγονός πως επιστημονικά τουλάχιστον δεν υποστηρίζεται η πεποίθηση πως οι άνθρωποι που είναι από κατώτερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα δεν είναι απαραίτητα και εγκληματίες, αυτό δεν έχει καταφέρει να απομακρύνει τις προκαταλήψεις της κοινής γνώμης για τη σύνδεση μεταξύ φτώχειας και εγκληματικότητας. Σταθερά φαίνεται πως οι άνθρωποι που υπάγονται σε κατώτερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα χαρακτηρίζονται ως ανήθικοι, ανίκανοι, αλλά ικανοί εγκληματίες (Smith et al., 2010).

Ακόμη, σε μελέτη των Figgou et al. (2011), οι μετανάστες κατασκευάζονται ως εγκληματίες, λόγω του ότι είναι μετανάστες και λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης. Παρόμοια στερεότυπα υπάρχουν και για τους Ρομά, αφού πιστεύεται πως είναι εγκληματίες γιατί είναι Ρομά και γιατί ζουν σε άθλιες συνθήκες.

Σύγκριση Παρόντος – Παρελθόντος & Κατασκευή Εξέλιξης

Τα παρακάτω αποσπάσματα ανέκυψαν στο πλαίσιο συζήτησης για την κατάσταση που επικρατούσε στο παρελθόν και οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους σύγκρισης παρόντος και παρελθόντος, κατασκευάζοντας το παρελθόν ως κάτι δύσκολο, το παρόν ως κάτι που εξελίσσεται και το μέλλον με ύπαρξη ελπίδας.

Στο πρώτο απόσπασμα ο Σταύρος προσανατολίζονται με όρους σύγκρισης μεταξύ παρόντος και παρελθόντος, στη συζήτηση για την κατάσταση που επικρατούσε στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν με ελλείψεις υλικών κυρίως αγαθών.

Απόσπασμα 1 (Σταύρος, 23 ετών, παντρεμένος, 2 παιδιά, μεταφορές εμπορευμάτων)

- 16 Σ.: πώς ήταν η κατάσταση [παλιά (.) στα παλιά τα χρόνια;] καθώς μεγαλώνετε; ναι
 17 Στ.: δύσκολα
 18 Σ.: ένα παράδειγμα;
 19 Στ.: ε: δεν υπή ντάξει δεν υπήρχαν αυτά τώρα που είναι τώρα δηλαδή που δεν είχαμε
 20 δρόμους δεν είχαμε: (..) δεν είχαμε αυτά τα παπούτσια να φορέσουμε που φοράμε
 21 τώρα δεν είχαμε αυτά τα ρούχα που φοράμε τώρα (..) α: δεν είχαμε γενικά δεν είχαμε
 22 τηλεοράσεις δεν είχαμε (..) ε: αυτά τα σπίτια: που είναι τώρα (..)
 23 Σ.: άρα, τώρα είναι καλύτερα; έχει αλλάξει αυτό;
 24 Στ.: ναι ναι (.) πάρα πολύ

Ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Επικεντρώνεται κυρίως στις ελλείψεις

υλικών αγαθών που υπήρχαν στο παρελθόν, οι οποίες παρατίθενται σε λίστα (19-22) καταδεικνύοντας έτσι το γεγονός πως πλέον αυτά που δεν υπήρχαν υπάρχουν και έτσι έχει επιτευχθεί εξέλιξη. Κινητοποιεί κοινοτοπία, πως στα παλιά χρόνια δεν υπήρχαν αυτά που υπάρχουν τώρα, επιβεβαιώνοντάς τη, όπως και τον κοινό τόπο που θέλει το χρόνο ως υπεύθυνο για την εξέλιξη – πρόοδο. Ξεκινά να μιλά με απρόσωπη σύνταξη («δεν υπήρχαν αυτά»), ενώ στη συνέχεια αξιοποιεί το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο («δεν είχαμε»).

Στο δεύτερο απόσπασμα ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους δυσκολίας αναφερόμενος στο παρελθόν και με όρους εξέλιξης αναφερόμενος στο παρόν και στο μέλλον, στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Χρησιμοποιεί όρους σύγκρισης. Κατασκευάζει το παρελθόν ως δύσκολο, ενώ το παρόν και το μέλλον ως αποτέλεσμα της εξέλιξης.

Απόσπασμα 2 (Γιάννης, 45 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, πρόεδρος κοινότητας – μεταφορές εμπορίου)

- 19 Σ.: ε: μεγαλώσατε εδώ;
- 20 Γ.: ναι ~~να~~ εδώ μεγάλωσα ναι
- 21 Σ.: η κατάσταση πώς ήταν τότε;
- 22 Γ.: δύσκολα (.) δύσκολα δύσκολες συνθήκες διαβίωσης (.) δύσκολα τα πάντα
- 23 δύσκολα (..) όταν μου ~~απ~~ ε ε (..) ξεκινήσαμε εμείς και πηγαίναμε σχολείο ήτανε πολύ
- 24 δύσκολα τα πράγματα με το σήμερα (.) πηγαίναμε με τα πόδια σχολείο εμείς τότε (.)
- 25 δύσκολα (.) πολύ δύσκολα (.) φτώχεια (.) περισσότερη φτώχεια (.) δεν είχαμε σπίτια
- 26 (.) δεν είχαμε τώρα είναι ε:: εξελίσσονται τα πράγματα σιγά σιγά (...)
- 27 Σ.: είναι καλύτερα τώρα;
- 28 Γ.: είναι καλύτερα ναι είναι καλύτερα (.) παλιά ήτανε πολύ δύσκολο (.) πριν είκοσι
- 29 χρόνια μιλάμε τώρα (.) ναι

Στο δεύτερο απόσπασμα ο Γιάννης προσανατολίζεται στη σύγκριση παρόντος - παρελθόντος, στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν.

Κατασκευάζει το παρελθόν με όρους δυσκολίας (22-23), παραθέτοντας παραστατικά παραδείγματα για αυτό (23-25). Κατασκευάζει το παρόν και το μέλλον με όρους σταδιακής εξέλιξης (26). Κινητοποιεί κοινό τόπο, πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά ζουν σε πολύ δύσκολες συνθήκες, χωρίς σπίτια, σε τσαντίρια, επιβιώνοντας στη φτώχεια και ταυτόχρονα καταρρίπτει την κοινοτοπία πως ζουν στην πολυτέλεια και έχουν πολλά χρήματα.

Στο τρίτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης παρόντος - παρελθόντος στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν ως δύσκολο και το παρόν με κάποιες αλλαγές που το κάνουν καλύτερο.

Απόσπασμα 3 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 47 Σ.: ωραία, ωραία, ε: εσείς μεγαλώσατε εδώ;
- 48 Π.: ναι (.) Ελλάδα (.) Κέρκυρα
- 49 Σ.: πώς ήταν η κατάσταση, όσο μεγαλώνατε;
- 50 Π.: ((κοφτή ανάσα)) ήτανε λίγο δύσκολη απ αρχή: (.) όμως τώρα έχουν εντάξει (.)
- 51 μέτρια τα πράματα (.) από αρχές παλιά που θυμάμαι και μικρός ήταν δύσκολες οι
- 52 καταστάσεις (.) και στο οικισμό που μέναμε και έτσι παλιά: δεν είχαμε λίγο με το
- 53 δήμο το ένα μας προσέξουν πηγαίναμε σχολείο: (.) να φτιάξουν τους δρόμους να
- 54 περνάγαμε απ τις λάσπες το ένα και τ άλλο (.) όμως έχε αλλάζει λίγο αυτό (.) όχι
- 55 αρκετά (.) έχει αλλάζει προς το καλύτερο (.) και τώρα προσπαθούμε εμείς για ό,τι
- 56 καλύτερο μπορούμε να φτιάξουμε το περιβάλλον όσο είναι γύρω μας στο δικό μας (.)
- 57 και να μαστε λίγο πιο καλύτερα από ότι παλιά.

Ο Παύλος όπως και οι προηγούμενοι συμμετέχοντες, προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης παρόντος παρελθόντος, στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν με όρους δυσκολίας (50),

παραθέτοντας λίστα με παραστατικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τη δυσκολία του παρελθόντος (52-54) και κάνοντας επίκληση σε προσωπική εμπειρία (51).

Κατασκευάζει το παρόν μετριασμένα με όρους αλλαγής προς το καλύτερο (54-55).

Στη συνέχεια κάνει επίκληση στη δική τους προσπάθεια να φτιάξουν το μέλλον τους, ώστε να ζουν σε καλύτερες συνθήκες από ότι παλαιότερα (55-57), κάνοντας έμμεση νύξη στην απουσία βοήθειας - υποστήριξης από εξωτερικούς παράγοντες. Και ο Παύλος κινητοποιεί την ίδια κοινοτοπία με τον Πάρη, σύμφωνα με την οποία όσοι προέρχονται από κοινότητες Ρομά μεγαλώνουν σε πολύ δύσκολες συνθήκες διαβίωσης. Ακόμη καταρρίπτει την κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν θέλουν να ενσωματωθούν και δεν προσπαθούν για αυτό, όπως και το ότι το κράτος τους βοηθά και οι ίδιοι απλά δεν καταφέρνουν να ενταχθούν.

Και στο τέταρτο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης παρόντος - παρελθόντος, στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν και αυτή ως δύσκολο και το παρόν ως κάτι που έχει μεγάλη διαφοροποίηση από το παρελθόν, με καλύτερες συνθήκες.

Απόσπασμα 4 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 34 Σ.: πώς ήταν η κατάσταση όταν ήσασταν μικρότερη και τώρα;
- 35 Μ.: α::ω καμία σχέση (γέλιο) (.) ε: (.) α καμία σχέση εγνώρισα το τσαντίρι (.)
- 36 γνώρισα το χωριό (.) (..) δεν είναι ε έχει διαφορά πάρα πολύ απ τα χρόνια τα παλιά
- 37 (..) τώρα που 'μαστε έτσι (..) και ξυπόλητη περπάτησα και ρούχα δεν είχα και
- 38 πείνασα (...) και ζήλεσα τ' άλλα κορίτσια που πήγαιναν σχολείο (.) °πάρα πολύ
- 39 ήθελα να πάω σχολείο να σου πω την αλήθεια° (φωνή γλυκιά – νοσταλγική) αλλά:
- 40 (..) πηγαίναμε μ:: μια εδώ μια εκεί (.) ξέρεις δεν είχαμε σταθμό (.) όπως έχουμε τώρα
- 41 (.) έχουμε τα σπίτια μας (.) είναι διαφορετικά (.) πολύ διαφορετικά έχουμε το

- 42 νοικοκυριό μας (.) είναι διαφορετικά (.) έχουμε τουαλέτες (.) δεν ήταν το ίδιο ήταν
 43 δύσκολα (.) καμία σχέση ήταν δύσκολα (.) δεν περάσαμε και τέλεια αλλά όμως ντάξει
 44 φτωχή οικογένεια αλλά όμως δεν είχα πρόβλημα ούτε απ' τη μάνα μου ούτε απ' το
 45 πατέρα μου (.) ό τι μπορούσα έκανα έτσι (.) ήμασταν 6 αδρέφια (..) φτωχός κι ο
 46 πατέρας κι η μάνα μου (.) αυτά

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους σύγκρισης παρόντος παρελθόντος στη συζήτηση για την επικρατούσα κατάσταση στο παρελθόν. Κατασκευάζει το παρελθόν ως δύσκολο (42-43), παραθέτοντας λίστα από παραστατικά παραδείγματα που έχουν προκύψει από την προσωπική της εμπειρία (35-38). Στη συνέχεια κατασκευάζει το παρόν ως καλύτερο, με όρους αλλαγής διαφοροποίησης από το παρελθόν, στη βάση διάθεσης υλικών αγαθών που στο παρελθόν έλειπαν (41-42).

Και η συγκεκριμένη κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά ζουν σε άθλιες συνθήκες και δεν έχουν μόνιμο τόπο κατοικίας (40). Διαψεύδει τον κοινό τόπο, πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά έχουν χρήματα («φτωχή οικογένεια»). Ακόμη κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν πηγαίνουν σχολείο, ακόμη και αν θέλουν να πάνε (39). Άλλη μια κοινοτοπία που κινητοποιείται σε αυτό το απόσπασμα σχετίζεται με τον μεγάλο αριθμό παιδιών, που γεννούν οι οικογένειες Ρομά («ήμασταν 6 αδρέφια»). Τέλος, κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία με το πέρασμα του χρόνου παρατηρείται εξέλιξη σε όλες τις κοινότητες.

Καταληκτικά, αξίζει να αναφερθεί πως σε αυτή την θεματική, οι συμμετέχοντες/ουσες κατασκευάζουν το παρελθόν με όρους δυσκολίας, το παρόν με όρους εξέλιξης και το μέλλον με όρους ελπίδας για περαιτέρω εξέλιξη. Όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες χρησιμοποιούν παραστατικά παραδείγματα όταν αναφέρονται

κυρίως στις δυσκολίες του παρελθόντος. Αυτές οι αφηγήσεις θυμίζουν αφηγήσεις προσφύγων, όπως φαίνονται για παράδειγμα στο άρθρο της Exertzoglou (2016), σύμφωνα με την οποία οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας μιλούν με όρους δυσκολίας όταν αναφέρονται στο παρελθόν και αφηγούνται αυτές τις συνθήκες στα παιδιά τους, δημιουργώντας έτσι συλλογική μνήμη. Ένα ακόμη βασικό κοινό που έχουν αυτές οι δύο ομάδες είναι οι δύσκολες συνθήκες στις οποίες έζησαν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες όταν έφτασαν στην Ελλάδα και οι δύσκολες συνθήκες που περιγράφουν οι συμμετέχοντες/ουσες στις οποίες ζούσαν στο παρελθόν.

Κατασκευή Ομάδων ως Διακριτές & μη

Κατασκευή Διακριτότητας

Τα αποσπάσματα ανακύπτουν σε διαφορετικά πλαίσια συζήτησης, όπως οι καθημερινές συναναστροφές, ο ορισμός των «συμπολιτών» και η σχέση που έχουν μαζί τους, η γενίκευση αρνητικών απόψεων σε όλη την κοινότητα Ρομά, η αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης και η επίρριψη ευθυνών στους Ρομά. Όλα όμως έχουν ως κοινό, την αναφορά σε ύπαρξη συναναστροφής. Σε αυτό το κοινό πλαίσιο λοιπόν οι συμμετέχοντες/ουσες κατασκευάζουν 2 διακριτές ομάδες, αυτή των Ρομά - Τσιγγάνων, στην οποία συμπεριλαμβάνουν τον εαυτό τους και αυτή των Ελλήνων, μπαλαμών στην οποία περιλαμβάνονται όσοι δεν προέρχονται από κοινότητες Ρομά.

Στο πρώτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για τις καθημερινές συναναστροφές του. Κατασκευάζει 2 ομάδες, αντιπαραβάλλοντας τον εαυτό του «εγώ» με τους Έλληνες – μπαλαμούς.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 13 Σ.: ωραία! έτσι, στην καθημερινότητά σας, με ποιους ανθρώπους έρχεστε σε πιο
 14 συχνή επαφή;
- 15 Π.: ότα ε: ειδικά εγώ που ας πούμε τρέχω τώρα με με που δουλεύω με εμπόριο
 16 φρούτα (.) λαχανικά είμαι σχεδόν με Έλληνες (.) είμαι όλη μέρα στη δουλειά (.) πρωί
 17 και απόγευμα (.) άσχετα το μεσημέρι που το μεσημέρι λίγο είμαι στο σπίτι με τα
 18 παιδιά και κάνα φίλο για κάνα καφέ ε: για ελάχιστο χρονικό όριο (.) πιο πολύ
 19 συναναστραφάνομαι με ανθρώπους (.) με Έλληνες (.) που λέμε (.) μπαλαμούς

Ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους διάκρισης ομάδων στη συζήτηση για τις καθημερινές συναναστροφές. Κατασκευάζει λοιπόν διακριτότητα, κατασκευάζοντας 2 ομάδες, την «εγώ» («ειδικά εγώ»), στην οποία τοποθετεί τον εαυτό του και αυτή των Ελλήνων – μπαλαμών (16, 19). Κινητοποιεί κοινοτοπία, στην οποία θεωρείται πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν βλέπουν όλους τους ανθρώπους το ίδιο, αλλά τους διαχωρίζουν σε Ρομά και μη Ρομά. Ακόμη κατασκευάζει τις συναναστροφές, χωρίς να υποδεικνύει την ύπαρξη κάποιου προβλήματος, διαψεύδοντας την κοινοτοπία που θέλει ύπαρξη συγκρούσεων μεταξύ των 2 ομάδων. Διατυπώνει ακραίες περιπτώσεις σχετικά με την εργασία του (15-16), αμφισβητώντας τον κοινό τόπο που θέλει άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να είναι τεμπέληδες και να μην εργάζονται. Κατασκευάζει τον εαυτό του δηλαδή ως εργατικό άνθρωπο και οικογενειάρχη (16-17) .

Και στο δεύτερο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται και πάλι με όρους διακριτότητας στη συζήτηση αυτή τη φορά για τα άτομα που θεωρεί συμπολίτες του. Κατασκευάζει 2 ομάδες, αυτή των Ελλήνων – μπαλαμών και των Τσιγγάνων.

Απόσπασμα 2 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 107 Σ.: Λίγες ερωτήσεις έχουν μείνει ακόμη [ό,τι θες]. Θα σας ρωτούσα ποιους θεωρείτε
 108 συμπολίτες σας; Και πώς είναι οι σχέσεις μεταξύ σας;
- 109 Π.: συμπολίτες μου λες ου για μάς τους τσιγγάνους ή μπαλαμούς;
- 110 Σ.: γενικά ό,τι εσείς πιστεύεται, ό,τι θεωρείτε
- 111 Π.: για πιο σωστούς (.) νταζει δεν έχω (.) όπως σου πα και πριν εγώ ειδικά δεν έχω
 112 πρόβλημα ούτε με τσιγγάνους μεν εδώ ούτε με μπαλαμούς (..) α: πίνουμε και καφέ (.)
 113 βγαίνουμε για έτσι αφού συνεργαζόμαστε (.) με ξέρουν με έχουν ακουστά ή τους
 114 ξέρω ας πούμε που δουλεύω με τη δουλειά μου που με ξέρουνε (.) εγώ εγώ:: σχετικά
 115 δεν έχω κανένα πρόβλημα ούτε με μπαλαμούς ούτε με τσιγγάνους(.) δόξα σοι ο θεός
 116 (.) καλά (.) αυτό.

Ο Παύλος προσανατολίζεται και πάλι με όρους διάκρισης στη συζήτηση για τον ορισμό των συμπολιτών του. Κατασκευάζει 2 ομάδες, των Τσιγγάνων και των μπαλαμών (112). Εκτός αυτών των 2 ομάδων υπάρχει και ο εαυτός του, τον οποίο δεν φαίνεται να τοποθετεί σε κάποια από τις 2 ομάδες (111-112). Μίλα με όρους αξιολογικούς για σωστούς και μη σωστούς πολίτες, άρα βλέπουμε ότι υπάρχει ένα δίπολο («για πιο σωστούς»). Προσανατολίζεται δηλαδή προς το σωστό, πριν είπε για τον ρατσισμό, το «πιο σωστούς» κάνει σύγκριση, δεν μιλά απλά για σωστούς. Κινητοποιεί την κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία, άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν είναι σωστοί πολίτες.

Κάνει επίκληση στην προσωπική σχέση που έχει και με τους μπαλαμούς και με τους Τσιγγάνους και που λόγω της σχέσης τους αυτής δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα στις συναναστροφές του (111-112). Άρα, κατασκευάζει τις συναναστροφές με όρους καθημερινής συναναστροφής και συνεργασίας και ανυπαρξίας προβλημάτων, (112-113). Κινητοποιεί κοινό τόπο, που υποστηρίζει την ύπαρξη προβλημάτων και συγκρούσεων μεταξύ των 2 αυτών ομάδων, μειώνοντας τη δυναμική της.

Και στο τρίτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται και πάλι με όρους διάκρισης στη συζήτηση για τις προκαταλήψεις που γενικεύονται για όλα τα άτομα της κοινότητας. Κατασκευάζει τις 2 ομάδες των Ελλήνων και των μπαλαμών και προσθέτει και την τρίτη ομάδα των Αλβανών.

Απόσπασμα 3 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 154 Σ.: χμ. μμ. Και τώρα δύο τελευταίες ερωτήσεις.. όταν γίνεται κάποιο περιστατικό και
 155 εμπλέκεται κάποιο άτομο που ζει σε κοινότητα, όποια και αν είναι η θέση του, ε:,
 156 γενικεύεται έτσι μία αρνητική, έχει αρνητικές αντιδράσεις από τους υπόλοιπους, από
 157 τους γύρω και γίνονται και ρατσιστικά σχόλια και τέτοια ε: και αυτό γενικεύεται σε
 158 όλη την κοινότητα, δηλαδή δεν ασχολούνται μόνο με αυτό το άτομο και λένε ότι όλοι
 159 οι Ρομά ή ότι όλοι οι τσιγγάνοι, έτσι λένε αρνητικά πράγματα.
- 160 Π.: κοιτάχτε (.) αυτό που λένε για όλους το ρομά ή τσιγγάνοι (.) δεν είμαστε όλοι το
 161 ίδιο (.) όπως και σε: μπαλαμούς (.) Αλβανούς που λέμε (.) δεν είμαστε ούτε όλοι
 162 κλέφτες (.) ούτε όλοι: ληστές (..) με το συγγνώμη ούτε βιαστές και ούτε έχει
 163 ακουστεί: τσιγγάνος ή ρομά να έχει βιάσει τη κόρη του ή κάποιον άλλον μικρό
 164 ανήλικο (.) όπως έχει ακουστεί (.) τα τελευταία τώρα: χρόνια με τους μπαλαμούς (..)
 165 είμαστε πιστεύω σε αυτό το θέμα πιο αξιοπρεπές σαν μ: ανθρώποι οι τσιγγάνοι σ αυτό
 166 το θέμα είμαστε πιο αξιοπρεπές και πιο σεβαστικοί σε σχέση με μερικούς μπαλαμούς
 167 (.) αυτό

Ο Παύλος εδώ προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για τη γενίκευση των προκαταλήψεων σε όλη την κοινότητα των Ρομά. Κατασκευάζει επομένως ως διακριτές, τις 2 βασικές ομάδες που υπάρχουν και στα προηγούμενα αποσπάσματα, τους Ρομά ή Τσιγγάνους και τους μπαλαμούς - Έλληνες και τώρα προσθέτει και την ομάδα των Αλβανών («μπαλαμούς (.) Αλβανούς»). Στο σημείο αυτό οι όροι Ρομά - Τσιγγάνος χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι («το Ρομά ή Τσιγγάνοι .... Τσιγγάνος ή Ρομά»). Πρέπει να σημειωθεί ότι σε προηγούμενη

ερώτηση περί επεξήγησης του όρου της «μειονότητας», είχα εγώ προσθέσει αυτή την εθνοτική ομάδα, την οποία όμως δεν χρησιμοποίησε τότε αλλά σε αυτήν εδώ την απάντησή του.

Ακόμη, παραθέτει ρητορική επιχειρηματολογία, βασική θέση της οποίας είναι η κοινοτοπία πως δεν είμαστε όλοι οι άνθρωποι το ίδιο (160-161), κατασκευάζοντας αναλογία με τις ομάδες των μπαλαμών και των Αλβανών, θέλοντας να δείξει πως όπως όλοι αυτοί δεν είναι το ίδιο έτσι και όλοι εμείς – οι Ρομά – Τσιγγάνοι, δεν είμαστε το ίδιο. Απεθνικοποιεί τα άτομα τα οποία αναφέρει, από τις εθνικές ομάδες των μπαλαμών – Ελλήνων, Τσιγγάνων - Ρομά και Αλβανών, εντάσσοντάς τους όλους στην υπερκείμενη κατηγορία των ανθρώπων. Προς επίρρωση της παραπάνω θέσης κατασκευάζει διάκριση μεταξύ των μπαλαμών και των Αλβανών και της δικής του ομάδας, των Τσιγγάνων – Ρομά, λέγοντας πως δεν κατηγοριοποιούνται όλοι ως κλέφτες, ως ληστές, ως βιαστές (160-162). Κινητοποιεί κοινό τόπο σύμφωνα με τον οποίο οι Ρομά παρουσιάζονται ως στυγνοί εγκληματίες, διαψεύδοντας την.

Διατυπώνει μια πρόταση ακραίας περίπτωσης, καλούμενος συναίνεση, με το επιχείρημα πως δεν έχει ακουστεί να έχει συμβεί βιασμός από κάποιον τσιγγάνο ή Ρομά (162-164). Στο σημείο αυτό ξανά κατασκευάζει διακριτότητα, επικαλούμενος συναίνεση, καθώς όπως αναφέρει έχει ακουστεί βιασμός από μπαλαμούς (164). Συνεχίζει τη διάκριση μεταξύ των ομάδων, κατασκευάζοντας τους Τσιγγάνους – Ρομά, στους οποίους συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του, ως πιο αξιοπρεπείς και σεβαστικούς ανθρώπους από τους μπαλαμούς, κάνοντας σύγκριση της ποιότητας αυτών των 2 ομάδων, αφού η διαφορά στις εγκληματικές πράξεις δείχνει διαφορετική ποιότητα ανθρώπων (165-166).

Και στο τέταρτο απόσπασμα ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης αυτή τη φορά. Κατασκευάζει λοιπόν ως διακριτές, τις 2 ομάδες που αναφέρθηκαν και σε προηγούμενα αποσπάσματα, των Ρομά και των Ελλήνων.

Απόσπασμα 4 (Σταύρος ,23 ετών, παντρεμένος, 2 παιδιά, μεταφορές εμπορευμάτων)

- 34 Σ.: σε μια πρόσφατη εκπομπή αναφέρθηκε ότι γίνονται προσπάθειες για να
 35 ενσωματωθούν κοινότητες Ρομά [ναι] αλλά αυτό δεν έχει φέρει κάποιο αποτέλεσμα
 36 και είναι σαν να ρίχνουν τις ευθύνες στους Ρομά [ναι]. Αυτό πώς το βλέπετε;
- 37 Στ.: ε: αυτό: εγώ αυτό το βλέπω: ότι: τους βολεύει να το κάνουν αυτό, τους βολεύει
 38 (.) όπως το έχω πει σε πάρα πολλά ε: σε σελίδες του φέησιμποκ και τα λοιπά ας
 39 πούμε που διαβάζω και το σχολιάζω και εγώ πάρα πολύ (..) τους βολεύει να το λένε
 40 αυτό όταν ας πούμε κάνουνε κάτι: οι έλληνες που το λέμε εμείς ας πούμε μπαλαμοί
 41 δεν τους πειράζει τόσο όταν κάνουνε κάτι Ρομά τους βολεύει να τα ρίχνουνε δηλαδή
 42 και ψάχνουνε αφορμή όλοι να πούνε οι Ρομά οι γύφτοι και τα λοιπά

Ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για την αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης. Κατασκευάζει διάκριση μεταξύ των ομάδων που αναφέρθηκαν και στα προηγούμενα αποσπάσματα, των Ελλήνων – μπαλαμών, όρων μου χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι (40) και των Ρομά («Ρομά»). Επικαλείται προσωπική εμπειρία (37), στην οποία στηρίζεται για να καταθέσει τη ρητορική επιχειρηματολογία, σύμφωνα με την οποία η ομάδα των Ρομά κατηγορείται ακόμη και χωρίς ουσιαστικό λόγο, ενώ η ομάδα των Ελλήνων, ακόμη κι αν κάνει κάτι δεν βιώνει κατηγορία (39-41). Η χρήση της φράσης «τους βολεύει», δείχνει πως υπάρχει κάποιος λόγος πίσω από αυτές τις κατηγορίες (37). Κινητοποιεί και επιβεβαιώνει τον κοινό τόπο, που θέλει άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να κατηγορούνται χωρίς λόγο, μόνο και μόνο επειδή είναι Ρομά.

Ακόμη, αναφέρει πως δεν μένει άπραγος σε ό,τι συμβαίνει, αλλά τοποθετείται, κινητοποιώντας την κοινοτοπία που θέλει άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να μην ασχολούνται με το τι συμβαίνει γύρω τους και να μην παίρνουν θέση σε αυτά (38-39). Και σε αυτό το απόσπασμα όπως και σε προηγούμενα, η χρήση του όρου «γύφτοι» φαίνεται να μην χρησιμοποιείται από τους Ρομά για τον εαυτό τους αλλά από μη Ρομά για την υποτίμηση και την κατηγορία τους (42). Τέλος, ο όρος «γύφτος» κατασκευάζεται ως ο άνθρωπος που είναι έτοιμος να λάβει οποιαδήποτε στιγμή και για οποιονδήποτε λόγο μια κατηγορία. Σε αυτό το απόσπασμα δεν συμπεριλαμβάνει κατά κύριο λόγο τον εαυτό του στην ομάδα των Ρομά, όταν μιλά για αυτούς, παρά μόνο σε ένα σημείο (40).

Συγκεντρωτικά, τα βασικά σημεία αυτής της υπό-ενότητας σχετίζονται με την κατασκευή της διακριτότητας, μεταξύ δύο ομάδων, των Ρομά και των μπαλαμών – Ελλήνων από την πλευρά των συμμετεχόντων/ουσών. Εδώ βλέπουμε να παίρνει σάρκα και οστά η θεωρία που παρατέθηκε στο θεωρητικό μέρος περί κατηγοριοποίησης των ατόμων σε έσω-ομάδες και έξω-ομάδες. Γίνεται δηλαδή κατανοητό πως οι συμμετέχοντες/ουσες κατασκευάζουν τον εαυτό τους κατηγοριοποιώντας τον σε μία ομάδα (έσω-ομάδα), συγκρινόμενο με μία άλλη ομάδα (έξω-ομάδα) (Allport, 1954· 1979, όπως αναφέρεται στο Gaertner & Dovidio, 2005). Ακόμη, παρατηρούμε αντιστοιχία και με τα αποτελέσματα της μελέτης της Bynner (2019), που έχει παρατεθεί στο θεωρητικό μέρος και σύμφωνα με την οποία οι Ρομά βιώνουν προκαταλήψεις και αποκλεισμό και στρέφονται προς την έσω-ομάδα τους. Έτσι και οι συμμετέχοντες/ουσες της μελέτης αυτής κατασκευάζουν διακριτότητα λόγω των προκαταλήψεων που βιώνουν από μη Ρομά πολίτες.

Διαπραγμάτευση Διακριτότητας

Σε αυτή την υπό-θεματική οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους διακριτότητας μεν αποποιούμενοι/ες την ύπαρξη της (ή την «ουσία» της) στη συζήτηση για την ένταξη και το ανήκειν, του «ορισμού» των «συμπολιτών», καθώς και του «ορισμού» των «Ελλήνων -Ελληνίδων». Σε αυτά τα πλαίσια τα άτομα αναφέρονται ως μέλη υπερκειμένων κατηγοριών, που υπερβαίνουν τις διακρίσεις.

Στο πρώτο απόσπασμα αυτής της υπό-θεματικής η Δάφνη προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για την ένταξη και το ανήκειν, κατασκευάζοντας την εξάλειψη της διάκρισης μεταξύ των ομάδων.

Απόσπασμα 1 (Δάφνη, 34 ετών, παντρεμένη, 5 παιδιά, οικιακά)

- 53 Σ.: μι: έχει γίνει συζήτηση ότι ανεξάρτητα από το ποια κυβέρνηση είναι, γίνεται έτσι
54 προσπάθεια να νιώσετε ότι είστε μέλη της κοινωνίας, μέρος της περιοχής, ότι είστε
55 όλοι ένα ας πούμε, και ότι έχετε ίση αποδοχή από το κράτος. Έτσι πώς νιώθετε για
56 αυτό;
- 57 Δ.: >ντάξει αν είναι να εννοούν ότι είμαστε μπαλαμοί (.) Ρομά (.) Αλβανοί ένα< (.)
58 >έτσι πρέπει να ναι το δουν όλοι< (..) όχι μόνο οι Ρομά ότι μπαλαμοί: (..) Ρομά
59 Αλβανοί είμαστε ένα (.) να το δούμε όλοι (..) και μπαλαμοί και Αλβανοί δε πρέπει να
60 ξεχωρίζουνε αυτοί είναι Ρομά φύγε από κοντά τους

Η Δάφνη προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για την ένταξη και το ανήκειν. Χρησιμοποιεί όρους «ενοποίησης», απεθνικοποιεί, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως δεν έχει σημασία ποια είναι η εθνοτική μας ομάδα, αλλά το γεγονός πως είμαστε άνθρωποι (57), χρησιμοποιώντας την κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία τη μεγαλύτερη σημασία έχει πως είμαστε άνθρωποι, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου κτλ. Αναφέρει όμως, ότι έτσι πρέπει να το βλέπουμε όλοι, άρα, σημαίνει ότι δεν το βλέπουμε έτσι και ότι υπάρχουν αντίθετες

απόψεις και συμπεριφορές προς αυτό (58-60). Τέλος, η Δάφνη παραθέτει και μία φράση που υποδεικνύει ρατσιστική συμπεριφορά που βιώνουν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά (60), κινητοποιώντας κοινότητα που θέλει άτομα μη Ρομά να μην θέλουν ούτε να πλησιάσουν άτομα Ρομά. Σε αυτό το σημείο δεν έχω κάνει εγώ χρήση του όρου Αλβανοί, αλλά η συμμετέχουσα μόνο, ίσως υπάρχει ως θύμηση από την προηγούμενη αναφορά μου σε αυτό, για την εξήγηση του όρου της μειονότητας.

Στο δεύτερο απόσπασμα ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για τον ορισμό των συμπολιτών του.

Απόσπασμα 2 (Γιάννης, 45 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, πρόεδρος κοινότητας – μεταφορές εμπορίου)

- 54 Σ.: ποιους θεωρείτε συμπολίτες σας – συντοπίτες σας;
- 55 Γ.: εμείς όλους (.) εμείς όλους και τους Έλληνες συμπολίτες συντοπίτες τους λέμε (.)
- 56 δεν έχουμε καμία διαφορά εμείς με κανέναν (.) απλά οι: οι πιο πολλοί (.) έχουμε
- 57 νιώσει εμείς οι Τσιγγάνοι (.) να στο πω: ρατσισμό (..) λόγω χρώματος; (.) λόγω: ό,τι
- 58 θες τώρα παρ' το όπως θες (..) έχουμε έχουμε ε: (.) το κοινωνικό αποκλεισμό (.) τον
- 59 έχουμε βιώσει δεν υπάρχει άθροπος Τσιγγάνος να μη το χει βιώσει (...)

Ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για τον ορισμό των συμπολιτών του. Αρχικά κατασκευάζει 2 ομάδες τους εμείς – Τσιγγάνους, στους οποίους συμπεριλαμβάνει τον εαυτό του και τους Έλληνες και μιλώντας από την οπτική του συνόλου των «εμείς», κατασκευάζει όλους τους Έλληνες ως συμπολίτες του (55), διαψεύδοντας τον κοινό τόπο, πως οι Ρομά είναι κλειστή ομάδα – κοινότητα, με πολύ σφιχτές σχέσεις, στις οποίες δεν μπορούν να εμπλακούν άλλοι. Επιχειρηματολογεί υπέρ της παραπάνω άποψης, υποστηρίζοντας

πως δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με κανέναν, διατυπώνοντας ακραία περίπτωση (56), αντικρούοντας την κοινοτοπία που θέλει την ύπαρξη προβλημάτων και συγκρούσεων μεταξύ ομάδων.

Στη συνέχεια προσανατολίζει τη συζήτηση προς το ρατσισμό, τον οποίο επιχειρηματολογεί – δικαιολογεί λόγω χρώματος και τον κοινωνικό αποκλεισμό (56-59), κινητοποιώντας κοινοτοπία, πως οι Ρομά έχουν διαφορετική εμφάνιση, άρα για αυτό βιώνουν ρατσισμό και διατυπώνοντας μια ακραία περίπτωση υποστηρίζοντας πως όλοι οι Τσιγγάνοι έχουν βιώσει ρατσισμό και κοινωνικό αποκλεισμό (59), κινητοποιώντας κοινό τόπο, σύμφωνα με τον οποίο όλοι οι Τσιγγάνοι είναι θύματα του ρατσισμού και του αποκλεισμού.

Και στο τρίτο απόσπασμα αυτής της υπό-θεματικής η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους διάκρισης στη συζήτηση για τον ορισμό των Ελλήνων - Ελληνίδων.

Απόσπασμα 3 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 17 Σ.: ωραία, μια απορία τώρα.. λέτε Ελληνίδες – Έλληνες [ναι] ποιους/ες θεωρείται
 18 Έλληνες – Ελληνίδες;
 19 Κ.: ε τους μπαλαμούς
 20 Σ.: εσάς;
 21 Κ.: εμείς είμαστε τσιγγάνοι Έλληνες τσιγγάνοι είμαστε (.) γιατί μιλάμε ελληνικά (.)
 22 εμείς τον εαυτό μας τον βλέπουμε Έλληνες αλλά δε το βλέπουνε οι Έλληνες εμάς (.)
 23 γιατί και μεις είμαστε Έλληνες (.) γιατί και μεις ψηφίζουμε (.) και μεις αν υπάρχει ένα
 24 πρόβλημα: θα είμαστε και μεις μπροστά (.) ότι αν έχει ένα πρόβλημα η Κέρκυρα
 25 είναι και δικό μας πρόβλημα (.) των Ρομά (.) αλλά οι Έλληνες δε λένε (.) είναι (.)
 26 Έλληνες είναι Ρομά (.) και έτσι έχουμε με μεγαλώσει και μεις (.) και χουμε αυτή τη
 27 διαχώριση λόγω μίας γλώσσας που μιλάμε (.) λεγόμαστε τσιγγάνοι για τη γλώσσα (.)

- 28 αυτό εμείς είμαστε υπερήφανοι πάντοτε που είμαστε τσιγγάνοι – ρομά (.) η καταγωγή
 29 μας που είμαστε Έλληνες (.) δεν είμαστε δηλαδή α:α: γιατί εγώ είμαι τσιγγάνα (.) όχι
 30 εγώ είμαι υπερήφανη που είμαι τσιγγάνα (..) αυτό

Η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους διακριτότητας στη συζήτηση για τον ορισμό των Ελλήνων - Ελληνίδων. Μιλά από την θέση της Ελληνίδας Τσιγγάνας, αφού κάνει διευκρίνιση περί ταυτότητας (21-22), οι ίδιοι φαίνεται να τοποθετούν τον εαυτό τους ως Έλληνα και να μην τον διαχωρίζουν. Το βασικό στοιχείο με βάση το οποίο μιλά για τον εαυτό της και τους άλλους, τοποθετώντας τους στην κατηγορία των Ελλήνων-ίδων Τσιγγάνων είναι η ελληνική γλώσσα (21). Η γλώσσα όμως εδώ κατασκευάζεται και ως καθοριστικός παράγοντας για το διαχωρισμό τους ως Τσιγγάνων, αφού μιλάνε και τη τσιγγάνικη γλώσσα (27), λόγω της οποίας βιώνουν διαχωρισμό. Φαίνεται όμως, πως υπάρχει μία αρνητικότητα, η οποία δείχνει τον διαχωρισμό που γίνεται από τους άλλους, τους μη Τσιγγάνους, που τους διαχωρίζουν και τους ορίζουν ως Τσιγγάνους Έλληνες και όχι απλώς ως Έλληνες (25-26).

Η Κατερίνα υποστηρίζει πως είναι Ελληνίδα Τσιγγάνα, τονίζοντας και τις 2 αυτές ταυτότητές της, απαντώντας ταυτόχρονα σε 2 κοινοτοπίες, πρώτον πως οι Τσιγγάνοι δεν είναι Έλληνες και δεύτερον πως θα έπρεπε να κρύβουν την ταυτότητά τους και να ντρέπονται για αυτή (21, 28-30). Υπάρχει η πεποίθηση πως οι Τσιγγάνοι δεν είναι Έλληνες, αλλά άνθρωποι που έχουν έρθει από άλλες περιοχές και έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα, διαφορετικοί από τους Έλληνες, αφού έχουν και διαφορετική γλώσσα, ήθη και έθιμα.

Παρόλα αυτά τους κατασκευάζει ως Έλληνες, παραθέτοντας παραδείγματα λόγων που τους κάνουν Έλληνες - μιλά για δικαιώματα - υποχρεώσεις ως πολιτών της χώρας, που πολλές φορές αμφισβητούνται τα δικαιώματα – υποχρεώσεις που

απαριθμεί (23-25). Μιλά με όρους εθνικούς, για την απουσία συμπερίληψης - ενσωμάτωσης και συνεχίζει μιλώντας με πολιτειακούς και γλωσσικούς όρους. Εκφράζει και αυτή το παράπονό της, για το γεγονός πως ενώ η εθνικότητά τους είναι ελληνική, τα δικαιώματα και υποχρεώσεις τους είναι αυτά που έχει ένας Έλληνας πολίτης και η γλώσσα τους είναι η ελληνική, δεν αντιμετωπίζονται στην πραγματικότητα ως Έλληνες. Η συγκεκριμένη συμμετέχουσα βέβαια, φαίνεται να έχει ισορροπήσει μεταξύ αυτών των ταυτοτήτων και να θεωρεί τον εαυτό της ως Ελληνίδα Τσιγγάνα.

Ανακεφαλαιώνοντας, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική οι συμμετέχοντες/ουσες διαπραγματεύθηκαν ή «αρνήθηκαν» διακριτότητα μεταξύ ομάδων, κάνοντας επανακατηγοριοποίηση, ή κατασκευάζοντας διττές ταυτότητες. Αυτά τα επιχειρήματα, υποστηρίζονται και από την υπάρχουσα εργογραφία, ωστόσο καταδεικνύουν πως τα άτομα κάνουν επανακατηγοριοποίηση στο λόγο, εντάσσοντας διάφορες εθνοτικές στην υπερκείμενη κατηγορία των ανθρώπων (Gaertner & Dovidio, 2000). Ακόμη, κάνουν επίκληση σε διττές ταυτοτικές κατηγορίες ως - ταυτόχρονα μέλη δύο διαφορετικών ταυτοτήτων που συνυπάρχουν αρμονικά (Gonzalez & Brown, 2003).

Κατασκευές του Ρατσισμού

Ο ρατσισμός ως τροχοπέδη στην προσπάθεια ένταξης

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε στα πλαίσια συζήτησης για την ένταξη και την αμφισβήτηση αυτής όπως έχει εκδηλωθεί στο δημόσιο λόγο. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους ένταξης, μιλώντας για επιθυμία ένταξης και αποδίδοντας όποια αποτυχία ένταξης σε ρατσισμό.

Στο πρώτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ένταξης στη συζήτηση για την επιθυμία ή μη ένταξης. Κατασκευάζει την ένταξη με όρους συνεννόησης – σεβασμού – αλληλοβοήθειας.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 96 Σ.: εσείς θα θέλατε μία διαφορετική προσέγγιση, ας πούμε να νιώσετε ότι
 97 ασχολούνται μαζί σας και ότι θέλουν να σας εντάξουν, να σας ενσωματώσουν, να
 98 νιώθετε ότι δεν υπάρχει κάποιος διαχωρισμός μεταξύ μπαλαμών όπως είπατε και
 99 τσιγγάνων;
- 100 Π.: κοίτα (.) θα το θελα πολύ (.) όχι και μόνο εγώ και πιστεύω και πάρα πολλοί άλλοι
 101 (.) να γινότανε αυτό και να υπήρχε και μία συνεννόηση: (.) σεβασμός (.) μεταξύ μας
 102 μεταξύ τους ή ρομά ή τσιγγάνοι με μπαλαμούς που λέμε (..) όπως μπορούσαν να μας
 103 βοηθήσουν εμάς και όπως μπορούσαμε εμείς να τους βοηθήσουμε (.) θα ταν πάρα
 104 πολύ καλό και για μας (.) και για τα παιδιά μας για το αύριο μεθαύριο που θα
 105 μεγαλώσουνε (.) τα πιστεύω αυ θα ταν πάρα πολύ καλό (.) όμως δυστυχώς είναι και
 106 στη μέση: ο ρατσισμός (..) αυτό είναι το χειρότερο

Ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ένταξης στη συζήτηση για την επιθυμία ή μη ένταξης, επικαλούμενος παράλληλα συναίνεση (100). Κατασκευάζει την ένταξη με όρους συνεννόησης – σεβασμού – αλληλοβοήθειας μεταξύ των ομάδων, κατασκευάζοντας της ομάδες ως διακριτές (101-103). Εδώ, ο Παύλος χρησιμοποιεί ως ταυτόσημους τους όρους Ρομά – Τσιγγάνος για να μιλήσει για την ομάδα στην οποία εντάσσει τον εαυτό του (101-102).

Συνδέει την ένταξη ως αυτή που θα προσφέρει ένα καλό μέλλον στα παιδιά τους και στους ίδιους, το οποίο μέλλον κατασκευάζεται ως αξία (103-105). Κινητοποιεί έναν κοινό τόπο, σύμφωνα με τον οποίο, οι γονείς επιθυμούν ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους. Τέλος, αποδίδει την αποτυχία ένταξης στην

ύπαρξη ρατσισμού, ο οποίος είναι ο θεμέλιος λίθος, ο κατασταλτικός παράγοντας που αποτρέπει και απομακρύνει από την ένταξη (105-106). Έτσι, φαίνεται να απαντά σε μια διαδεδομένη θέση στο δημόσιο λόγο σύμφωνα με την οποία η αποτυχία ένταξης βαραίνει τους Ρομά.

Στο δεύτερο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την αμφισβήτηση της ένταξης.

Απόσπασμα 2 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 69 Σ.: πολύ ωραία! Σε μια εκπομπή τώρα τελευταία [ναι] και μετά το περιστατικό που
 70 έγινε στη Θεσσαλονίκη [ναι] αναφέρθηκε από έναν πολιτικό ότι έχουν γίνει
 71 προσπάθειες για ενσωμάτωση: για [ναι κατάλαβα] ωραία, και ότι αυτό δεν έχει φέρει
 72 αποτέλεσμα και μάλιστα είπαν ότι αν ήταν κάποια άλλη μειονότητα - κάποια άλλη
 73 ομάδα ίσως ήταν καλύτερα
- 74 Μ.: (βαθιά ανάσα) δεν έχουμε δυνάμεις (..) έτσι; βουλευτής σε μας δεν υπάρχει (..)
 75 έτσι; μονάχα απλά πρόεδροι είναι σε κάθε κοινότητα υπάρχουν μονάχα πρόεδροι οι
 76 πρόεδροι δεν μπορούν να κάνουν αυτά εντάξει κι ο αδερφός μου πρόεδρος είναι εδώ
 77 (...) ε:: δεν έχουμε δει βοήθεια να σου πω την αλήθεια αυτό είναι το θέμα μας (..) με
 78 το παιδί που έγινε αυτό συμβάν(..) αν δεν ήτανε τσιγγάνος (...) είλικρινά τώρα (.)
 79 έτσι; αν δεν ήταν τσιγγάνος (...) αυτός ο αστυνομικό θα ‘τανε φυλακή (...) έτσι;
 80 απλά που ‘τανε τσιγγάνος που έχουμε τη φήμη ότι εί::ναι κλέφτης ει:: με το
 81 παραμικρότερο φωνάζουνε και θέλουν να κάνουν επανάσταση και αυτά (..) αν δεν
 82 ήτανε τσιγγάνος ο αστυνομικός θα ήτανε φυλακή ΑΠΛΑ ΥΠΑΡΧΕΙ είναι αυτό ότι α:
 83 μη τους δίνεις σημασία (..) ή γύφτος το λένε τώρα τσιγγάνος το λένε Ρομά το λένε δεν
 84 ξέρω υπάρχει αυτό δεν έχουμε δύναμη αν είχαμε και μεις δύναμη αυτός ο
 85 αστυνομικός θα ήτανε φυλακή τώρα έτσι δεν είναι; [κατανοητό] έτσι

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την αμφισβήτηση της ένταξης. Κατασκευάζει την αποτυχία ένταξης ως αποτέλεσμα της

απουσίας βοήθειας από το κράτος και της έλλειψης δύναμης της κοινότητας, καθώς και λόγω έλλειψης εκπροσώπησης στη Βουλή (74-77).

Προσανατολίζεται στη συνέχεια με όρους ρατσισμού, αναφερόμενη στη δολοφονία του 16χρονου Ρομά στη Θεσσαλονίκη, και κινητοποιεί ως κοινό τόπο μια θέση που θέλει την κοινωνία να βλέπει τα άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, ως άτομα που η ζωή τους δεν έχει σημασία (82-83), τα οποία κιόλας φαίνεται να αποκαλούν ως γύφτους, υποτιμητικά.

Υποστηρίζει ακόμη πως η δικαιοσύνη εκλείπει, καθώς επειδή το θύμα ήταν Ρομά αυτή δεν αποδόθηκε (79). Εδώ κατασκευάζει τον τσιγγάνο ως αυτόν που υπάρχει για να βιώνει ρατσισμό, καθώς παρουσιάζεται ως κλέφτης, ως αυτός που φωνάζει και θέλει να κάνει επανάσταση και ως αυτός που οι άλλοι φωνάζουν γύφτο, τσιγγάνο ή Ρομά. Επομένως φαίνεται πως ρατσισμό βιώνει κάποιος απλά επειδή είναι Τσιγγάνος (80-81), κινητοποιώντας την κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά είναι κλέφτες και κάνουν αδικαιολόγητες πράξεις.

Στο τρίτο απόσπασμα η Κατερίνα, προσανατολίζεται με όρους κρατικούς – θεσμικούς αναφορικά με την απουσία υποστήριξης, η οποία σχετίζεται με την επιτυχή έκβαση της ένταξης, στο πλαίσιο συζήτησης για την αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης.

Απόσπασμα 3 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 68 Σ.: ωραία! Λένε ότι έχει γίνει μία προσπάθεια για την ενσωμάτωσή σας, αλλά ένας
69 πολιτικός είπε ότι αν ήταν κάποια άλλη μειονότητα, κάποια άλλη ομάδα ότι θα είχαν
70 ενσωματωθεί και ότι θα ήταν καλύτερα

71 Κ.: ναι ναι εγώ δε το πιστεύω αυτό γιατί δεν έχει γίνει μία προσπάθεια με τα Ρομά (.)
 72 εδώ κάτω στο καταυλισμό κατεβαίνουνε όταν έχουνε ψηφιδέλια όταν χρειάζονται
 73 κάτι (..) δεν έχουμε δει εμείς κά:τι ένα ενδιαφέρον κάποια βοήθεια (..) όχι δεν έχουμε
 74 δει τίποτα ποτέ (..) τώρα μ' ένα παράρτημα που έχει ανοίξει εδώ κοντά μας που μας
 75 βοηθάει (.) είναι οι κοπέλες πάρα πολύ καλές βλέπουμε πολύ αγάπη πάνω απ' όλα
 76 θέληση και τώρα τόσα χρόνια εδώ και δεν έχουν παράπονο ούτε οι κοπέλες από μας
 77 ούτε και μεις από τις κοπέλες (.) μέχρι εκεί (.) ούτε μας δείχνουνε και ρατσισμό οι
 78 κοπέλες (.) τίποτα τίποτα

Η Κατερίνα, προσανατολίζεται με όρους κρατικούς – θεσμικούς, ως προς την απουσία ουσιαστικής υποστήριξης από το κράτος για την επιτυχή έκβαση της ένταξης, στο πλαίσιο συζήτησης για την αμφισβήτηση της ενσωμάτωσης (71). Κατασκευάζει το κράτος ως εκμεταλλευτή, που παίρνει και δεν δίνει (72-73). Περιγράφει τη σχέση με τα άτομα που συνεργάζονται (74-76) ως απαλλαγμένη ρατσισμού. Ακόμη, αναφέρεται στο γεγονός πως οι σχέσεις τους είναι και από τις δύο πλευρές σωστές και δεν έχει καμία πλευρά παράπονο (76-78), απαντώντας έτσι σε ένα κοινό τόπο που θέλει άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά να αντιμετωπίζουν προβλήματα και συγκρούσεις σε όλες τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Κατά συνέπεια, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική, κατασκευάστηκε ο ρατσισμός ως ο βασικός παράγοντας που δυσχεραίνει τις προσπάθειες για ένταξη.

Παρουσία ή Απουσία Ρατσισμού στις Συναναστροφές

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε στα πλαίσια συζήτησης για τις συναναστροφές και για μη ρατσιστικές συμπεριφορές. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται προς το ρατσισμό, κατασκευάζοντας τις συναναστροφές με

απουσία προβλημάτων και ρατσισμού και άλλους ανθρώπους ως ρατσιστές και άλλους όχι.

Στο πρώτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις συναναστροφές. Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που απουσιάζει, το οποίο συμβαίνει λόγω προσωπικής γνωριμίας.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 20 Σ.: έτσι αυτές οι συναναστροφές διαφοροποιούνται (.) με τα μέλη της κοινότητας ή
 21 τους μπαλαμούς όπως λέτε;
 22 Π.: τί να διαφέρουν-ποιούνται;
 23 Σ.: αν διαφέρει το πώς νιώθετε με αυτούς;
 24 Π.: όχι (.) ο κατ είν εντάξει μ: επειδή γνωριζόμαστε καμιά: σχέση: δηλαδή: (.)
 25 διαφορά ή κάποιος να μας σου (.) πώς να στο εξηγήσω (.) να με βλέπει κάπως το
 26 περίεργα ή να γίνε ρατσιστής (.) όσους ξέρω και όσους με ξέρουν (.) μιλάμε
 27 κανονικά σα να μαστε κανονικοί αθρώποι (.) ούτε τι ράτσα είναι ο ένας ούτε τι ράτσα
 28 είν ο άλλος. Αυτό. Και δε έχω κανένα πρόβλημα με τους ανθρώπους που ξέρω που
 29 συνεργάζομαι και συν που μιλάμε ή πάμε για κάνα καφέ.

Ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις συναναστροφές (24-25). Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που απουσιάζει λόγω προσωπικής γνωριμίας (24-27). Μεριμνά για την απόδειξη πιστοποίησης καλών σχέσεων, «όσοι με ξέρουν τους ξέρω», όπου ο ρατσισμός απουσιάζει, το οποίο θεμελιώνεται στη γνωριμία. Κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία, οι Ρομά δεν είναι κανονικοί άνθρωποι, αλλά εξωγήινα πλάσματα που ήρθαν εδώ. Κατασκευάζει διάκριση, αφού λέει πως υπάρχει διαφορά στη ράτσα (27).

Το «μιλάμε κανονικά σα να μαστε κανονικοί αθρώποι», κινητοποιεί κοινό τόπο, αντικρίζοντας τους ανθρώπους σαν να φέρουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, συγκεκριμένο τρόπο ζωής, κοινό για όλους. Υποστηρίζεται πως ρατσισμός δεν υπάρχει όταν μεσολαβεί γνωριμία, συνεργασία, ή πιο στενή σχέση, που μπορεί να περιλαμβάνει συζητήσεις ή εξόδους για καφέ και όταν δεν σκέφτεται κανείς με βάση τις ράτσες. Ρατσισμός αντίθετα υπάρχει όταν δεν μεσολαβεί η γνωριμία ή η ύπαρξη κάποιας σχέσης και όταν κάποιος σκέφτεται βασιζόμενος σε διαφορά ράτσας. Απαντά έτσι σε μια κοινοτοπία που θέλει τις σχέσεις μεταξύ Ρομά και μη Ρομά πολιτών να μην είναι καλές ή να μεσολαβούν ρατσιστικά περιστατικά ή συγκρούσεις σε αυτές.

Στο δεύτερο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις συναναστροφές. Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που υπάρχει δικαιολογημένα λόγω της απουσίας εκπαίδευσης και κατ' επέκταση κατανόησης. Ο ρατσισμός απουσιάζει όταν δεν υπάρχει κάποιο γεγονός που να συμβάλλει στην εμφάνισή του.

Απόσπασμα 2 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 161 Σ.: όταν πηγαίνετε σε κάποιο νοσοκομείο ή σε κάποιο δήμο ή στην αστυνομία σε
 162 κάποια έτσι δημόσια υπηρεσία, πώς βλέπετε τους υπαλλήλους εκείνοι πώς σας
 163 βλέπουν;
- 164 Μ.: μια χαρά (.) δεν έχουμε πρόβλημα α: όταν είναι μια οικογένεια που έχει:: φάκελο
 165 στην αστυνομία (..) έτσι; πού τους ξέρει η αστυνομία ε βέβαια δε θα δε θα τονε δούνε
 166 με το ωραίο έτσι; όταν θα πάει το δικό μου το παιδί όμως και θα ζητήσει κάτι (.) που
 167 'χει καθαρό μητρώο (.) θα τον εξυπηρετήσουνε (..) όχι μια χαρά και στα νοσοκομεία
 168 δεν έχουμε πρόβλημα και μας βλέπουνε μια χαρά >δεν έχουμε όχι δεν έχουμε θέμα σε
 169 αυτά τα όχι δεν έχουμε θέμα< είμαστε 'ντάξει παλιά ναι παλιά υπήρχε υπήρχανε

170 θέματα παλιά τώρα >επειδή τα παιδιά ξέρουνε γράμματα τα περισσότερα ξέρουνε
 171 γράμματα τώρα 17 - 18 χρονών< μπορεί:: να διαβάσει και μ: σε ποια πόρτα θα πάει
 172 παλιά όμως εγώ που δεν ξέ κι ακόμα εγώ που δεν ξέρω γράμματα που παθολογικό ή
 173 καρδιολογικό πρέπει να φέρω γυ το νοσοκομείο γύρο και να μου πούνε κάτι και να
 174 μην καταλάβω κι εγώ να το πάρω ανάποδα αφού είμαι αγράμματη όμως η κόρη μου
 175 ξέρει γράμματα που θα πει κάτι ο γιατρός θα το καταλάβει άμα το καταλάβει όμως
 176 δε γίνεται θέμα άμα δε το καταλάβει θα γίνει θέμα καταλάβατε τώρα τι γίνεται;
 177 (γέλιο) αυτό:: άμα τώρα άμα της μιλάει μια νοσοκόμα και λέει περίμενε εδώ και σε
 178 μισή ώρα έχει (.) ε: ο γιατρός τώρα είναι απασχολημένος ε: και περίμενε και η κόρη
 179 μου δε ξέρει γράμματα και είναι αμόρφωτη θα φωνάζει ναί άμα είναι αμόρφωτη λέμε
 180 τώρα (..) όταν έχει σειρά ένας άλλος θα μπει ο άλλος μέσα εγώ δεν έχω πρόβλημα
 181 προσωπικά προσωπικά εγώ δεν έχω πρόβλημα (γέλιο)

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις συναναστροφές. Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που υπάρχει δικαιολογημένα λόγω της απουσίας εκπαίδευσης και κατ' επέκταση κατανόησης (172-180). Ο ρατσισμός απουσιάζει όταν δεν υπάρχει κάποιο γεγονός που να συμβάλλει στην εμφάνισή του (164-168). Υποστηρίζει δηλαδή πως ρατσισμός υπήρχε παλιά, μάλλον δικαιολογημένος, καθώς οι Τσιγγάνοι δεν ήξεραν γράμματα και έτσι δεν καταλάβαιναν τι τους έλεγαν δημιουργώντας εντάσεις και αντιμετωπίζοντας ρατσιστικά περιστατικά από τους/ις εμπλεκόμενους/ες. Τώρα δεν υπάρχει ρατσισμός γιατί οι Τσιγγάνοι ξέρουν γράμματα και καταλαβαίνουν τι τους λένε και δεν δημιουργούνται εντάσεις. Αμφισβητεί την κοινοτοπία που θέλει τα άτομα της κοινότητας να αντιμετωπίζουν προβλήματα με την αστυνομία, όπως επίσης και τον κοινό τόπο, που υποστηρίζει πως οι Τσιγγάνοι να δημιουργούν εντάσεις δικαιολογώντας τη και αναπαράγοντάς τη ταυτόχρονα, με βάση το ότι δεν γνώριζαν γράμματα παλιά.

Παρατηρείται εξέλιξη λόγω της εκπαίδευσης, αφού μέσω αυτής, μειώνονται τα ρατσιστικά περιστατικά, αφού πλέον πηγαίνουν σχολείο και μιλάνε πολύ καλά τη γλώσσα και έτσι δεν υπάρχει πρόβλημα συνεννόησης. Κάνει εσωτερική απόδοση των

ευθυνών περί ρατσιστικών περιστατικών στο γεγονός πως οι ίδιοι οι Ρομά μπορεί να ευθύνονται για αυτό, καθώς λόγω μη επαρκούς κατανόησης της γλώσσας δημιουργούνταν προβλήματα και εντάσεις. Επομένως, υποστηρίζεται πως ρατσισμός υπήρχε όταν δεν υπήρχε επαρκής κατάρτηση της γλώσσας και δεν καταλάβαιναν τί τους έλεγαν και έτσι δημιουργούνταν προβλήματα. Ρατσισμός δεν υπάρχει τώρα που γνωρίζουν επαρκώς τη γλώσσα, με αποτέλεσμα την απουσία προβλήματος κατανόησης.

Στο τρίτο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά. Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που συμβαίνει χωρίς την ύπαρξη κάποιου λόγου.

Απόσπασμα 3 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 242 Σ.: και έτσι μια τελευταία ερώτηση, υπάρχουν όμως και αυτοί που σας
 243 υποστηρίζουν, που αντιδρούν σε αρνητικά περιστατικά που μπορεί να συμβαίνουν σε
 244 σας και που είναι μαζί σας. Πώς νιώθετε με αυτό;
- 245 Μ.: (..) ε::χ νιώθουμε ωραία (..) πώς τώρα ήρθες στο σπίτι μου που έκατσε και εγώ
 246 χάρηκα δεν ήτανε ότι ήσουνα δηλαδή α::ω:: δηλαδή ποια ήρθε α:: η μπαλαμή όχι εγώ
 247 χάρηκα στα παιδιά μου και στα εγγόνια μου εγώ χάρηκα (.) είναι ωραίο να είμαστε
 248 ίδιοι δεν είναι ωραίο; [ναι είναι (.) πολύ ωραίο] να πάμε και να πιούμε και να
 249 γλεντήσουμε δεν είναι ωραίο; γιατί δηλαδή να 'χουμε αυτό α:: είναι τσιγγάνα δεν
 250 πάω (.) όχι (.) εμένα μου άρεσε ..) γιατί να μην έχουμε σχέσεις (.) δεν είναι ωραίο ;δεν
 251 ακούγεται ωραίο; [βέβαια είναι] όταν όμως εγώ θα βγω στην πόλη και θα πάω να
 252 ψωνίσω και θα μου πει μ: θα με κοιτάξει διαφορετικά θα το καταλάβω ε: δε θα
 253 'νωθα ωραία α: επειδής που 'μαι τσιγγάνα άνθρωπος είμαι και γώ (..) δεν αλλάζει κάτι
 254 (.) όλοι αρρωσταίνουμε (.) όλοι πεθαίνουμε έτσι δεν είναι; [έτσι] αθρώποι είμαστε
 255 αυτό είναι (γέλιο)

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά. Ξεκινά κάνοντας επίκληση σε προσωπική εμπειρία, αναφέροντας ως παράδειγμα τη στάση της απέναντί μου. Μιλά για μένα χρησιμοποιώντας τον όρο «μπαλαμής», αλλά αποδυναμώνει τη διάκριση λέγοντας πως «όλοι το ίδιο δεν είμαστε; - δεν θα σκεφτώ εγώ ότι είσαι «μπαλαμής» και θα πω δεν σε θέλω». Αντικρούει την κοινοτοπία που θέλει τα άτομα της κοινότητας να μην θέλουν τα άτομα που δεν ζουν στην κοινότητά τους – τους μπαλαμούς. Κατασκευάζει το ρατσισμό ως κάτι που συμβαίνει χωρίς την ύπαρξη κάποιου λόγου. Κινητοποιεί κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία είναι θεμιτό να αντιμετωπιζόμαστε όλοι το ίδιο «να είμαστε ίδιοι δεν είναι ωραίο;». Κάνει επίκληση σε προσωπικό βίωμα ρατσιστικού περιστατικού, στο οποίο ο ρατσισμός κατασκευάζεται με τους όρους «θα με κοιτάξει διαφορετικά». Κινητοποιεί κοινοτοπία που θέλει τα άτομα της κοινότητας Ρομά να αντιμετωπίζονται ρατσιστικά στην καθημερινότητά τους, εδώ μέσω ενός διαφορετικού κοιτάγματος.

Στο τέταρτο απόσπασμα ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά. Κατασκευάζει ως υπέρτατη αξία το ότι όλοι είμαστε άνθρωποι.

Απόσπασμα 4 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 168 Σ.: μμ και τελευταία ερώτηση. Όταν γίνονται τέτοια περιστατικά υπάρχουν και πολλοί
 169 οι οποίοι είναι μαζί σας, είναι υπέρ σας και προσπαθούν να σας υπερασπιστούν. Πώς
 170 νιώθετε όταν συμβαίνει αυτό;
- 171 Π.: κοίτα (.) ότα συμβαίνει αυτό ε:μ (.) είναι σα να έχουμε μία μεγάλη ευχαρίστηση
 172 απέναντί τους (.) καταλαβαίνουμε ότι δεν υπάρχουν ανθρώποι (.) όλοι ρατσιστές >και
 173 μας καταλαβαίνουν και από μας από μία άποψη ότι δεν είμαστε και μεις όλοι το ίδιο
 174 ούτε κλέφτες ούτε έτσι και είμαστε πάνω απ όλα ανθρώποι< και πιστεύουμε ότι αυτοί

- 175 οι αθρόποι είναι πράγματι άνθρωποι άνθρωποι που λέμε (.) που καταλαβαίνει ο ένας
 176 τον άλλον (.) αυτό

Ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά. Κατασκευάζει ως υπέρτατη αξία το ότι όλοι είμαστε άνθρωποι. Εδώ μιλά αντικειμενικά, λέγοντας πως δεν είναι όλοι ρατσιστές (172). Οι μη ρατσιστές είναι αυτοί που τους καταλαβαίνουν και που καταλαβαίνουν πως δεν είναι όλοι οι Ρομά κλέφτες. Όταν δεν υπάρχουν αυτά, είναι ρατσιστές. Κινητοποιεί και απορρίπτει την κοινοτοπία που θέλει τα άτομα της κοινότητας να βλέπουν όσους ζουν εκτός της δικής τους κοινότητας, ως εχθρούς και ρατσιστές. Τέλος, αναφέρει πως είμαστε, «πάνω απ όλα άνθρωποι», κάνει επίκληση στο συναίσθημα, με ουσιοποίηση, κατασκευάζει μια οικουμενική άποψη σύμφωνα με την οποία η μεγαλύτερη αξία είναι ότι είμαστε άνθρωποι και όλα τα υπόλοιπα μειώνονται μπροστά σε αυτό.

Στο πέμπτο και τελευταίο απόσπασμα αυτής της υπό-θεματικής, ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά.

Απόσπασμα 5 (Γιάννης, 45 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, πρόεδρος κοινότητας – μεταφορές εμπορίου)

- 88 Σ.: και εντελώς αντίθετα υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι που είναι έτσι
 89 συμπεριφέρονται πολύ καλά [βεβαίως] , δεν σας διαχωρίζουν
 90 Γ.: βεβαίως υπάρχουν άνθρωποι που δεν διαχωρίζουν ανθρώπους (.) ε: αυτό το
 91 βίωσα τώρα με το παιδάκι στη Θεσσαλονίκη (.) απ τα σόσιαλ μίντια απ τα αυτά (.) ε

- 92 ε: έβλεπα: που γράφανε ρατσιστικά σχόλια ή ότι είδα ~~αθρώπους~~ που δεν γράφανε
 93 ρατσιστικά σχόλια βέβαια αυτό

Ο Γιάννης προσανατολίζεται προς την απουσία ρατσισμού στη συζήτηση για την ύπαρξη ανθρώπων που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά. Κατασκευάζει ως μη ρατσιστές τους ανθρώπους που δεν διαχωρίζουν τους άλλους ανθρώπους (90) και κάνει επίκληση σε προσωπική εμπειρία για επιβεβαίωση (91). Κατασκευάζει το ρατσισμό ως τον διαχωρισμό των ανθρώπων και την χρήση ρατσιστικών σχολίων. Κινητοποιεί την ευρέως αποδεκτή η άποψη ότι υπάρχουν τόσο ρατσιστικές όσο και μη ρατσιστικές συμπεριφορές, άνθρωποι που αποδέχονται τους άλλους ανθρώπους που είναι διαφορετικοί από τους ίδιους και άνθρωποι που δεν το κάνουν αυτό και έτσι υπάρχει αντικειμενικότητα, αφού δεν λέει ότι είναι όλοι είναι ρατσιστές ή όχι δεν είναι κανένας ρατσιστής (92).

Καταληκτικά, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική, γίνεται κατασκευή των συνθηκών και των προϋποθέσεων που ευνοούν και δυσκολεύουν την ύπαρξη ρατσισμού. Στο σημείο αυτό, επιβεβαιώνεται η θεωρία περί της προσωπικής επαφής του Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Tropp & Pettigrew, 2005), σύμφωνα με την οποία οι συναναστροφές μελών διαφορετικών ομάδων μειώνουν την ύπαρξη προκαταλήψεων και οι θετικές συναναστροφές επιφέρουν ακόμη πιο θετικά αποτελέσματα. Αυτό φαίνεται να υποστηρίζει και ο Παύλος, πως δεν βιώνει ρατσισμό, επειδή γνωρίζει αυτά τα άτομα. Τα ευρήματα αυτής της υπό-θεματικής ταιριάζουν με τα ευρήματα της μελέτης των Andreouli et al. (2016), σύμφωνα με την οποία έχει φτάσει το τέλος του ρατσισμού, το οποίο προκύπτει ως έναν βαθμό και από τη δική μας μελέτη, που σύμφωνα με τα ευρήματά μας οι ρατσιστικές συμπεριφορές είναι μειωμένες, καθώς πλέον υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που δεν

ασκούν ρατσισμό. Στη ίδια μελέτη ο ρατσισμός κατασκευάζεται κανονιστικά σαν να ανήκει στο παρελθόν και στη δική μας μελέτη αντίστοιχα ο ρατσισμός κανονικοποιείται σαν να προέρχεται μόνο από μία μικρή μερίδα πολιτών και όχι από το σύνολο.

Ρατσισμός λόγω Γενίκευσης Προκαταλήψεων

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη και τη γενίκευση των προκαταλήψεων απέναντι στους Ρομά. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους ρατσισμού. Κατασκευάζουν ανθρώπους ως ρατσιστές και ως μη ρατσιστές σε διάφορα πλαίσια .

Στο πρώτο απόσπασμα, ο Παύλος στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη προκαταλήψεων προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 117 Σ.: Ωραία! Έχει γίνει συζήτηση ότι οι σχέσεις μπορεί κάποιες φορές να μην είναι
118 αρμονικές, να υπάρχουν συγκρούσεις ας πούμε, και ότι μπορεί να υπάρχουν
119 προκαταλήψεις και τα άτομα εκτός κοινότητας μπορεί να θεωρούν ότι είστε
120 απομονωμένοι, ότι δεν συμμετέχετε μαζί τους σε διάφορες διαδικασίες και ότι μπορεί
121 να σας βλέπουν με αρνητικό τρόπο.
- 122 Π.: κοίτα αυτό συμβαίνει (.) ότα γίνει κάτι ας πούμε: (...) πώς να στο εξηγήσω τώρα
123 με:: έχουν διαφορές το ένα και το άλλο (.) είμαι σε σχέση με μπαλαμούς με
124 τσιγγάνους και έτσι αυτό συμβαίνει εκεί και βρ βρίσκουν και την αιτία ας πούμε με
125 μπαλαμούς (.) να βγουν οι άλλοι οι ρατσιστές (.) με το τρόπο τους να βάλουν λάδι
126 στη φωτιά (.) όμως δε σου λέω και ντάξει και μένα και από μας (.) να βγουν άλλοι
127 πέντε που θελ που ναι λίγο να θέλει να γίνει ο μακελιός ή ο σαματάς (.) και να γίνει
128 διαφορά μεταξύ τους και να χουμε: προβλήματα: ο ένας με τους άλλους. Αυτό
129 συμβαίνουν.

Ο Παύλος στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη προκαταλήψεων προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού, κατασκευάζοντας διακριτότητα. Παρουσιάζει τις ομάδες των Τσιγγάνων, των μπαλαμών και των άλλων, των ρατσιστών, οι οποίοι εντάσσονται στην ομάδα των μπαλαμών και τους «από μας», τους άλλους πέντε, που θέλουν να γίνει μακελιό και σαματάς, που εντάσσονται στην ομάδα των Τσιγγάνων, στην οποία εντάσσει και τον εαυτό του (123-127). Αναφέρει και τις 2 πλευρές, άρα δεν είναι προκατειλημμένος, αλλά αντικειμενικός. Κάνει οικουμενική διατύπωση, αφού «υπάρχουν και καλοί και κακοί», είναι μια θέση ορθολογική, που τα βλέπει όλα. Κατασκευάζει αρνητικά πράγματα με ακραίους όρους και έτσι κινητοποιεί κοινοτοπία. Κατασκευάζει ως ρατσιστές αυτούς που με τον τρόπο τους βάζουν λάδι στη φωτιά. Απαντά πως για να υπάρχουν συγκρούσεις και προκαταλήψεις, άρα υπάρχει και ρατσισμός που κινητοποιεί τα 2 προηγούμενα. Το «αυτό συμβαίνει» επαναλαμβάνεται τρεις φορές, γεγονός που δείχνει πως ο ρατσισμός έχει λάβει όρια κανονικοποίησης.

Στο δεύτερο απόσπασμα, η Μαρία στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη προκαταλήψεων προσανατολίζεται με όρους διχοτόμησης. Κατασκευάζει κάποιους ως ρατσιστές και κάποιους άλλους ως μη ρατσιστές.

Απόσπασμα 2 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 149 Σ.: ωραία λουπόν, τώρα κάτι έτσι λίγο διαφορετικό, λένε ότι οι σχέσεις ας το πούμε
 150 μεταξύ μπαλαμών που λέτε ωραία και μεταξύ τσιγγάνων, δεν ξέρω αν τελικά λέω
 151 σωστά, [σωστά τα λες, μια χαρά], αν λέω κάτι λάθος διορθώστε με, [όχι όχι, μια
 152 χαρά], ότι κάποιες φορές δεν είναι αρμονικές, ότι δηλαδή μπορεί να υπάρχουν
 153 συγκρούσεις και ότι τα άτομα έξω από την κοινότητά σας μπορεί να θεωρούν ότι

- 154 είστε απομονωμένοι, ότι δεν θέλετε να ενσωματωθείτε μαζί τους και να σας βλέπουν
 155 με αρνητικό τρόπο. Ποια είναι η άποψή σας πάνω σε αυτό;
- 156 Μ.: ε: όχι δεν (.) όχι δεν υπάρχει θέμα 9..) όχι όχι δεν είναι όλοι το ίδιο (.) ναι δεν
 157 είναι όλη η Ελλάδα ρατσιστές έτσι; έτσι δεν είναι; [έτσι ναι ναι] όχι (.) αυτό: δεν
 158 ισχύει όχι δεν ισχύει αυτό όχι (.) δεν είναι όλοι ρατσιστές δεν α δεν μας αγαπάνε (.)
 159 όχι είναι οι μισοί είναι και μισοί μα όπως γίνεται παντού (.) όχι όχι δεν ν: αυτό δεν
 160 υπάρχει όχι (.) δεν υπάρχει αυτό όχι

Η Μαρία στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη προκαταλήψεων προσανατολίζεται με όρους διχοτόμησης. Κινητοποιεί κοινοτοπίες με βάση τις οποίες κάνει επίκληση σε «αντικειμενική» τοποθέτηση, διαχειρίζεται έτσι κατηγορία μεροληψίας υπέρ της ομάδας στην οποία μπορεί να θεωρείται ότι ανήκει (157, 158). Κατασκευάζει τους μισούς ως ρατσιστές και τους άλλους μισούς ως μη ρατσιστές (159). Οι ρατσιστές κατασκευάζονται ως αυτοί που δεν τους αγαπάνε (158). Αμφισβητεί την κοινοτοπία που θέλει οι Τσιγγάνοι να πιστεύουν πως όλοι είναι εναντίον τους και ρατσιστές, διαψεύδοντάς το.

Στο τρίτο απόσπασμα η Μαρία προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού, διακρίτοτητας μεταξύ των ομάδων και έλλειψης εργασίας ως απόδοσης της παραβατικότητας στη συζήτηση για τις προκαταλήψεις. Κατασκευάζει την εργασία ως τον παράγοντα που αποκλείει την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς.

Απόσπασμα 3 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο - εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 205 Σ.: μάλιστα και τώρα είναι έτσι λίγο παρόμοιες οι άλλες ερωτήσεις. Ας πούμε
 206 αναφέρεται πως όταν γίνεται κάποιο περιστατικό στο οποίο συμμετέχει κάποιο άτομο
 207 που είναι Ρομά [ναι] γενικεύεται έτσι μία αρνητική άποψη για όλους Ρομά όχι μόνο
 208 για αυτό το άτομο

209 Μ.: αυτό είναι πολύ άσχημο (.) δε λένε η Ελένη έκανε κάτι: λένε οι τσιγγάνοι το
 210 κάνανε ή γύφτοι όταν γίνεται όταν γίνεται κάτι (..) όχι με ρομά (...) και να σου πω
 211 και κάτι (...) <κανένας από μας Ρομ (.) που έχει 10 παιδιά και 15 (..) και ΣΚΛΗΡΑ
 212 ΧΡΟΝΙΑ (συναισθηματικά φορτισμένη φωνή) ΔΕΝ έβγαλε μια κόρη στην πορνεία
 213 να τη να τη βγάλει στο δρόμο (.) να τη πουλήσει καμία τσιγγάνα δεν το 'κανε τα
 214 μεγάλωσε με αξιοπρέπεια μες στο τσαντίρι μες το νερό> πήγαινε η τσιγγάνα και
 215 ζητιάνευέ (..) από σπίτι σε σπίτι να πάρει ένα κομμάτι ψωμί και να τους ταΐσει ούτε
 216 κανένας από μας τσιγγάνος δεν βίασε το παιδί του (..) κι είναι πολύ ε::γώ το λέω και
 217 ανατριχιάζω έτσι δεν το κάνει δεν θα το είμαι 45 χρονών και δεν το έχω ακούσει δεν
 218 το κάνει κανένας τσιγγάνος ούτε να σκοτώσει το παιδί του ούτε τσιγγάνα ούτε
 219 τσιγγάνος ούτ' ο παππούς δε το 'χουν κάνει αυτό τι κατηγοράνε ποιους κατηγοράνε
 220 <σας είπα από την αρχή ότι άμα είχαμε δύναμη και είχαμε ένα βουλευτή> θα 'ταν
 221 διαφορετικά τα πράγματα αυτός θα νοιάζοτανέ θα θα τα 'κανε διαφορετικά τα
 222 πράγματα δεν έχουμε δύναμη (..) όχι ((αγανάκτηση)) ο τσιγγάνος δεν κάνει αυτά τα
 223 πράγματα και αυτός έχει την κατηγορία αν τα έκανε όμως θα τανε θεός (..) έχετε
 224 ακούσει σε μας πόσα χρόνια πόσο χρονών είσαι κούκλα μου [22] 22 χρονών ωραία
 225 έχεις ακούσει (.) μια τσιγγάνα να σκοτώσει το παιδί της ε::: [όχι] ε::: [δεν δεν ξέρω::]
 226 έχεις ένας πατέρας ένας τσιγγάνος να βιάσει τον πατέρα του ένας παππούς το ίδιο ή
 227 μια γιαγιά εγώ μιλάω για τη δικιά μας τη φυλή δεν κατηγορώ κανέναν απλά επειδή
 228 γίνεται αυτό το θέμα με μας που υπάρχει δεν το λέμε ότι υπάρχει (.) σ' όλη στην
 229 Ελλάδα ότι υπάρχει ρατσισμός (.) είναι μερικοί αθρόποι δεν υπάρχουν όλοι είναι
 230 άτομα που μας υποστηρίζουνε έτσι δεν είναι όλοι αλλά όμως (..) είμαστε αξιοπρεπείς
 231 (.) να μικροπράγμα θα κάνουμε ναι κλέβουμε ναι δεν μπορώ να πω ότι είμαστε
 232 τέλειοι τέλειοι δεν είμαστε έτσι δεν είμαστε τέλειοι όταν ένα παιδάκι που δεν έχει να
 233 φάει η μία τσιγγάνα που δεν έχει ναι αφού δεν έχει δουλ εγώ δουλεύω αυτή στιγμή
 234 δουλεύω δουλεύω 10 χρόνια (..) δεν είχα την ανάγκη να πα να κλέψω αν αν όμως είχα
 235 την ανάγκη ναι θα έκλεβα (..) δεν μπορώ να πω:: α:: είμαι τέλεια (.) όταν δεν έχει το
 236 παιδί μου γάλα θα πήγαινα στο σούπερ μάρκετ ναι και θα το 'παιρνα το γάλα (..) παιρνα
 237 αφού δεν είχα (.) μισό κιλό μακαρόνια θα το 'παιρνα (.) ΔΟΥΛΕΥΩ οι άλλοι που
 238 δουλεύει όμως (.) τι θα κάνει (..) δεν είμα δουλεύουμε όλες (.) τώρα προχωράμε και
 239 (.) και ο κράτος δε μας κάνει τίποτα δεν μπαίνουμε σε δημόσιες υπηρεσίες όχι σε
 240 ξενοδοχεία δουλεύουμε (..) εκεί δεν μας βοηθάει ο κράτος (..) τι δεν δουλεύουμε δεν
 241 είναι δημο δηλαδή δημόσια (.) δε μας βάζουνε σε δουλειές (.) όχι (.) έτσι είναι:: αυτά

Η Μαρία στο πλαίσιο συζήτησης για τις προκαταλήψεις, προσανατολίζεται με όρους εργασίας, διαχωρισμού και ρατσισμού. Κατασκευάζει την εργασία ως τον απαραίτητο παράγοντα για την απουσία εμφάνισης παραβατικότητας, δικαιολογώντας άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά που δεν έχουν δουλειά, όταν προβαίνουν σε παραβατικές πράξεις (233-235), και παραθέτει ρητορική επιχειρηματολογία (235-238). Κινητοποιεί κοινοτοπία, που θέλει τα άτομα της κοινότητας να είναι παραβατικά, δικαιολογώντας την πράξη αυτή και αναπαράγοντάς τη, κανονικοποιώντας τη, παρουσιάζοντάς τη ως λογική συνέπεια της ανυπαρξίας εργασίας.

Κατασκευάζει διάκριση, σύμφωνα με την οποία υπάρχει διαφοροποίηση στις δουλειές που κάνει ένας Τσιγγάνος και στις δουλειές που κάνει ένας μη Τσιγγάνος, καθώς ο δεύτερος συνήθως δουλεύει σε δημόσιες υπηρεσίες, το οποίο παρουσιάζεται ως καλύτερο σύμφωνα με τη Μαρία (239-240). Ακόμη προσανατολίζεται με όρους εξέλιξης, αλλά απουσίας βοήθειας από το κράτος (238-241). Κατασκευάζει επομένως, την εξέλιξη ως μέρος της δικής τους προσπάθειας. Απαντά στο γεγονός της γενίκευσης των προκαταλήψεων, προσανατολιζόμενη προς ρατσιστικά σχόλια. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως οι μη Ρομά μιλάνε για αυτούς με τον όρο «γύφτος», που πρόκειται για έναν υποτιμητικό όρο, τον οποίο δεν χρησιμοποιούν οι ίδιοι για να μιλήσουν για τον εαυτό τους (209-210). Η ίδια μιλά για τον εαυτό της και τα άτομα της κοινότητάς της με τους όρους Ρομ και Τσιγγάνος («κανένας από μας Ρομ»). Εδώ η συμμετέχουσα συμφωνεί με την δική μου διατύπωση πώς όταν κάποιος από την κοινότητα των Ρομά κάνει κάτι αρνητικό κατηγορούν όλους τους Ρομά και στη συνέχεια παραθέτει παραστατικά παραδείγματα που δείχνουν πώς αυτός ο ρατσισμός που βιώνουν, αυτή η άδικη κατηγορία, είναι χωρίς λόγο (209-213).

Επιπλέον, αναπτύσσει ρητορική επιχειρηματολογία σύμφωνα με την οποία κάνει διάκριση μεταξύ των παραβατικών συμπεριφορών στις οποίες προβαίνουν άτομα από κοινότητες Ρομά και άτομα που δεν προέρχονται από αυτές τις κοινότητες, δίνοντας βάρος στο γεγονός πως παρά τις δύσκολες συνθήκες στις οποίες ζουν οι Ρομά δεν διαπράττουν σοβαρά εγκλήματα (211-227). Για τα παραπάνω παραθέτει λίστα και κάνει επίκληση σε συναίνεση (224-225), η οποία επιβεβαιώνεται και με τη δική μου «άγνοια». Τέλος συνεχίζει την ρητορική επιχειρηματολογία σύμφωνα με την οποία δεν είναι όλοι οι Έλληνες ρατσιστές, το οποίο όμως δικαιολογείται από το γεγονός πως οι Ρομά είναι αξιοπρεπείς άνθρωποι (228-232).

Στο τέταρτο απόσπασμα η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις προκαταλήψεις. Κατασκευάζει το ρατσισμό μέσα από ένα προσωπικό της παράδειγμα.

Απόσπασμα 4 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 195 Σ.: και τώρα 2 τελευταίες ερωτήσεις, όπως είπαμε έτσι τώρα όταν γίνεται κάποιο
 196 περιστατικό στο οποίο συμμετέχει κάποιο άτομο που είναι Ρομά λένε για όλους τους
 197 Ρομά ότι είναι το ίδιο πράγμα ξέρω ~~ω~~ ή ότι:
- 198 Κ.: [αυτό είναι από χρόνια δεν είναι από τώρα (.) τώρα το 2023 είναι εδώ και: χρόνια
 199 (.) ~~α~~ τους παππούδες μας (.) όταν κάνω εγώ τη παρανομία πρέπει να πεις είναι η
 200 τάδε που έκανε τη παρανομία: (.) να το πληρώσει η ίδια: ε: για το: για παράδειγμα:
 201 όταν είχε τώρα μπει στο Black Friday είχα πάει με την αδερφή μου να κάνουμε κάτι
 202 ψώνια (.) κι όταν πήγαμε και πάμε σ ένα μαγαζί και μπαίνουμε μέσα: (.) λέμε
 203 καλησπέρα ~~καλησπέρα~~ α: μας λέει έχει κλείσει το μα το κατάστημα θα κλείσουμε σε
 204 20 λεπτά μαζεύουμε (.) εμείς τη πιστέναμε (.) λέμε εντάξει ευχαριστούμε πάρα πολύ
 205 (.) καλή συνέχεια (.) όταν πάμε όμως στο απέναντι μαγαζί και μπαίνει μια ~~ελλη~~
 206 Ελληνίδα: (.) βλέπουμε και ψονίζει: (.) ισαντίστηκα πάρα πολύ (.) ξαναμπαίνω με
 207 στο μαγαζί (.) της λέω έλα εδώ κοπέλα μου (.) γιατί με ~~βγαλες~~ έξω και μου πες ότι
 208 έκλεισες ενώ η κυρία μπήκε μέσα (.) και: μου λέει: η κοπέλα: (.) λέει έχει
 209 απαγορευτεί για σας η είσοδος (..) να μη μπειτε εσείς οι τσιγγάνες (.) ~~ντόξει~~ δεν

210 μπορούσα να πω κάτι στην κοπέλα γιατί ήταν πωλήτρια δούλεψε εκεί δεν ήταν το
 211 αφεντικό: και λέω <θέλω να μάθω ποιο είναι το αφεντικό σου;> και άρχιζα να μη
 212 ξέρω τι λέω από το στόμα μου μ έβγαλε: έξω απ τα ρούχα μου (.) αυτό (.) και μετά
 213 ζήτησα πάλι συγγνώμη: γιατί λέω τώρα τί της λέω η κοπέλα δουλεύει (.) δεν φταίει (.)
 214 και πάω και της ζητάω συγγνώμη (.) και λέω κοπέλα μου συγγνώμη δεν μου φταις
 215 εσύ (.) αλλά ούτε κι εγώ φταίω (.) αν ήρθε μία πριν δύο ώρες και σ έκλεψε (.) και λέω
 216 εγώ μπαίνω να ψωνίσω (.) αυτό έγινε (.) σε πολλά:: καταστήματα έχουν γίνει αυτά (.)
 217 και όταν είναι και κόσμος μέσα και μπαίνεις προσβάλλεσαι (.) λες προσβολή:
 218 ΝΤΡΕΠΕΣΑΙ ενώ όταν τώρα μπαίνει σε ένα μαγαζί και λέει είναι τσιγγάνα και μου
 219 λέει εσύ βγαίνεις (.) βγες έξω είναι ντροπή να (.) ντρέπεσαι για τον εαυτό σου τον
 220 ίδιο λες τώρα ΤΙ ΕΧΩ (..) αυτό]

Η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις προκαταλήψεις. Θέτει ιστορικό πλαίσιο στο γεγονός πως ρατσισμός και κατηγορίες χωρίς ουσιαστικό λόγο υπάρχουν από τον καιρό των παππούδων της, όχι μόνο τώρα (198-220), παραθέτοντας ρητορική επιχειρηματολογία και μας προσφέρει και ένα περιστατικό από το σήμερα, που αποδεικνύει πως συνεχίζει να συμβαίνει. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως σε μία καθημερινή δραστηριότητα, δεν της μίλησαν απλώς ρατσιστικά, αλλά την έδιωξαν από το κατάστημα με μια δικαιολογία και μετά της είπαν ότι δεν τη δέχονται γιατί είναι Ρομά. Επίσης, αναφέρει πως φώναξε, επειδή ένιωσε αδικία, αλλά μετά ζήτησε συγγνώμη. Κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία υπάρχουν ακόμη ρατσιστικές συμπεριφορές σε βάρος των ατόμων της κοινότητας Ρομά.

Στη συνέχεια, με τη συμπεριφορά της επιβεβαιώνει την γνωστή προκατάληψη που θέλει τους Ρομά, κάθε φορά που αντιμετωπίζουν κάποιο ζήτημα, να βάζουν τις φωνές και να μην το λύνουν με συζήτηση. Τέλος, κάνει νύξη στο γεγονός πως σε οδηγούν σε σημείο να ντρέπεσαι για την ίδια σου την ύπαρξη με τον τρόπο που σου

συμπεριφέρονται, κινητοποιώντας κοινό τόπο, πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά πρέπει να ντρέπονται και να κρύβουν την ταυτότητά τους (217-220).

Κατά συνέπεια των παραπάνω, φαίνεται πως ο ρατσισμός στα συγκεκριμένα αποσπάσματα κατασκευάζεται με όρους προκατάληψης και κατηγορίας που γενικεύονται για την κοινότητα των Ρομά, χωρίς να υπάρχει ουσιαστικός λόγος. Εδώ, προσανατολίζεται στο λόγο, στις προκαταλήψεις ως απόρροια της κατηγοριοποίησης σε μία έσω-ομάδα, αντιμετωπίζοντας τα άτομα που δεν ανήκουν σε αυτή την ομάδα με προκαταλήψεις και γενικότερο αρνητικό τρόπο. Σε σύνδεση με τα παραπάνω, σε μία Λογοαναλυτική μελέτη, παρατηρήθηκε πως οι κατηγορίες και οι προκαταλήψεις σε βάρος Τσιγγάνων, δεν αμφισβητούνται, όπως ο ρατσισμός, αλλά θεωρείται ότι έχουν κάποια βάση, αφού τα άτομα που κάνουν χρήση τους στο Λόγο, τις δικαιολογούν παραθέτοντας επιχειρήματα - παραδείγματα, όπως ότι είναι βρώμικοι ή εγκληματίες. Μάλιστα, υποστηρίζεται πως όταν οι κατηγορίες και οι προκαταλήψεις είναι αποτέλεσμα εμπειριών δεν μπορούν να αμφισβητηθούν και επομένως παρουσιάζονται ως αποδεκτές (Goodman & Rowe, 2014).

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως στα συγκεκριμένα αποσπάσματα ο ρατσισμός παρουσιάζεται κανονικοποιημένος, σαν να υπήρχε από πάντα (χρονικά) ή σαν είναι κανονικοποιημένη η γενίκευση των προκαταλήψεων σε όλη την κοινότητα. Η κανονικοποίηση του ρατσισμού παρατηρείται και στη μελέτη των Berdini & Bonicalzi (2023), που περιλαμβάνει μία δημοσκόπηση που πραγματοποιήθηκε στην Ιταλία και σύμφωνα με μία μερίδα του πληθυσμού, ο ρατσισμός έχει λόγο ύπαρξης και είναι δικαιολογημένος τουλάχιστον όταν στρέφεται προς συγκεκριμένες ομάδες (π.χ. μετανάστες). Η κανονικοποίηση αυτή συναντάται συχνά και σε πολιτικούς λόγους, καθώς και στα μέσα ενημέρωσης.

Κατασκευή της Ένταξης

Επικλήση σε Συμπερίληψη – Κατασκευή Ένταξης με Όρους Δικαιωμάτων & Υποχρεώσεων του Έλληνα Πολίτη (Πολιτειακή)

Στη συγκεκριμένη υπό-θεματική τα πλαίσια συζήτησης διαφοροποιούνται. Στα πρώτα δύο αποσπάσματα σχετίζονται με επιθυμία ή μη ένταξης, στο τρίτο με ύπαρξη ή μη κρατικής βοήθειας, στο τέταρτο με αίσθηση ανήκειν και στο πέμπτο με προκαταλήψεις. Σε όλα όμως, υπάρχει ένα κοινό. Οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους πολιτειακούς, δικαιωματικούς ως προς τα παραπάνω ζητήματα. Κατασκευάζουν την ένταξη με όρους υποχρεώσεων και δικαιωμάτων των πολιτών αυτής της χώρας και το ανήκειν ως αίσθηση της πλήρωσης των δικαιωμάτων τους.

Στο πρώτο απόσπασμα η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ένταξης, την οποία κατασκευάζει με όρους βασικών δικαιωμάτων – αγαθών που έχει ένας Έλληνας πολίτης.

Απόσπασμα 1 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 91 Σ.: κατάλαβα. Έχει γίνει συζήτηση ότι γίνεται προσπάθεια για την ενσωμάτωση σας
 92 ώστε να έχετε έτσι ίση μεταχείριση και να αισθάνεστε το ίδιο απέναντι στο κράτος,
 93 ότι έχετε ίσες σχέσεις με τους άλλους, αλλά αυτό δεν έχει αποτέλεσμα

Σε απόσπασμα που υπάρχει μεταξύ της ερώτησης και του αποσπάσματος που παρατίθεται η Κατερίνα μιλά για την απουσία βοήθειας από το κράτος και το γεγονός πως οι πολιτικοί τάζουν συνεχώς πράγματα που ποτέ δεν πραγματοποιούν.

- 102 Σ.: μ.: άρα, καταλαβαίνω πως η ένταξη παραμένει ζήτημα, το οποίο σας ενδιαφέρει;
- 103 Θα θέλατε;
- 104 Κ.: εννοείται εννοείται θα θέλαμε και μεις να προχωρήσουμε (.) να φτιαχτούν και οι
- 105 δικοί μας δρόμοι (.) να έχουμε και μεις μία παιδικιά:: μία παιδική χαρά να παίζουν τα
- 106 δικά μας τα παιδιά να μην πάμε στον Άγιο να να τα μεταλαβήσουμε να χουμε και μεις
- 107 μία: εκκλησία κάθε Κυριακή να πηγαίνουμε τα δικά μας παιδιά (..) εννοείται το
- 108 θέλουμε ειδικά εμείς τώρα που είμαστε η ΝΕΑ γενιά του καταυλισμού (..) θέλουμε
- 109 και μεις ένα καλύτερο αύριο (.) και για μας και για τα παιδιά μας (...) αυτό αλλά δεν
- 110 έχουμε δει κάτι όχι όχι όχι

Η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ένταξης (104), στο πλαίσιο συζήτησης για την επιθυμία ή μη ένταξης. Κατασκευάζει την ένταξη, με όρους υλικών κυρίως, αλλά και πνευματικών αγαθών - δικαιωμάτων, τα οποία έχει ένας Έλληνας πολίτης, αλλά δεν τα έχουν οι ίδιοι, παραθέτοντας λίστα (104-107). Εδώ, γίνεται μία έμμεση αναφορά στην αφομοίωση με όρους θρησκευτικούς, αφού ζητούν την ύπαρξη εκκλησίας ώστε να μπορούν να εκπληρώνουν τα πνευματικά τους ενδιαφέροντα.

Προσανατολίζεται ακόμη προς το καλύτερο μέλλον το οποίο θέλουν να φτιάξουν για τα παιδιά τους, κατασκευάζοντας το ως αξία – αρχή (108-109), που για να συμβεί χρειάζεται την εκπλήρωση των παραπάνω δικαιωμάτων, απορρίπτοντας την κοινοτοπία που θέλει άτομα κοινοτήτων Ρομά να μην ενδιαφέρονται για το μέλλον των παιδιών τους. Στο τέλος κάνει μια νύξη προς την απουσία κρατικής βοήθειας – υποστήριξης (109-110), κινητοποιώντας κοινοτοπία, πως το κράτος έχει παρατήσει τα άτομα κοινοτήτων Ρομά και δεν ενδιαφέρεται για αυτά, καθώς δεν τα αντιμετωπίζει ως πολίτες της χώρας.

Στο δεύτερο απόσπασμα, ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους κρατικούς – θεσμικούς, ως προς την απουσία του κράτους στο ζήτημα της ένταξης,

κατασκευάζοντας την με όρους εκπαίδευσης και σκληρής προσπάθειας που πρέπει να γίνει από την πλευρά του κράτους.

Απόσπασμα 2 (Γιάννης, 45 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, πρόεδρος κοινότητας – μεταφορές εμπορίου)

Στο απόσπασμα που προηγείται του παρατιθέμενου αποσπάσματος, γίνεται συζήτηση για την αμφισβήτηση της ένταξης και ο Γιάννης μιλά κυρίως για την απουσία βοήθειας από το κράτος.

- 34 Γ.: α: η προσπάθεια γίνεται από τους Ρομά (.) όχι από την πολιτεία (.) μόνο από τους
 35 Ρομά (.) γιατί αν είχε ενδιαφερθεί η πολιτεία πραγματικά θα ~~χα~~ αλλάζει πολλά
 36 πράγματα στην κοινότητα των Ρομά σε όλη την Ελλάδα (..) αυτό πιστεύω
 37 Σ.: άρα δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη [όχι δεν υπάρχει όχι] βοήθεια ~~ούτε~~ για τα
 38 παιδιά, ούτε στον ~~κοινωνικό~~ ~~α~~ς πούμε έτσι
 39 Γ.: τίποτα ~~τίποτα~~ όχι (.) κανένα σημάδι ότι από την πολιτεία
 40 Σ.: η κατάσταση στον ~~κοινωνικό~~ ήταν διαφορετική;
 41 Γ.: ε:: ναι ήτανε ~~ήτανε~~ (.) ήτανε δύσκολα τα πράγματα (..) γιατί: (.) οι πιο πολλοί
 42 Τσιγγάνοι δεν ξέρουνε γράμματα (.) δε ξέρανε να διαβάσουν οδηγίες δε ξέρανε τα
 43 πάντα για αυτό το πιο η δύσκολη
 44 Σ.: άρα τα μέτρα που πήραν ήταν δύσκολο να εφαρμοστούν εδώ
 45 Γ.: βεβαίως (.) βεβαίως (.) ήτανε δύσκολο
 46 Σ.: εσείς τί άλλο θα θέλατε να γίνει από την πολιτεία, ώστε να γίνεται μία προσπάθεια
 47 Γ.: η πολιτεία πρέπει να σκύψει το κεφάλι (.) στην ένταξη των Ρομά (.) που ξεκινάει
 48 από τη μόρφωση των παιδιών (.) εκεί θέλει πιο πολύ σκύψιμο (.) να σκύψει η
 49 πολιτεία και να δει (.) το: και να ξεκινήσει (.) προγράμματα που να ενταχθούν τα
 50 παιδιά (.) να πηγαίνουνε σχολείο όλα τα παιδιά στις κοινότητες των Ρομά σ όλη την
 51 Ελλάδα (.) από κει πιστεύω ότι ξεκινάει (.) ~~απ~~ τη μόρφωση (..)

Ο Γιάννης προσανατολίζεται με όρους κρατικούς σχετικά με την απουσία του κράτους στην προσπάθεια ένταξης των Ρομά, δίνοντας έμφαση στη δική τους προσπάθεια, στη συζήτηση περί αμφισβήτησης της ένταξης (34-35). Εδώ ο Γιάννης κατασκευάζει την ένταξη με όρους απουσίας του κράτους, επισήμανσης της δικής τους προσπάθειας και κυρίως της σημασίας της εκπαίδευσης, την οποία κατασκευάζει ως αξία (47-48). Μιλά επαναλαμβάνοντας 3 φορές το γεγονός πως η πολιτεία πρέπει να προσπαθήσει για την ένταξη των Ρομά («47, 48-49), κυρίως μέσω της μόρφωσης (47-48, 50-51).

Ο Γιάννης εδώ προσανατολίζεται κυρίως προς αυτό που πρέπει να γίνει από το κράτος, ώστε να επιτευχθεί η ένταξη, εμμέσως ρίχνει πυρά - ευθύνες στο κράτος για την επικρατούσα κατάσταση. Έτσι, ταυτόχρονα κινητοποιεί ως κοινό τόπο μια θέση που θέλει το κράτος να μην ασχολείται με την ένταξη των ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά και αμφισβητεί την κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν επιθυμούν να ενταχθούν.

Στο τρίτο απόσπασμα ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους δικαιωματικούς, στη συζήτηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θέλουν να τους βοηθήσει το κράτος για να επιτευχθεί η συμπερίληψή τους. Κατασκευάζει δηλαδή την συμπερίληψη με όρους πολιτειακού ανήκειν.

Απόσπασμα 3 (Σταύρος, 23 ετών, παντρεμένος, 2 παιδιά, μεταφορές εμπορευμάτων)

43 Σ.: άρα δεν υπάρχει κάποια βοήθεια από το κράτος που το δήμο;

44 Στ.: όχι δεν υπάρχει: (...) η απαραίτητη βοήθεια που να να (...) βοηθήσει τους Ρομά

45 Σ.: πώς θα θέλατε να σας βοηθήσουν;

46 Στ.: >να: φτιάξουν πράγματα δηλαδή να τι δηλαδή ότι τι παραπάνω έχουν ας πούμε οι
 47 μπαλαμοί (.) οι Έλληνες από μας (.) γιατί εμείς ας πούμε δεν πληρώνουμε ρεύμα δεν
 48 πληρώνουμε νερά δεν πληρώνουμε ενφια δεν πληρώνουμε ε: τέλη κυκλοφορία ή όταν
 49 θέλουμε να περάσουμε το καράβι δε πληρώνουμε εισιτήρια δεν παμε στρατό δε παμε
 50 ε: γιατί να μην φτιάχνουν και εδώ όπως είναι στις άλλες πόλεις εκτός κέρκυρα να
 51 φτιάξουν και εδώ παιδική χαρά που εμείς εδώ δε το χουμε ζήσει αυτό ποτέ (.) γιατί
 52 να μη φτιάξουν κανένα πεζοδρόμιο μία πλατεία να μην φτιάξουν ένα κάτι οτιδήποτε
 53 δηλαδή<

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους πολιτειακού ανήκειν στη συζήτηση για τον τρόπο βοήθειας από το κράτος. Κατασκευάζει τη συμπερίληψη με όρους πολιτειακού ανήκειν, παραθέτοντας λίστα με βασικά από τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχει ένας Έλληνας πολίτης, καταφεύγοντας σε αποτύπωση ρητορικής επιχειρηματολογίας (47-49). Κάνει νύξη στο γεγονός πως ενώ πληρούν τις υποχρεώσεις τους, δεν λαμβάνουν των ίδιων δικαιωμάτων που λαμβάνουν οι Έλληνες (46-47).

Κατασκευάζει πολίτες 2 ταχυτήτων, παραθέτοντας ρητορική ερώτηση παραπόνου (αναρωτιέται τι παραπάνω έχουν οι Έλληνες και τους προσφέρουν όλα όσα δεν προσφέρουν σε εκείνους). Κάνει διάκριση μεταξύ Ελλήνων και της δίκης του ομάδας, καθώς φαίνεται πως αυτές οι ομάδες αντιμετωπίζονται διαφορετικά από το κράτος. Αναφερόμενος στους Έλληνες, χρησιμοποιεί τον όρο «μπαλαμοί», ο οποίος χρησιμοποιείται για να καταδείξει τους μη Ρομά, ενώ μιλά από α πληθυντικό πρόσωπο «εμείς», εντάσσοντας τον εαυτό του σε μία κατηγορία. Κινητοποιεί κοινοτοπία σύμφωνα με την οποία το ελληνικό κράτος αντιμετωπίζει άτομα από κοινότητες Ρομά ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας που δεν είναι ισάξιοι με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες και τους έχει παρατημένους, χωρίς να ασχολείται μαζί τους ή με την πλήρωση των δικαιωμάτων τους.

Στο τέταρτο απόσπασμα η Βασιλική προσανατολίζεται με όρους διεκδίκησης προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχει ένας Έλληνας πολίτης, στη συζήτηση για το ανήκειν. Κατασκευάζει τη συμπερίληψη με όρους πολιτειακού ανήκειν.

Απόσπασμα 4 (Βασιλική, 43 ετών, χήρα, 4 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο)

- 31 Σ.: πώς νιώθετε όταν αισθάνεστε ότι είστε μέρος μιας κοινότητας και ότι σας
32 υπολογίζουν
- 33 Β.: ωραία (.) νιω νιώθω χαρά να με υπολογίσουν γιατί να μη με υπολογίσουν τι είμαι
34 εγώ; δεν είμαι άνθρωπος; ((γέλια από όλους – σκάει και αυτή στα γέλια)) τι::
35 άνθρωπος είμαι (.) γιατί να με μου πούν έμνενε φύγε δε σε θέλω είσαι βρομάρα (.) γιατί
36 να το πούνε αυτό; Ε:: αφού ε οι Ρομά δεν είμαστε εμείς τι είμαστε; δεν ψηφίζουμε; ε
37 :: δε πηγαίνουν τα παιδιά μας σχολείο ε: πώς; έτσι είναι ((γέλια)) έτσι (.) πολύ ωραία
38 (.) πολύ ωραία γιατί:: νιώθω ωραία να πάνε τα παιδιά σχολείο γιατί να μαι δε να με
39 δέχονται (..) μες στα μαγαζιά στο:: εκεί: (.) στο σούπερ μάρκετ (.) στο νοσοκομεία:
40 που σδε δεν μας δέχονται με τίποτα: [ψέματα] ((μία άλλη το λέει αυτό)) ΟΧΙ ΓΙΑΤΙ
41 ΘΥΜΑΣΑΙ ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΦΟΡΑ ΠΟΥ ΣΟΥ ΣΗΚΩΘΗΚΕ Η ΠΙΕΣΗ ΠΟΣΕΣ ΩΡΕΣ
42 ΚΑΝΑΜΕ ΝΑ ΠΕΡΑΣΟΥΜΕ ΜΕΣΑ (..) αλήθεια λέω ΜΕ:: 19 ΠΙΕΣΗ (..) και
43 ήτανε η αδρεφή μου δύο ώρες εκεί και με και μετά και που και αμα δε νευρίαζε ο γιος
44 της δε τη περνούσανε μέσα (..) έτσι είναι ε: τι να πω άλλο (.) πες μου ό,τι θες

Στο τέταρτο απόσπασμα η Βασιλική προσανατολίζεται με όρους πολιτειακού ανήκειν, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (36-37) ενός Έλληνα πολίτη στη συζήτηση για το ανήκειν. Κατασκευάζει τη συμπερίληψη με όρους αλληλοσεβασμού (33), αντιμετώπισης ως ανθρώπου (34), απουσίας ρατσιστικών συμπεριφορών, καθώς και με όρους πλήρωσης βασικών υποχρεώσεων του Έλληνα πολίτη (36-37).

Κατηγοριοποιεί τον εαυτό της και τους άλλους, στην ομάδα των Ρομά (36), οι οποίοι σαν Ρομά έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις τα οποία και τηρούν. Στη συνέχεια, παραθέτει παραδείγματα ρατσιστικών περιστατικών που έχουν συμβεί σε εκείνη και σε μέλη της οικογένειάς της (40-43), που επιβεβαιώνουν την κοινοτοπία

σύμφωνα με την οποία τα δικαιώματα ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά δεν εφαρμόζονται και τους αντιμετωπίζουν σαν να μην είναι πολίτες της χώρας.

Στο πέμπτο απόσπασμα η Βασιλική προσανατολίζεται με όρους πολιτειακού πάλι ανήκειν στο πλαίσιο συζήτησης για τις προκαταλήψεις. Κατασκευάζει τη συμπερίληψη με όρους δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του Έλληνα πολίτη.

Απόσπασμα 5 (Βασιλική, 43 ετών, χήρα, 4 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο)

- 83 Σ.: λοιπόν (..) λένε ότι υπάρχουν προκαταλήψεις και ότι συμπεριφέρονται αρνητικά
 84 Β.: ~~ω~~ ναι σωστό είναι (..) γιατί πάμε: και δεν μας κάνουν τίποτα ((γέλια)) πώς θες
 85 να το πω (..) μας έχουν εγκαταλείψει μας έχουν εγκαταλείψει αυτό δεν είναι αλήθεια;
 86 στα χαμένα έτσι είμαστε στην Ελλάδα ψηφίζουν πάνε τα παιδιά μας φαντάρος και
 87 αυτοί έρχονται για τάχα όταν είναι ο ψήφος έρχονται (..) μας φέρνουν κάνα μολύβι
 88 για τα παιδιά κάνα χαρτάκι για να πάνε σχολείο κάνα τετράδιο (..) φεύγουμε τελείωσε
 89 (.) Η ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΟΤΑΝ ΕΡΧΕΤΑΙ ΚΑΤΩ:: ΚΑΙ ΚΥΝΗΓΑΕΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ:: ΑΠ
 90 ΑΜΑ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝΕ ΔΙΠΛΩΜΑ >γιατί να κατέβουνε κάτω έτσι να σκοτώσουν τα
 91 παιδιά όπως σκοτώσαν το παιδί εκεί< <για 20 €> να ήξερα θα πήγαινα εγώ να στους
 92 δώσω 20 € αλλά ήμουνα μακριά ((γέλια))

Η Βασιλική προσανατολίζεται με όρους πολιτειακού ανήκειν στη συζήτηση για τις προκαταλήψεις και τις ρατσιστικές συμπεριφορές. Κατασκευάζει τη συμπερίληψη με όρους βασικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων ενός/μίας Έλληνα/ίδας πολίτη (86). Κάνει σαφή νύξη στην κρατική απουσία (85-86) και στην σχέση που έχουν με αυτό, που είναι αποκλειστικά δούναι και καθόλου λαβείν (87).

Συνοψίζοντας, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική κατασκευάστηκε η ένταξη – η συμπερίληψη με όρους πολιτειακού ανήκειν, με όρους δικαιωματικούς, αφού όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες κινητοποιούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις Έλληνα/ίδας πολίτη για να κατασκευάσουν την ένταξη. Με δικαιωματικούς όρους

μίλησαν και οι μετανάστες/τριες στη μελέτη των Andreouli et al. (2016), για τις κατασκευές της ιθαγένειας στην Ελλάδα με βάση το νέο νόμο. Φάνηκε πως οι μετανάστες/τριες πρέσβευαν από την απόκτηση ιθαγένειας να έχουν δικαιώματα που έχει κάθε Έλληνας/ίδα πολίτης, καθώς όχι μόνο ένιωθαν όντως Έλληνες/ίδες πολίτες και είχαν αφομοιωθεί πολιτισμικά, αλλά θεωρούσαν πως ήταν και ενεργά μέλη της ελληνικής κοινωνίας. Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως στη μελέτη της Exertzoglou (2016), αναγράφεται πως οι πρόσφυγες μιλούσαν εκφράζοντας παράπονα για τις συνθήκες στις οποίες ζούσαν, την απουσία κρατικής μέριμνας και την μη εκπλήρωση βασικών δικαιωμάτων τους, γεγονότα που κινητοποιούν και οι συμμετέχοντες/ουσες της δικής μας μελέτης.

Κατασκευή της Ένταξης με Όρους Καθημερινής Συναναστροφής

Η συγκεκριμένη θεματική ανέκυψε στο πλαίσιο συζήτησης για την επιθυμία ή μη ένταξης. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται με όρους καθημερινής τριβής σχετικά με την ένταξη. Κατασκευάζουν συστηματικά την ένταξη με όρους επιθυμίας, αλληλεπίδρασης και απουσίας ρατσισμού.

Στο πρώτο απόσπασμα, η Άννα προσανατολίζεται με όρους ένταξης, την οποία κατασκευάζει με όρους καθημερινής αλληλεπίδρασης.

Απόσπασμα 1 (Άννα, 35 ετών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 59 Σ.: μ: έτσι για την ένταξη για το να έχετε συχνή επαφή με αυτούς που δε μένουν εδώ
 60 κοντά σας και να νιώθετε ότι είστε το ίδιο όλοι; Θα ήταν κάτι που θα σας άρεσε; Που
 61 θα θέλατε ή δε σας ενδιαφέρει;
- 62 Α.: αν ερχόταν εδώ: δε με διαφέρει να μιλήσουμε (.) να κάτσουμε (.) να πιούμε καφέ
 63 (.) α:χ παράδειγμα όπως εσάς (.) δεν έχουμε πρόβλημα

Η Άννα προσανατολίζεται με όρους καθημερινής τριβής για την ένταξη, την οποία κατασκευάζει με όρους καθημερινής συναναστροφής – επαφής, που θα συνέβαινε στο χώρο της (62). Το υποθετικό «αν» χρησιμοποιείται ώστε να αφήσει ανοιχτό πως κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Το «αν ερχόταν εδώ», αυτός ο τοπικός δείκτης, κινητοποιεί την κοινοτοπία, πως άτομα από κοινότητες Ρομά προτιμούν να μένουν στο χώρο τους και δεν είναι συχνό να πηγαίνουν κάπου αλλού, ιδίως όταν πρόκειται για γυναίκες, οι οποίες δεν πηγαίνουν κάπου χωρίς τους άντρες τους. Ακόμη, κάνει επίκληση σε προσωπική εμπειρία για να επιβεβαιώσει την παραπάνω άποψή της, ότι θέλει τη συναναστροφή, φέρνοντας ως παράδειγμα τη δική μου επίσκεψη (63). Τέλος, αναφέρει πως δεν έχουν πρόβλημα («δεν έχουμε πρόβλημα») με την ύπαρξη αυτών των συναναστροφών, απομακρύνοντας την πίστη πως άτομα από κοινότητες Ρομά δεν θέλουν σχέσεις με άτομα που δεν ανήκουν στη δική τους κοινότητα. Στο σημείο αυτό, μιλά από α πληθυντικό πρόσωπο, συμπεριλαμβάνοντας ένα σύνολο στην απάντησή της («δεν έχουμε»).

Στο δεύτερο απόσπασμα, ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους ένταξης, κατασκευάζοντας την με όρους καθημερινής συναναστροφής, αποδοχής και απουσίας ρατσισμού.

Απόσπασμα 2 (Σταύρος, 23 ετών, παντρεμένος, 2 παιδιά, μεταφορές εμπορευμάτων)

- 61 Σ.: έχει γίνει συζήτηση ότι ανεξάρτητα από το ποια κυβέρνηση είναι γίνεται
 62 προσπάθεια ώστε τα μέλη της κοινότητάς σας να νιώσουν ότι έχουν ίσες ευκαιρίες
 63 και ίσες σχέσεις με τους μπαλαμούς ας πούμε [ναι] αλλά αυτό δεν φαίνεται να έχει
 64 κάποιο αποτέλεσμα [ναι] και ότι η ένταξη σας παραμένει ακόμη ένα άλλο ζήτημα
 65 Στ.: ναι ~~ναι ναι~~ ακόμη ίδια όπως ήτανε
 66 Σ.: θα σας ενδιέφερε η ένταξη;

- 67 Στ.: εννοει εννοείτε πως θέλουμε και εμείς να ενταχθούμε στην: κοινωνία να μην
 68 πάμε ας πούμε σε μια καφετέρια και να πούνε ε ο αφού θα μαςτε εμείς ας πούμε πιο
 69 πριν και να έρθει μια παρέα και να πεν όχι να πουν όχι δεν μπαίνουμε μέσα γιατί
 70 είναι οι γύφτοι μέσα (...) ή ας πούμε να ναι ένα μικρό παιδί και να πουν όχι ε: πάμε να
 71 φύγουμε γιατί είναι ο γύφτος εδώ όχι δε το θέλουμε

Και στο δεύτερο απόσπασμα συμβαίνει κάτι αντίστοιχο με το προηγούμενο, καθώς ο Σταύρος προσανατολίζεται με όρους ένταξης (67), κατασκευάζοντας την με όρους καθημερινής συναναστροφής (68), αποδοχής και απουσίας ρατσιστικών σχολίων και συμπεριφορών (69-70). Κινητοποιεί κοινώς αποδεκτή άποψη, πως άτομα που δεν προέρχονται από κοινότητες Ρομά, μπορεί να συμπεριφέρονται ρατσιστικά σε άτομα κοινοτήτων Ρομά, που να μην θέλουν καν να συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο (71). Η χρήση εδώ του όρου «γύφτος», φαίνεται να χρησιμοποιείται υποτιμητικά έως και υβριστικά και να έχει αρνητικό πρόσημο (70, 71). Σε όλη την έκταση του αποσπάσματος μιλά από α πληθυντικό πρόσωπο, επομένως, εντάσσει τον εαυτό του σε ένα σύνολο.

Συνοψίζοντας, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική η ένταξη κατασκευάστηκε με όρους καθημερινής συναναστροφής στη συζήτηση για την επιθυμία ή μη ένταξης. Ακόμη, οι συμμετέχοντες/ουσες κατασκεύασαν την ένταξη με όρους απουσίας ρατσιστικών συμπεριφορών στην καθημερινότητά τους.

Κατασκευή της Ένταξης ως Αποτέλεσμα Γλωσσικής & Συμπεριφορικής Αφομοίωσης

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική ανέκυψε στο πλαίσιο συζήτησης για τον τρόπο προσέγγισης στις δημόσιες υπηρεσίες. Στο πλαίσιο αυτής τη συζήτησης ο συμμετέχων προσανατολίζεται με όρους γλωσσικής και συμπεριφορικής

αφομοίωσης. Κατασκευάζει την επιτυχή αλληλεπίδραση με όρους απουσίας προβλήματος – θέματος και γλωσσικής και συμπεριφορικής αφομοίωσης.

Απόσπασμα 1 (Παύλος, 35 ετών, παντρεμένος, 4 παιδιά, εμπόριο φρούτων, λαχανικών)

- 130 Σ.: Μμμ. ναι. Όταν πηγαίνετε έτσι σε δημόσιες υπηρεσίες, όπως είναι τα νοσοκομεία,
 131 οι δήμοι, η αστυνομία, πώς έτσι βλέπετε τους υπαλλήλους, πώς σας βλέπουν εκείνοι;
 132 Π.: κοίτα σε αρ ε: αρκετούς που χω πάει ειδη ειδικά εγώ: δεν έχω πρόβλημα (.) ούτε
 133 σε νοσοκομείο (.) ούτε σε δημόσιες υπηρεσίες (.) τίποτα (.) πιστεύω (.) εκεί μετράει ο
 134 τρόπος πώς μιλάς και πώς συμπεριφέρεσαι στο κάθε ε: άνθρωπο που θα πας να: σε
 135 εξυπερετήσσει (.) μετράει πολύ η συμπεριφορά (.) εγώ αυτό πιστεύω.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Παύλος προσανατολίζεται με όρους ανυπαρξίας προβλήματος σχετικά με την αλληλεπίδραση στις δημόσιες υπηρεσίες. Η αλληλεπίδραση κατασκευάζεται ως επιτυχημένη, καθώς έχει καταστεί εφικτή η γλωσσική και συμπεριφορική αφομοίωση (133-134), αφού δεν μπορεί να δημιουργηθεί πρόβλημα στην αλληλεπίδραση, όταν δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να διαφοροποιεί τους δύο παράγοντες αλληλεπίδρασης. Έτσι, αφού δεν διαφέρεις από εκείνους, δεν ξεχωρίζεις, έχεις προσπαθήσει για να τους μοιάσεις, δεν γίνεται να σου συμπεριφερθούν ρατσιστικά.

Καταληκτικά, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική, αναδείχθηκε ο ρόλος της υιοθέτησης της γλώσσας και της συμπεριφοράς της πλειοψηφίας ως καθοριστικών παραγόντων που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αφομοίωση των ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά. Αυτό υποστηρίζεται και από την εργογραφία που έχει παρατεθεί παραπάνω, σχετικά με το γεγονός πως και οι ίδιοι οι μετανάστες ένιωθαν ότι είχαν ενταχθεί στην κοινωνία όταν είχαν καταφέρει να κατακτήσουν την

αγγλική γλώσσα (Rodriguez & Acree, 2021). Όπως φαίνεται βέβαια και σε μελέτη των Archakis et al. (2018), η γλωσσική αφομοίωση είναι κάτι που όλοι περιμένουν από τους μετανάστες στην Ελλάδα. Έτσι, υποστηρίζεται πως οι Έλληνες δεν είναι ρατσιστές, αλλά περιμένουν οι μετανάστες να μάθουν άπταιστα την ελληνική γλώσσα. Ακόμη βέβαια και σε περιπτώσεις που αυτό επιτυγχάνεται δεν είναι βέβαιο πως δεν θα βιώσουν ρατσιστικές συμπεριφορές.

Κατασκευή της Ένταξης ως Αποτέλεσμα Φαινοτυπικής Αφομοίωσης

Αυτή η υπό-θεματική δημιουργήθηκε στο πλαίσιο συζήτησης για την ύπαρξη ή μη ένταξης και εξέλιξης. Η συμμετέχουσα προσανατολίζεται με όρους εξέλιξης και συγκεκριμένα φαινοτυπικής αφομοίωσης. Η φαινοτυπική αφομοίωση και η εξέλιξη κατασκευάζεται με όρους αποτυχίας αναγνώρισης μεταξύ μίας Τσιγγάνας και μίας μη Τσιγγάνας.

Απόσπασμα 1 (Μαρία, 45 ετών, παντρεμένη, 6 παιδιά, καμαριέρα σε ξενοδοχείο – εργαζόμενη στην ανακύκλωση)

- 140 Σ.: υπάρχει εξέλιξη δηλαδή;
- 141 Μ.: ναι υπάρχει εξέλιξη ναι (.) δεν είμαστε το ίδιο νομίζω (.) όσο πάνε (...) κάποτε
- 142 νομίζω πάνε τα παιδιά σχολείο τώρα μπορεί να αλλάξει δεν ει δεν σου λέω σίγουρα
- 143 ότι ναι [ναι ναι] αλλά μπορεί να αλλάξουμε δε ξέρω γιατί ήδη τώρα τα κορίτσια
- 144 τσιγγάνα με: (.) μια κοπέλα δικιά σας δε τους αναγνωρίζεις είναι ίδιες (..) τα παλιά
- 145 χρόνια δηλαδή γνώριζες τη τσιγγάνα με το μπαμ αυτή είναι τσιγγάνα ήταν απ τα
- 146 ρούχα τώρα τα κορίτσια έχουν γίνει ίδιες (θαυμασμός) μακάρι να αλλάξουν τα
- 147 πράγματα (.) αλλά δεν έχουμε και βοήθεια (..) απ' το κράτος ντάξει δεν μας βοηθάει
- 148 να πούμε την αλήθεια [ναι] δεν έχουμε βοήθεια

Η Μαρία προσανατολίζεται με όρους φαινοτυπικής αφομοίωσης ως αποτέλεσμα της επιτυχούς ένταξης, η οποία κατασκευάζεται με όρους αδυναμίας

αναγνώρισης μίας Τσιγγάνας από μία μη Τσιγγάνα, λόγω απουσίας διαφοροποίησης της εξωτερικής εμφάνισης (143-144), κάνοντας ταυτόχρονα σύγκριση με το παρελθόν (145). Αυτό δείχνει εξέλιξη, καθώς αφού δεν αναγνωρίζεται η τσιγγάνικη καταγωγή, δεν συμβαίνει διάκριση και δεν γίνονται ρατσιστικά σχόλια και συμπεριφορές. Επομένως, φαίνεται πως υπάρχει αλλαγή – εξέλιξη, η οποία κατασκευάζεται με όρους αφομοίωσης φαινοτυπικής, αλλά και λόγω της ύπαρξης εκπαίδευσης (142). Δεν υπάρχει εξέλιξη, αν μπορεί κανείς να καταλάβει ποια είναι Τσιγγάνα και ποια όχι. Κινητοποιεί την κοινοτοπία, σύμφωνα με την οποία οι τσιγγάνες έχουν συγκεκριμένη ενδυμασία και λόγω αυτής μπορείς να τις αναγνωρίσεις εύκολα (145-146).

Στο συγκεκριμένο σημείο κάνει διάκριση μεταξύ ομάδων (143-144). Με το παραπάνω απαντά στην κοινοτοπία που θέλει άτομα από κοινότητες Ρομά να μην εξελίσσονται στο πέρασμα του χρόνου και να μένουν στην ίδια στάσιμη κατάσταση (141). Σχεδόν σε όλο το απόσπασμα μιλά από α πληθυντικό πρόσωπο, εντάσσει και τον εαυτό της δηλαδή σε αυτές τις αναφορές. Κάνει μία νύξη σχετικά με την απουσία κρατικής βοήθειας – υποστήριξης (147). Τέλος, μιλά νομοτελειακά για την αλλαγή – εξέλιξη, χρησιμοποιώντας απρόσωπες συντάξεις (141-143, 146-147).

Συνεπώς, στη συγκεκριμένη υπό-θεματική, παρουσιάζεται η ύπαρξη εξέλιξης και κατασκευάζεται η ένταξη με όρους φαινοτυπικής αφομοίωσης, καθώς αφού δεν παρουσιάζεται κάποιου είδους διαφοροποίηση στην εξωτερική εμφάνιση δεν υπάρχει και λόγος αποκλεισμού ή/και εμφάνισης ρατσιστικών συμπεριφορών.

Πότε Ρομά-Τσιγγάνοι / Πότε Γύφτοι;

Η συγκεκριμένη υπό-θεματική προέκυψε στα πλαίσια συζήτησης για τις συναναστροφές στις δημόσιες υπηρεσίες και για τα μέτρα της κυβέρνησης μετά το

περιστατικό με τη δολοφονία του 16χρονου Ρομ στη Θεσσαλονίκη. Οι συμμετέχοντες/ουσες εδώ προσανατολίζονται προς το ρατσισμό που έχουν ζήσει, κατασκευάζοντας τους όρους Ρομά/Τσιγγάνοι και Γύφτοι.

Στο πρώτο απόσπασμα η Άννα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού, κατασκευάζοντας τους όρους Ρομά/Τσιγγάνος και γύφτος, στη συζήτηση για τις συναναστροφές στις δημόσιες υπηρεσίες.

Απόσπασμα 1 (Άννα, 35 ετών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

- 74 Σ.: καταλαβαίνω να (...) όταν πηγαίνετε σε νοσοκομεία ή σε δήμους, στην
 75 αστυνομία, δεν ξέρω, πώς βλέπετε τους υπαλλήλους εκεί; πώς σας βλέπουν εκείνοι;
- 76 Α.: μερικοί μας μιλάνε (...) μερικοί όχι (...) μας λένε γύφτους τσιγγάνους <ήθε η
 77 τσιγγάνα> (...) και αυτό είναι σπάσιμο (...) «δεν είναι έτσι»;

Η Άννα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού, κατασκευάζοντας τους όρους Ρομά/Τσιγγάνος και Γύφτος, στη συζήτηση για τις συναναστροφές στις δημόσιες υπηρεσίες. Υποστηρίζει πως μερικοί τους μιλάνε και μερικοί όχι (76) και αναφέρει χαρακτηριστικά πως ορισμένοι τους φωνάζουν Γύφτους – Τσιγγάνους (76-77), που σύμφωνα με τη συμμετέχουσα αυτό είναι εκνευριστικό, καθώς φαίνεται σαν ο όρος «γύφτος» να είναι υποτιμητικός, ένας όρος που δεν χρησιμοποιούν οι ίδιοι για τον εαυτό τους, αλλά όσοι δεν ζουν στις κοινότητές τους, θέλοντας να δείξουν κάποια διαφοροποίηση - υποτίμηση. Βέβαια, φαίνεται πως υπάρχουν και άτομα που συμπεριφέρονται ρατσιστικά και άτομα που δεν συμπεριφέρονται ρατσιστικά (76). Εδώ, ο ρατσισμός νοείται ως απουσία ομιλίας. Τέλος, κατασκευάζει την έννοια του τσιγγάνου με όρους υποτίμησης, όπως δηλαδή ακριβώς τον κατασκευάζουν κάποιοι

που δεν είναι Τσιγγάνοι, χρησιμοποιώντας τον χαρακτηριστικό όρο γύφτος, που έχει καταστεί από υποτιμητικός έως και υβριστικός.

Στο δεύτερο απόσπασμα η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις κινήσεις του κράτους μετά τη δολοφονία του 16χρονου Ρομ στη Θεσσαλονίκη, κατασκευάζοντας τους όρους Ρομά και γύφτος.

Απόσπασμα 2 (Κατερίνα, 30 χρονών, παντρεμένη, 4 παιδιά, οικιακά)

180 Σ.: και μετά από αυτό το περιστατικό είδαμε πως έδωσαν και ένα επίδομα 600 € σε
 181 αστυνομικούς [εννοείται] αυτό πώς το είδατε;
 182 Κ.: πώς να το δούμε; πλέον λέμε: σε τι κοινωνία μεγαλώνουμε τα παιδιά μας και
 183 εμείς (..) αυτό (..) αυτό λεμέ (..) πλέον ε: μέχρι ε: απαγορεύσαμε ως και στους εαυτούς
 184 μας τους ίδιους να μη κάνουμε περισσότερα παιδιά (..) που θα τα μεγαλώσουμε; αν
 185 δηλαδή ο δικός μου πάει στο σούπερ ~~μάρκετ~~ (..) και πάρει κάτι με 10 €, να το πει σε
 186 μένα που είμαι γονιός (..) να καλέσω την ασφάλεια όχι και να σκοτώσω να χάσει ο
 187 άλλος άδικα τη ζωή του (..) είναι κρίμα (..) κρίμα ~~κρίμα~~ (..) αυτό:: οι μεγάλοι δε το
 188 βλέπουνε; (..) όταν μαλώνουν για τους ψήφους (..) που βγαίνουν στις τηλεοράσεις
 189 γίνεται ο κακός χαμός (..) αυτό δεν το βλέπουν ότι χάθηκε μια ζωή; (..) δε τους
 190 ενδιαφέρει γιατί ήτανε Ρομά; ΚΡΙΜΑ (..) κρίμα ~~κρίμα~~ δεν υπάρχει δικαιοσύνη πλέον
 191 (..) αυτό λέμε εμείς κρίμα (..) έχει χαθεί (>) σα Ρομά και εμείς τώρα δεν
 192 εμπιστευόμαστε κανένα (..) γιατί λέμε τώρα ο Έλληνας μπορεί να μου πει έλα εδώ να
 193 πάρει αυτά τα παλιοσίδηρα και να με σκοτώσει (..) και να πει α: ο γύφτος πήγε να με::
 194 να με κλέψει και τον σκότωσα (...) κρίμα αυτό ν' έχουμε να πούμε

Η Κατερίνα προσανατολίζεται με όρους ρατσισμού στη συζήτηση για τις κινήσεις του κράτους μετά τη δολοφονία του 16χρονου ρομ στη Θεσσαλονίκη.

Ξεκινά το απόσπασμα με διατύπωση ακραίας περίπτωσης, η οποία δείχνει την αγανάκτηση και το φόβο για όσα συμβαίνουν στην κοινωνία (182-184).

Χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα, το οποίο και αυτό δείχνει τους φόβους για το μέλλον των παιδιών (185), κινητοποιώντας την κοινοτοπία, πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά κλέβουν.

Υποστηρίζει απουσία ενδιαφέροντος για τις ζωές των Ρομά από το κράτος (190) και απουσία δικαιοσύνης (190). Μιλά ακόμη, με ρητορική επιχειρηματολογία για το αποτέλεσμα όλων αυτών που έχουν συμβεί, το οποίο δεν είναι άλλο από την απουσία εμπιστοσύνης που υπάρχει από τους Ρομά για τους Έλληνες, κατασκευάζοντας παράλληλα διακριτότητα μεταξύ των ομάδων αυτών. Τέλος, όση ώρα μιλά για εκείνη και τα άτομα της κοινότητάς της χρησιμοποιεί τον όρο Ρομά, ενώ όταν αναφέρεται σε ρατσιστικά περιστατικά ή κατηγορίες από άλλους, χρησιμοποιεί τον όρο γύφτος (192-194).

Ανακεφαλαιώνοντας, στη συγκεκριμένη θεματική ανέκυψε το ζήτημα της χρήσης των όρων Ρομά/Τσιγγάνος και Γύφτος. Φάνηκε πως οι όροι Ρομά και Τσιγγάνος είναι ταυτόσημοι, καθώς χρησιμοποιούνταν εναλλακτικά από τους/ις συμμετέχοντες/ουσες, ενώ ο όρος Γύφτος φαίνεται πως χρησιμοποιείται από άτομα που δεν προσδιορίζονται ως Ρομά, είναι στιγματιστικός και χρησιμοποιείται για να αποδώσει κατηγορία. Συναφής συζήτηση παρατίθεται στο θεωρητικό μέρος, καθώς σύμφωνα με τον Λιεζουά (1999), ο όρος γύφτος φέρει στιγματισμό, ενώ στη μελέτη των Marushiakova & Popov (2011), όπως έχει πάλι παρατεθεί στο θεωρητικό μέρος, ο όρος Ρομά είναι ευρέως αποδεκτός.

Κεφάλαιο 4: Συζήτηση

Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν ο εντοπισμός και η συζήτηση των τρόπων με τους οποίους μιλούν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά για ζητήματα που αφορούν τις έννοιες του ανήκειν και συνεπακόλουθα ζητήματα συμπερίληψης/αποκλεισμού και ρατσισμού και η κατανόηση των βασικών συνεπειών αυτών των κατασκευών και επιχειρημάτων. Από την ανάλυση των δεδομένων ανέκυψαν 6 βασικές θεματικές ενότητες με κάποιες υπό-θεματικές.

Η πρώτη θεματική αναδείχθηκε στο πλαίσιο συζήτησης για την καθημερινότητα των συμμετεχόντων/ουσών και σχετίζεται με την κατασκευή της εργασίας ως μείζονος σημασίας για την ζωή τους, καθώς κατασκευάστηκε ως η κεντρική δραστηριότητα της καθημερινότητάς τους, η οποία καταλαμβάνει τον περισσότερο χρόνο μέσα στη μέρα τους. Δόθηκε έμφαση στη σημαντικότητα της εκπαίδευσης η οποία συνδέθηκε με την εύρεση εργασίας, καθώς υποστηρίχθηκε ότι εφόσον γνωρίζουν γράμματα μπορούν να έχουν δουλειές με καλύτερες συνθήκες και απολαβές. Τέλος, στη συγκεκριμένη ενότητα, αποδόθηκε η παραβατικότητα στην απουσία εργασίας, καθώς συνέδεσαν την ύπαρξη εργασίας με την απομάκρυνση από την διάπραξη παραβατικών συμπεριφορών.

Στη δεύτερη θεματική η εστίαση δόθηκε στην κατασκευή της εξέλιξης γραμμικά στο χρόνο, με μια σύγκριση παρόντος – παρελθόντος ως κοινότοπη αφήγηση μετάβασης από συνθήκες «κακουχίας» στο παρελθόν, σε πιο «σύγχρονους» τρόπους αντιμετώπισης της καθημερινότητας στο παρόν, ενώ η τρίτη θεματική εστίασε στα πλαίσια στα οποία κατασκευάζονται ομάδες ως διακριτές και μη, και το περιεχόμενο αυτών των κατασκευών. Κατασκευάζουν ομάδες ως διακριτές όταν βιώνουν ρατσισμό, προκαταλήψεις και όταν βλέπουν ότι άλλοι (άτομα που δεν

προέρχονται από κοινότητες Ρομά), συμπεριφέρονται σαν να πρόκειται για ύπαρξη διαφορετικών ανθρώπων – ομάδων. Ακόμη, διαπραγματεύονται ή αρνούνται τη διάκριση ομάδων, εντάσσοντας όλους σε μια υπερκείμενη κατηγορία, αυτή των ανθρώπων.

Στην τέταρτη θεματική οι συμμετέχοντες προσανατολίστηκαν στον ρατσισμό με όρους «προϋποθέσεων» για την παρουσία, την απουσία ή την εξάλειψή του. Ειδικότερα, ο ρατσισμός κατασκευάστηκε ως καταλυτικός παράγοντας που δυσχεραίνει τις προσπάθειες για ένταξη. Επιπλέον, υποστηρίχθηκε πως δεν υφίσταται ρατσισμός όταν υπάρχουν προσωπικές σχέσεις, ενώ ο ρατσισμός είναι παρών όταν δίνεται βάση στις προκαταλήψεις.

Στην πέμπτη θεματική κατασκευάστηκε η ένταξη με διαφορετικούς τρόπους. Συγκεκριμένα, η ένταξη κατασκευάστηκε με επίκληση σε δικαιώματα και υποχρεώσεις που αφορούν κάθε Έλληνα πολίτη, και διατυπώνοντας το επιχείρημα ότι ενώ είναι Έλληνες/ίδες πολίτες, δεν λαμβάνουν όλα τα δικαιώματα που τους αναλογούν. Ακόμη, η ένταξη κατασκευάστηκε με όρους καθημερινής συναναστροφής, η οποία συνιστά απουσία βίωσης ρατσιστικών συμπεριφορών. Τέλος, η ένταξη κατασκευάστηκε με όρους αφομοίωσης, τόσο γλωσσικής, συμπεριφορικής όσο και φαινοτυπικής, καθώς η απουσία διαφοροποίησης, φαίνεται να συνιστά την εξάλειψη των ρατσιστικών συμπεριφορών για τους/τις συμμετέχοντες/ουσες.

Η τελευταία ενδιαφέρουσα θεματική που ανέκυψε στη συζήτηση, και χωρίς τη συμβολή της ερευνήτριας ή σχετικής ερώτησης, είναι η εναλλαγή στη χρήση των όρων Ρομά – Τσιγγάνος και Γύφτος, οι οποίοι χρησιμοποιούνται από διαφορετικές ομάδες και για διαφορετικούς λόγους. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε τόσο στα

αποσπάσματα της παρούσας έρευνας όσο και στη βιβλιογραφία, πως άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, αυτοπροσδιορίζονται είτε ως Τσιγγάνοι είτε ως Ρομά. Ο όρος «Γύφτος», φάνηκε πως χρησιμοποιείται κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, από άτομα που δεν προέρχονται από κοινότητες Ρομά, τον λόγο των οποίων οι συμμετέχοντες/ουσες μετέφεραν, και που αφορούσε απόδοση κατηγοριών ή/και κριτική προς άτομα Ρομά.

Θα μπορούσε να θεωρηθεί πως τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδωσαν μία νέα οπτική σε ζητήματα που φαίνεται να επηρεάζουν τη ζωή ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά, καθώς τους δόθηκε η δυνατότητα να μιλήσουν για αυτά και να νοηματοδοτήσουν την εμπειρία τους. Δίνουν ακόμη μία νέα οπτική στα άτομα που δεν προέρχονται από κοινότητες Ρομά, ώστε να τα κατανοήσουν μέσα από το λόγο των ατόμων που προσδιορίζονται ως Ρομά. Τέλος, τα ευρήματα αυτά προσφέρουν τη δυνατότητα για περαιτέρω σκέψη πάνω σε διάφορα ζητήματα και τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα διαχειρίζονται τις ταυτότητές τους, διαπραγματεύονται συμπερίληψη και απαντούν σε στερεότυπα και προκαταλήψεις (όπως το στερεότυπο για τεμπελιά και απουσία εργασίας στο οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες φαίνεται να απαντούν κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στην εργασία).

Αναστοχασμός / Περιορισμοί Έρευνας

Η παρούσα έρευνα ακολούθησε μεθοδολογικό σχεδιασμό αντλώντας από την προσέγγιση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και συγκεκριμένα βασίστηκε στην Ανάλυση Λόγου και τη Λογοψυχολογία. Αυτό δείχνει πως μεριμνά να δοθεί έμφαση στις κατασκευές των φαινομένων όπως αυτά προσεγγίστηκαν από την οπτική των συμμετεχόντων/ουσών, χωρίς να αναμένεται η ανάδειξη ενός ενιαίου συμπεράσματος. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως ο σχεδιασμός, η υλοποίηση, η

ανάλυση των δεδομένων και η ανάδειξη των θεματικών επηρεάστηκε από τη θεωρητική οπτική που υιοθετήθηκε.

Ως περιορισμός της εργασίας αυτής θα μπορούσε να θεωρηθεί η θέση μου ως ερευνήτριας και σε σχέση με την κοινότητα μελέτης, καθώς δεν αυτοπροσδιορίστηκα ως μέλος της. Αυτό, ενώ από τη μια εξετάζεται ερευνητικά, από την άλλη πιθανά να συνέβαλε στους τρόπους με τους οποίους τοποθετήθηκαν οι συμμετέχοντες/ουσες και στον προσανατολισμό τους. Μια γενικότερη σημείωση ωστόσο που αφορά και την επιλογή συμμετεχόντων/ουσών είναι η κατηγοριοποίηση στην οποία καταφεύγουμε ως ερευνήτριες ώστε να οριοθετήσουμε τις ομάδες που προσεγγίζονται με σκοπό να μελετήσουμε διάφορα κοινωνικο-ψυχολογικά φαινόμενα. Συχνά, στις επιλογές αυτές τείνουμε να «πραγματοποιούμε» κατηγορίες, να υποθέτουμε ομοιογένεια και να ετεροπροσδιορίζουμε τα άτομα, δίχως να δίνουμε τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να αυτοπροσδιοριστούν ή να τοποθετηθούν ως προς τις κατηγοριοποιήσεις που κάνουμε ή τις ομάδες όπου τους εντάσσουμε. Η παρούσα προσέγγιση ωστόσο προσφέρει τη δυνατότητα τα παραπάνω να μελετηθούν στο λόγο.

Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Ενδιαφέρον για μελλοντική έρευνα από την οπτική της Ανάλυσης Λόγου και της Λογοψυχολογίας θα είχε η διερεύνηση ζητημάτων που οι ίδιοι οι συμμετέχοντες/ουσες θα θεματοποιούσαν, πέρα από τα πλαίσια που πιθανά διαμόρφωσε η παρούσα έρευνα. Δεδομένου ότι στη συγκεκριμένη έρευνα συμμετείχαν άτομα ενήλικου πληθυσμού, θα παρουσίαζε ενδιαφέρον η αναζήτηση παρόμοιων θεμάτων από παιδιά, τα οποία διαφοροποιούνται από τους ενήλικες σε βασικά σημεία, όπως είναι η πιθανή συμμετοχή στη γενική εκπαίδευση και η μεγαλύτερη συναναστροφή από μικρότερη ηλικία με άτομα που δεν προέρχονται από κοινότητες Ρομά. Ακόμη, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ταυτόχρονη αναζήτηση

των θεματικών αυτών από τις δύο κύριες ομάδες που κατασκευάστηκαν στην εργασία αυτή (Ρομά – Μπαλαμοί). Τέλος, η συγκεκριμένη έρευνα ακολούθησε τις αρχές της Ανάλυσης Λόγου και της Λογοψυχολογίας, ωστόσο δε μετέβη σε ανάλυση του λόγου σε βάθος και σε συστηματική «ιχνηλάτηση» των αποθεμάτων από τα οποία αντλούν τα επιχειρήματα, οπότε το υλικό που έχει παραχθεί στις συνεντεύξεις προσφέρεται για περαιτέρω ανάλυση.

Βιβλιογραφία

- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Andreouli, E., Greenland, K., & Howarth, C. (2016). ‘I don't think racism is that bad any more’: Exploring the ‘end of racism’ discourse among students in English schools. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 171-184.
<http://dx.doi.org/doi:10.1002/ejsp.2143>
- Andreouli, E., Kadianaki, I., & Xenitidou, M. (2016). Citizenship and social psychology: An analysis of constructions of Greek citizenship. In C. Howarth, & E. Andreouli (Eds.), *The Social Psychology of Everyday Politics* (pp. 97-111). Routledge. <https://www.researchgate.net/publication/282655938>
- Antonsich, M. (2010). Searching for Belonging – An Analytical Framework. *Geography Compass*, 4(6), 644–659. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00317.x>
- Archakis, A., Lampropoulou, S., & Tsakona, V. (2018). “I’m not racist but I expect linguistic assimilation”: The concealing power of humor in an anti-racist campaign. *Discourse, Context & Media*, 23, 53-61.
<https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.03.005>
- Asimopoulos, C., Martinaki, S., Kompoti, D., Kontogianni, E., & Gouga, G. (2019). Anti-Roma prejudice in Greece: A challenge for social work. *Comunitania: Revista Internacional de Trabajo Social y Ciencias Sociales*, 18, 85-100.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7161161>
- Asimopoulos, C., Martinaki, S., Kontogianni, H., Kompoti, D., Pachi, K., & Tzaneti, P. (2019). Attitudes of public hospital staff towards Roma people in Attica,

Greece: A comparative study. *Archives of Hellenic Medicine*, 36(2), 202-211.

<https://www.mednet.gr/archives/2019-2/202abs.html>

Αθανασοπούλου, Ι. (2005). Το «Φέουδο των Ατσίγγανων» στην Κέρκυρα. Στο Σ.

Τρουμπέτα (Επίμ.), *Οι Ρομά στο Σύγχρονο Ελληνικό Κράτος – Συμβιώσεις – Αναιρέσεις – Απουσίες* (σσ. 225-244). Κριτική.

Augoustinos, M., & Potter, J. (2017). Intergroup Discourse Analysis. *The*

International Encyclopedia of Intercultural Communication, 1-9.

<https://doi.org/10.1002/9781118783665.ieicc0166>

Augoustinos, M., & Every, D. (2007). Contemporary racist discourse: Taboos against

racism and racist accusations. In A. Weatherall, B. Watson, & C. Gallois

(Eds.), *Language, Discourse and Social Psychology* (pp. 233-254). Palgrave

Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230206168>

Baumeister, R., F., & Leary, M., R. (1995). The Need to Belong: Desire for

Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation.

Psychological Bulletin, 117(3), 497-529. [https://doi.org/10.1037/0033-](https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497)

[2909.117.3.497](https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497)

Bardini, F., & Bonicalzi, S. (2023). Normalization of Racism and Moral

Responsibility: Against the Exculpatory Stance. *Journal of Applied*

Philosophy, 40(2), 246-262. <https://doi.org/10.1111/japp.12630>

Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. Sage

Publications, Inc.

- Billig, M. (1988). The notion of 'prejudice': Some rhetorical and ideological aspects. *Text-Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 8(1-2), 91-110. <https://doi.org/10.1515/text.1.1988.8.1-2.91>
- Bodewig, C., & Sethi, A. (2005). Poverty, social exclusion and ethnicity in Serbia and Montenegro: The case of the Roma.
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135–149. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.1.135>
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brewer, M. B. (1991). The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475–482.
<https://doi.org/10.1177/0146167291175001>
- Brewer, M. B., & Miller, N. (1984). Beyond the contact hypothesis: Theoretical perspectives on desegregation. In N. Miller, & M. Brewer (Eds.), *Groups in contact: The psychology of desegregation* (pp. 281–302). Academic Press.
- Bynner, C. (2019). Intergroup relations in a super-diverse neighbourhood: The dynamics of population composition, context, and community. *Urban Studies*, 56(2), 335-351. <https://doi.org/10.1177/0042098017740287>
- Cain, P., & Reid, A. (2021). Working Hard and Pushing Through: A Thematic Analysis of Humanitarian Migrants' Experiences in the Australian

- Workforce. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11502. . <https://doi.org/10.3390/ijerph182111502>
- Cemlyn, S. (2008). Human rights and Gypsies and Travellers: an exploration of the application of a human rights perspective to social work with a minority community in Britain. *British Journal of Social Work*, 38(1), 153-173. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl349>
- Colombo, M., & Senatore, A. (2005). The discursive construction of community identity. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15(1), 48-62. <https://doi.org/10.1002/casp.809>
- Commissioner for Human Rights (2012). Human Rights of Roma and Travellers in Europe. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/the-human-rights-of-roma-and-travellers-in-europe/168079b434>
- Condon, L., Bedford, H., Ireland, L., Kerr, S., Mytton, J., Richardson, Z., & Jackson, C. (2019). Engaging gypsy, Roma, and traveller communities in research: Maximizing opportunities and overcoming challenges. *Qualitative Health Research*, 29(9), 1324-1333. <https://doi.org/10.1177/1049732318813558>
- Doosje, B., Ellemers, N., & Spears, R. (1995). Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31(5), 410–436. <https://doi.org/10.1006/jesp.1995.1018>
- Dudley, J. R. (2000). Confronting stigma within the services system. *Social Work*, 45(5), 449. <https://doi.org/10.1093/sw/45.5.449>
- Edwards, D. (2003). Analyzing racial discourse: The discursive psychology of mind–world relationships. In H. van den Berg, H. Houtcoup-Steenstra, & M.

Wetherell (Eds.), *Analyzing Race Talk: Multidisciplinary Approaches to the Interview* (pp. 31 – 48). Cambridge University Press.

Edwards, D., & Potter, J. (1992). *Discursive psychology*. Sage Publications, Inc.

End, M. (2012). History of antigypsyism in Europe: The social causes. In H. Kyuchukov (Eds.), *New Faces of Antigypsyism in Modern Europe* (pp. 7-15).

European Commission (n.d.). Roma equality, inclusion and participation in the EU.

Retrieved May 26, 2023 from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en

European Network Against Racism (2018). We Demand Clear Commitment from

Parliament President Tajani against Antigypsyism, <https://www.enar-eu.org/the-alliance-against-antigypsyism-demands-clear-commitment-of-european/>

Exertzoglou, H. (2016). Children of memory: Narratives of the Asia minor catastrophe and the making of refugee identity in interwar Greece. *Journal of Modern Greek Studies*, 34(2), 343-366.

<https://doi.org/10.1353/mgs.2016.0030>

Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis, P. (2011).

Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(2), 164-177. <https://doi.org/10.1002/casp.1073>

Fraser, A. (2000). The Present and Future of the Gypsy Past. *Cambridge Review of International Affairs*, 13(2), 17-31.

<https://doi.org/10.1080/09557570008400296>

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2005). Categorization, Recategorization, and Intergroup Bias. In J. F. Dovidio, P. Glick, & L. A. Rudman (Eds.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (pp. 71–88). Blackwell

Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470773963.ch5>

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing Intergroup Bias: The Common Ingroup Identity Model* (1st ed.). Psychology Press.

<https://doi.org/10.4324/9781315804576>

Garner, S. (2010). *Racisms: An introduction*. SAGE Publications Ltd,

<https://doi.org/10.4135/9781446279106>

González, R., & Brown, R. (2003). Generalization of positive attitude as a function of subgroup and superordinate group identifications in intergroup contact. *European Journal of Social Psychology*, 33(2), 195-214.

<https://doi.org/10.1002/ejsp.140>

Goodman, S., & Rowe, L. (2014). ‘Maybe it is prejudice... but it is NOT racism’: Negotiating racism in discussion forums about Gypsies. *Discourse &*

Society, 25(1), 32-46. <https://doi.org/10.1177/0957926513508856>

Gray, D., & Manning, R. (2022). Constructing the places of young people in public space: Conflict, belonging and identity. *British Journal of Social Psychology*.

<https://doi.org/10.1111/bjso.12542>

- Hauge, Å. L. (2007). Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44-51.
<https://doi.org/10.3763/asre.2007.5007>
- Hill, J. L. (1996). Psychological Sense of Community: Suggestions for Future Research. *Journal of Community Psychology*, 24(4), 431-438.
[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6629\(199610\)24:4<431::AID-JCOP10>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6629(199610)24:4<431::AID-JCOP10>3.0.CO;2-T)
- Holmes, A. G. D. (2020). Researcher Positionality - A Consideration of Its Influence and Place in Qualitative Research - A New Researcher Guide. *Shanlax International Journal of Education*, 8(4), 1-10.
<https://doi.org/10.34293/education.v8i4.3232>
- Hutchison, P., Abrams, D., & Christian, J. (2007). The social psychology of exclusion. In D. Abrams, J. Christian, & D. Gordon (Eds.), *Multidisciplinary handbook of social exclusion research* (pp. 29-57). Wiley.
- Καλκάνη, Α. (2012). Ο ρόλος του κοινωνικού ανήκειν και του κοινωνικού δεσμού στη διαμόρφωση του σχολικού χάρτη: Μελέτη περίπτωσης.
- Lageson, S., & Uggen, C. (2013). How work affects crime – And crime affects work—Over the life course. In C. L. Gibson, & M. D. Krohn (Eds.), *Handbook of life-course criminology: Emerging trends and directions for future research* (pp. 201–212). Springer Science & Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5113-6_12
- Lutz, B. D. (1995). Gypsies as Victims of the Holocaust. *Holocaust and Genocide Studies*, 9(3), 346-359. <https://doi.org/10.1093/hgs/9.3.346>

- Marcu, A., & Chrysochoou, X. (2005). Exclusion of ethnic groups from the realm of humanity: Prejudice against the Gypsies in Britain and in Romania. *Psicologia Politica*, 30, 41-56.
- Marushiakova, E., & Popov, V. (2011). Between Exoticization and Marginalization. Current Problems of Gypsy Studies. *Behemoth-A Journal on Civilisation*, 4(1), 86-105. <https://doi.org/10.6094/behemoth.2011.4.1.678>
- Marushiakova, E., Heuss, H., Boev, I., Rychlik, J., Ragaru, N., Zemon, R., Popov, V., Friedman, V. (2001). Identity Formation among Minorities in the Balkans: The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo. *Minority Studies Society "Studii Romani"*.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986), Sense of Community: A Definition and Theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6–23.
[https://doi.org/10.1002/1520-6629\(198601\)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2_1](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2_1)
- McNamara, N., Stevenson, C., & Muldoon, O. T. (2013). Community identity as resource and context: A mixed method investigation of coping and collective action in a disadvantaged community. *European Journal of Social Psychology*, 43(5), 393-403. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1953>
- Messing, V. (2014). Methodological Puzzles of Surveying Roma/Gypsy Populations. *Ethnicities*, 14(6), 811-829.
<https://doi.org/10.1177/1468796814542180>
- Milton, S. (1991). Gypsies and the Holocaust. *The History Teacher*, 24(4), 375-387.
<https://doi.org/10.2307/494697>

- Pachankis, J. E. (2007). The psychological implications of concealing a stigma: A cognitive-affective-behavioral model. *Psychological Bulletin*, 133(2), 328–345. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.2.328>
- Pappa, E., Chatzikonstantinidou, S., Chalkiopoulos, G., Papadopoulos, A., & Niakas, D. (2015). Health-related quality of life of the Roma in Greece: the role of socio-economic characteristics and housing conditions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(6), 6669-6681. <https://doi.org/10.3390/ijerph120606669>
- Parthenis, C., & Fragoulis, G. (2016). “Otherness” as Threat: Social and educational exclusion of Roma people in Greece. *International Journal of Multicultural Education*, 18(2), 39-57. <https://doi.org/10.18251/ijme.v18i2.1132>
- Potter, J. (1996). *Discourse analysis and constructionist approaches: Theoretical background*. British Psychological Society.
- Potter, J., & Edwards, D. (1999). Social representations and discursive psychology: From cognition to action. *Culture & Psychology*, 5(4), 447-458. <https://doi.org/10.1177/1354067X9954004>
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. Sage Publications, Inc.
- Prendergast, C., & Zambrana, I. M. (2021). Relational Needs and Belonging in Conditions of Social Exclusion: A Critical Discourse Analysis. *Language, Discourse & Society*, 9(2), 121-143. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-93037>

- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57–83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80021-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80021-8)
- Quinn, D. M., & Chaudoir, S. R. (2009). Living with a concealable stigmatized identity: The impact of anticipated stigma, centrality, salience, and cultural stigma on psychological distress and health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 634–651. <https://doi.org/10.1037/a0015815>
- Ram, M. H. (2014). Europeanized Hypocrisy: Roma Inclusion and Exclusion in Central and Eastern Europe. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13(3), 15-44, <https://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2014/Ram.pdf>
- Rodriguez, S., & Acree, J. (2021). Discourses of Belonging: Intersections of Truth, Power, and Ethics in Evaluation with Migrant Youth. *American Journal of Evaluation*, 42(2), 276-292. <https://doi.org/10.1177/1098214020963837>
- Rostas, I., Rövid, M., & Szilvasi, M. (2015). On Roma Civil Society, Roma Inclusion, and Roma Participation. *Roma Rights*, 2, 7-10., https://www.researchgate.net/publication/320445052_On_Roma_Civil_Society_Roma_Inclusion_and_Roma_Participation
- Shdema, I., & Martin, D. (2020). Place Identity among Native Minorities: Lessons from Arabs in Israel. *Geographical Review*, 112(2), 286-305. <https://doi.org/10.1080/00167428.2020.1852405>
- Smith, L., Allen, A., & Bowen, R. (2010). ‘Expecting the worst: exploring the associations between poverty and misbehaviour’. *Journal of Poverty*, 14(1), 33-54. <https://doi.org/10.1080/10875540903489397>

- Spreizer, J. A. (2018). Roma, Social Exclusion and Romani Settlements as Marginalized Place: The Case of Loke. In S. Pelc, & M. Koderman (Eds.) *Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De) Marginalization*, (pp. 157-168). *Perspectives on Geographical Marginality*, 3. Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-59002-8_11
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In S. Worchel, & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relation* (pp. 7-24). Nelson - Hall Publishers.
- Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Social Issues*, 25(4), 79–97. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1969.tb00620.x>
- Tappan, M. B. (2006). Refraining internalized oppression and internalized domination: From the psychological to the sociocultural. *Teachers College Record*, 108(10), 2115-2144,
https://web.colby.edu/ed215s/files/2010/12/Tappan_TCR_2006.pdf
- Τερζοπούλου, Μ., & Γεωργίου, Γ. (1996). *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα – Ιστορία – Πολιτισμός*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Thornton, G. M. (2014). The Outsiders: Power Differentials between Roma and Non-Roma in Europe. *Perspectives on European Politics and Society*, 15(1), 106-119. <https://doi.org/10.1080/15705854.2013.873260>
- Tileagă, C. (2006). Representing the ‘other’: A discursive analysis of prejudice and moral exclusion in talk about Romanies. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16(1), 19-41. <https://doi.org/10.1002/casp.846>

- Tileaga, C. (2005). Accounting for extreme prejudice and legitimating blame in talk about the Romanies. *Discourse & Society*, *16*(5), 603-624.
<https://doi.org/10.1177/0957926505054938>
- Tremlett, A. (2014). Making a Difference without Creating a Difference: Super-Diversity as a New Direction for Research on Roma Minorities. *Ethnicities*, *14*(6), 830-848.
<https://doi.org/10.1177/1468796814542183>
- Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Relationships Between Intergroup Contact and Prejudice Among Minority and Majority Status Groups. *Psychological Science*, *16*(12), 951-957. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01643.x>
- van Dijk, T. A. (2004). Racist discourse. In E. Cashmore (Ed.), *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies* (pp. 351–355). Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society*, *3*(1), 87-118. <https://doi.org/10.1177/095792659200300100>
- Van Dijk, T. A. (1984). *Prejudice in Discourse*. John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/pb.v.3>
- Verkuyten, M. (2001). ‘Abnormalization’ of ethnic minorities in conversation. *British Journal of Social Psychology*, *40*(2), 257-278.
<https://doi.org/10.1348/014466601164849>
- Wetherell, M., & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. Columbia University Press.

Wikipedia. (n.d.). φέουδο. Retrieved February 19, 2023 from

<https://el.wiktionary.org/wiki/%CF%86%CE%AD%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%BF>

Willig, C. (2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία : εισαγωγή*. (Ε. Τσέλιου, Επίμ.). Gutenberg.

Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology* (2nd ed.). Open University Press.

Wodak, R., & Reisigl, M. (2015). Discourse and racism. In D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin, (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 576-596) (2nd ed.). Wiley Blackwell.

Παράρτημα

Παράρτημα 1

Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων

Τίτλος Έρευνας: Ανήκειν & Κοινωνική Ένταξη στο Λόγο: Μελετώντας

Κοινότητες Ρομά

Ερευνήτρια: Λάκουρα Σοφία Βαρβάρα, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο

Δυτικής Μακεδονίας

Έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε σε μια ερευνητική εργασία με τίτλο: «Ανήκειν & Κοινωνική Ένταξη στο Λόγο: Μελετώντας Κοινότητες Ρομά», που διεξάγεται από την Λάκουρα Σοφία Βαρβάρα, προπτυχιακή φοιτήτρια στο Τμήμα Ψυχολογίας, του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Το έντυπο αυτό, θα σας δώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες προκειμένου να καταλάβετε για ποιούς λόγους πραγματοποιείται αυτό το πρόγραμμα και γιατί έχετε προσκληθεί να συμμετάσχετε. Περιγράφει, επίσης, τι θα αφορά η συμμετοχή σας, δηλαδή τι θα πρέπει να κάνετε καθώς και τυχόν κινδύνους ή δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν από τη συμμετοχή σας. Σας παρακαλούμε να αφιερώσετε όσο χρόνο χρειάζεστε για να το διαβάσετε, να το σκεφτείτε και να κάνετε όποιες ερωτήσεις θέλετε είτε τώρα είτε οποιαδήποτε άλλη στιγμή. Αν αποφασίσετε να συμμετάσχετε, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε αυτό το έντυπο και θα λάβετε ένα αντίγραφο.

1. ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ;

Σκοπό της παρούσας έρευνας αποτελεί η αναζήτηση κατασκευών λόγου αναφορικά με τις έννοιες του ανήκειν, της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού αποκλεισμού στο πλαίσιο κοινότητας Ρομά.

Κύριο ερευνητικό ερώτημα θα αποτελέσει η εξής πρόταση: τί σημαίνει το ανήκειν (αν αισθάνεστε ότι είστε μέρος μίας κοινότητας και πώς αισθάνεστε για αυτό;), η κοινωνική ένταξη ένταξης (αν αισθάνεστε ότι έχετε ενσωματωθεί στην ευρύτερη κοινότητα του τόπου στον οποίο ζείτε;) και τί ο κοινωνικός αποκλεισμός (αν αισθάνεστε ότι διαχωρίζεστε από τους συμπολίτες σας;), για άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά;.

Η διεξαγωγή της παρούσας έρευνας κρίνεται απαραίτητη, αφού ενώ έχει πραγματοποιηθεί πληθώρα ερευνών για άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά (ανήκειν σε παιδιά από κοινότητες Ρομά σε σχολικά πλαίσια, κατάσταση υγείας και κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες, κοινωνικό αποκλεισμό και ταυτότητες, έρευνες για προκαταλήψεις που βιώνουν άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά), φάνηκε πως δεν υπάρχουν πολλές έρευνες που πρώτον, να περιλαμβάνουν πληθυσμό που να προέρχεται από κοινότητες Ρομά και δεύτερον, να στρέφονται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά μιλούν για τις παραπάνω έννοιες. Επομένως, πιστεύεται πως είναι θεμιτό, να πραγματοποιηθούν έρευνες που να περιλαμβάνουν πληθυσμό που προέρχεται από κοινότητες Ρομά και το ενδιαφέρον να στραφεί στο πώς οι ίδιοι δομούν τις έννοιες στις οποίες, άλλοι, χρησιμοποιούν για να αναφερθούν σε αυτούς.

Τέλος, η παρούσα έρευνα έχει διάρκεια 1 χρόνο και η συλλογή των δεδομένων θα διαρκέσει τις ώρες διεξαγωγής των συνεντεύξεων.

2. ΠΟΙΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; ΓΙΑΤΙ ΕΧΩ ΠΡΟΣΚΛΗΘΕΙ;

Στην έρευνα καλούνται να συμμετέχουν άτομα κοινότητας Ρομά, καθώς το ερευνητικό ενδιαφέρον στρέφεται προς τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζουν μιλώντας, βασικές για την περιγραφή τους έννοιες, όπως αυτές του ανήκειν, της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Καλείστε λοιπόν, να συμμετάσχετε στην έρευνα, καθώς τα χαρακτηριστικά και η εμπειρία σας είναι αυτά που μπορούν να μας βοηθήσουν στην εύρεση απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα.

Δεν τίθενται περιορισμοί ως προς το φύλο των συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες είναι απαραίτητο να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους.

3. ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΘΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; ΤΙ ΘΑ ΜΟΥ ΖΗΤΗΘΕΙ ΝΑ ΚΑΝΩ;

Αν συμφωνήσετε να λάβετε μέρος σε αυτή την έρευνα θα σας ζητηθεί να κάνετε μια συζήτηση - συνέντευξη με την ερευνήτρια που θα διαρκέσει περίπου 30-50 λεπτά και η οποία θα ηχογραφηθεί. Με την ολοκλήρωση της συνέντευξης ολοκληρώνεται και η συμμετοχή σας στο πρόγραμμα. Μπορείτε να παραλείψετε οποιαδήποτε ερώτηση δεν νιώθετε άνετα να απαντήσετε.

Οι συνεντεύξεις θα γίνουν σε ήσυχους και οικείους σε όλους χώρους, σε ήσυχα καφέ, ή σε άλλους χώρους συνάντησης (όπως είναι τα σπίτια των συμμετεχόντων, εφόσον δεν καταστεί εφικτή η πρόσβαση σε κάποιον άλλον χώρο που να βολεύει) με την προϋπόθεση να τηρούνται οι αρχές ασφάλειας και εμπιστευτικότητας. Το πότε θα λάβει χώρα η συνέντευξη θα κανονιστεί μετά από συνεννόηση, έτσι ώστε να βολεύει όλους όσους συμμετέχουν.

4. ΠΟΙΟΣ ΩΦΕΛΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ; Ή ΕΧΩ ΚΑΠΟΙΟ ΟΦΕΛΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Δεν υπάρχουν κάποια άμεσα οφέλη για σας από τη συμμετοχή σας. Ωστόσο, η συμβολή σας είναι σημαντική γιατί ελπίζουμε ότι θα μπορέσει να ευαισθητοποιήσει διάφορες κοινωνικές ομάδες στην Ελλάδα σε ζητήματα που αφορούν την κοινωνική ενσωμάτωση, το ανήκειν και την περιθωριοποίηση ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά και να αναδείξει τον τρόπο θέασής σας, αφού θα «ακουστούν» και οι δικοί σας τρόποι θέασης των καταστάσεων.

Επιπλέον, μπορείτε να ενημερώνεστε για τα αποτελέσματα του προγράμματος μέσω της κυρίας Σοφίας Βαρβάρας Λάκουρα (psy00056@uowm.gr) και της επόπτριας, κυρίας Μαρίας Ξενιτίδου (mxenitidou@uowm.gr).

5. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΙΝΔΥΝΟΙ (Η ΚΟΣΤΟΣ/ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ) ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Πιστεύουμε ότι δεν υπάρχουν γνωστοί κίνδυνοι που σχετίζονται με τη συμμετοχή σας. Επίσης, η έρευνα δεν πρόκειται να έχει οποιαδήποτε αρνητική επίπτωση σε εσάς, καθώς δεν πρόκειται να κοινοποιηθούν προσωποποιημένες πληροφορίες σας

6. ΥΠΟΧΡΕΟΥΜΑΙ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΑΣΧΩ;

Η συμμετοχή σας στο πρόγραμμα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία. Αν όμως δεχτείτε να συμμετάσχετε σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά το έντυπο που έχετε στα

χέρια σας, να το κρατήσετε και να υπογράψετε το έντυπο συναίνεσης στην τελευταία σελίδα.

Ακόμη και αφού δεχτείτε να συμμετάσχετε μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από το πρόγραμμα χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για σας. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουμε συλλέξει για σας κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Το αίτημά σας για διαγραφή των πληροφοριών που μας δώσατε μπορεί να ικανοποιηθεί μέχρι την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης.

Τα προσωπικά σας δεδομένα μπορούν να διαγραφούν ανά πάσα στιγμή. Στην περίπτωση που επιθυμείτε να διαγραφούν τα προσωπικά σας δεδομένα ή οι πληροφορίες που μας δώσατε μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επόπτρια κα. Μαρία Ξενιτίδου (mxenitidou@uowm.gr).

7. ΠΩΣ ΘΑ ΔΙΑΦΥΛΑΧΘΕΙ Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΟΥ;

Στο πλαίσιο της έρευνας στην οποία καλείστε να λάβετε μέρος θα χρειαστεί να μας δώσετε το ονοματεπώνυμο σας και την υπογραφή σας, συμπληρώνοντας αυτό το έντυπο. Οποιοσδήποτε πληροφορίες δώσετε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης-συζήτησης και αφορούν το πρόσωπό σας θα ηχογραφηθούν με στόχο να αναλυθούν σε σχέση με τα ερωτήματα της έρευνας δηλαδή θα χρησιμοποιηθούν οι απαντήσεις σας σχετικά με τα ερωτήματα για τις έννοιες του ανήκειν, της κοινωνικής ένταξης και του κοινωνικού αποκλεισμού, χωρίς όμως την αναγραφή των προσωπικών στοιχείων που θα μας έχετε παράσχει.

Τα προσωπικά σας στοιχεία αποτελούν προσωπικά δεδομένα και σε αυτά θα έχει πρόσβαση μόνο η ερευνητική ομάδα.

Θα συλλέξουμε τις πληροφορίες που θα μας δώσετε μέσω των συνεντεύξεων και θα τις καταγράψουμε σε αρχεία ήχου. Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας και τα αρχεία ήχου της συνέντευξής σας, καθώς και όποιο άλλο στοιχείο μας δώσετε το οποίο αποτελεί προσωπικό δεδομένο (π.χ. οικογενειακή κατάσταση, τόπος διαμονής, απασχόληση, κτλ.) θα φυλαχθούν σε προστατευόμενο χώρο.

Η συνέντευξή σας θα μετεγγραφεί από αρχείο ήχου σε κείμενο, το οποίο θα είναι διαθέσιμο σε έντυπη μορφή με σκοπό την ανάλυσή του, εφόσον έχει υποστεί επεξεργασία έτσι ώστε να είναι ψευδωνυμοποιημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε τρίτους. Το κείμενο που προκύπτει από τη συνέντευξή σας θα φυλάσσεται σε ανάλογους χώρους ασφαλείας. Σε όλα τα παραπάνω θα έχει πρόσβαση μόνο η ερευνητική ομάδα του προγράμματος και θα τα διαχειρίζεται σε συνθήκες πλήρους εμπιστευτικότητας.

Εφόσον το κείμενο της συνέντευξής σας είναι ψευδωνυμοποιημένο και μη ταυτοποιήσιμο, η ερευνητική ομάδα θα χρησιμοποιεί αποσπάσματά του σε δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά ή παρουσιάσεις σε συνέδρια. Μπορείτε να έχετε πρόσβαση στο αρχείο της συνέντευξής σας καθώς και στις δημοσιεύσεις που θα προκύψουν από το πρόγραμμα εφόσον το επιθυμείτε.

Η έρευνα έχει διάρκεια 1 χρόνο και αναμένεται ότι υλικό από τις συνεντεύξεις θα χρησιμοποιηθεί έως και 3 χρόνια μετά τη λήξη της.

8. ΠΟΙΟΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ;

Το έργο δε λαμβάνει χρηματοδότηση και διεξάγεται στο πλαίσιο προπτυχιακού προγράμματος με σκοπό την απόκτηση τίτλου σπουδών.

9. ΠΟΙΟΣ ΕΧΕΙ ΕΓΚΡΙΝΕΙ ΑΥΤΗ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ;

Η έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο προπτυχιακού προγράμματος Ψυχολογίας με σκοπό την απόκτηση τίτλου σπουδών υπό την εποπτεία του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και έχει λάβει έγκριση από την αρμόδια αρχή Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας,

10. ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΩ ΓΙΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα μπορείτε να επικοινωνήσετε με την επόπτρια κα. Μαρία Ξενιτίδου (mxenitidou@uowm.gr).

11. ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΥΠΟΒΑΛΩ ΠΑΡΑΠΟΝΑ Η ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ;

Για οποιαδήποτε παράπονα ή καταγγελίες σχετικά με τη διεξαγωγή του προγράμματος ή τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να απευθύνεστε στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΗΣ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

Τίτλος έρευνας: Ανήκειν & Κοινωνική Ένταξη στο Λόγο: Μελετώντας

Κοινότητες Ρομά

Ερευνήτρια: Λάκουρα Σοφία Βαρβάρα, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο

Δυτικής Μακεδονίας

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων στην έρευνα τυγχάνουν επεξεργασίας από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (Υπεύθυνος Επεξεργασίας),

με έδρα στην Τοπική Κοινότητα Κοίλων του Δήμου Κοζάνης και στοιχεία επικοινωνίας 24610 - 56201 και rector@uowm.gr. Το Π.Δ.Μ. έχει ορίσει ως **Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων** με διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου dpo@uowm.gr. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των συμμετεχόντων προορίζονται για τον **σκοπό** διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας με τίτλο: **Ανήκειν & Κοινωνική Ένταξη στο Λόγο: Μελετώντας Κοινότητες Ρομά**. Στο πλαίσιο αυτό η ερευνητική δραστηριότητα περιλαμβάνει μία συζήτηση- συνέντευξη. Στην συνέχεια θα γίνει απομαγνητοφώνηση και ψευδωνυμοποίηση. Οι απαντήσεις θα βαθμολογηθούν και μόνο τα συνολικά αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς σε αναγνωρισμένα Διεθνή / Εθνικά επιστημονικά συνέδρια ή περιοδικά. Τα συλλεγόμενα δεδομένα θα αποθηκευτούν με ασφάλεια και θα είναι προσβάσιμα μόνο από τους ερευνητές και τον επιστημονικό υπεύθυνο της έρευνας και θα διαφυλαχθούν από οποιαδήποτε εξωτερική πρόσβαση. Η επεξεργασία των δεδομένων σας για τον ανωτέρω σκοπό και η συμμετοχή σας στην έρευνα δεν συνεπάγονται δικαίωμα αποζημίωσης ή οικονομικά οφέλη οποιασδήποτε μορφής. Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων σας διενεργείται, εφόσον την παράσχετε, με τη ρητή συγκατάθεσή σας κατ' άρθρο 6 § 1 περίπτωση α' του Κανονισμού (ΕΕ) για την Προστασία Δεδομένων (ΓΚΠΔ), την οποία δικαιούστε να ανακαλέσετε οποτεδήποτε και αζημίως, εκτός αν αυτό καθιστά αδύνατη. Μπορείτε να ασκείτε τα δικαιώματά σας αποστέλλοντας σχετικό αίτημα προς τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων του Πανεπιστημίου στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου dpo@uowm.gr. Παράλληλα, αν θεωρείτε ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που σας αφορά παραβαίνει τον ΓΚΠΔ, έχετε δικαίωμα υποβολής καταγγελίας στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (www.dpa.gr) ή στην

εποπτική αρχή του κράτους μέλους της ΕΕ όπου διαμένετε ή εργάζεστε ή στην εποπτική αρχή του τόπου της εικαζόμενης παράβασης.

Παρακαλούμε συμπληρώστε με «X» στα αντίστοιχα πεδία για να δηλώσετε συναίνεση

Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Εντύπου Πληροφόρησης	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Μου δόθηκε αρκετός χρόνος για να αποφασίσω αν θέλω να συμμετέχω σε αυτό το πρόγραμμα	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια.	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κατανοώ ότι μπορώ να ζητήσω να καταστραφούν οι πληροφορίες που έδωσα στο πλαίσιο του προγράμματος μέχρι την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για παράπονα ή καταγγελίες	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για να ασκήσω τα δικαιώματά μου	ΝΑΙ	ΟΧΙ

Όνοματεπώνυμο συμμετέχοντος:

Υπογραφή	Ημερομηνία
Όνοματεπώνυμο ερευνητή:	
Υπογραφή	Ημερομηνία

Παράρτημα 2

Ερωτήσεις Συνέντευξης:

Ανήκειν:

Πώς θα περιέγραφες τον εαυτό σου στην καθημερινότητά σου σε σχέση με την οικογένειά σου, την κοινότητα, την παρέα, αλλά και εκτός κοινότητας;

Στην καθημερινότητά σου, με ποιους ανθρώπους έρχεσαι σε επαφή (στη δουλειά σου για παράδειγμα, στις βόλτες); (αν κάνει διαχωρισμό ατόμων επαφής, πώς διαφοροποιούνται – αλλάζουν οι συναναστροφές αυτές);

Τί σημαίνει για εσένα να νιώθεις ότι είσαι μέλος σε μία κοινότητα που σε υπολογίζει και λαμβάνει υπόψη της τις ανάγκες σου (αυτό ισχύει μόνο για την κοινότητα που ζεις ή θα μπορούσες να το πεις και σε ένα ευρύτερο επίπεδο);

Ένταξη:

Έχεις νιώσει ότι υπάρχουν χώροι ή ομάδες στις οποίες θα ήθελες να συμμετέχεις (εκτός από εδώ);

Πώς ήταν η κατάσταση όταν ήρθες εδώ (ή καθώς μεγάλωνες); Ένιωσες ότι ήταν εύκολο/δύσκολο να είσαι κομμάτι αυτού εδώ του τόπου (να γίνεις μέλος της τοπικής κοινωνίας); Πώς είναι τα πράγματα τώρα (έχει αλλάξει κάτι);

Σε μία πρόσφατη εκπομπή αναφέρθηκε ότι το κράτος έχει χρηματοδοτήσει τις κοινότητες στις οποίες ζουν Ρομά, ώστε να ενσωματωθούν, αλλά αυτό δεν φαίνεται να είχε κάποιο αποτέλεσμα. Ειπώθηκε πως, «αν ήταν οποιαδήποτε άλλη μειονότητα, θα είχε ενσωματωθεί και θα ήταν και σε πάρα πολύ καλή κατάσταση». Τι έχεις να πεις πάνω σε αυτά;

Πώς σου φαίνονται οι προσπάθειες του δήμου ή του κράτους για την ενημέρωση για ζητήματα της καθημερινότητας (π.χ. ενημέρωση για πυροπροστασία στην αντιπυρική περίοδο) ή χρηματοδοτήσεις για σπουδές ατόμων που προέρχονται από κοινότητες Ρομά ή ακόμη και τα μέτρα που είχαν πάρει κατά τη διάρκεια του κορωνοϊού, που πολλές φορές δεν είναι εύκολο να εφαρμοστούν στην κοινότητα;

Επίσης, γενικά έχει συζητηθεί ότι σε όλα τα χρόνια, ανεξαρτήτως κυβέρνησης, η προσπάθεια να νιώσουν τα άτομα της κοινότητας μέλη της κοινωνίας και να έχουν ίσες σχέσεις σε αυτήν δεν φαίνεται να έχει φέρει θετικά αποτελέσματα. Ποια είναι η άποψή σου και γιατί;

Διομαδικές Σχέσεις:

Ποιους θεωρείς συμπολίτες σου; Ποιες και πώς είναι οι σχέσεις μεταξύ σας;

Έχει γίνει συζήτηση ότι οι σχέσεις μπορεί να μην είναι αρμονικές, ότι μπορεί να υπάρχουν προκαταλήψεις, τα άτομα εκτός κοινότητας μπορεί να θεωρούν ότι είστε απομονωμένοι, δεν συμμετέχετε στα κοινά και πολύ συχνά να το βλέπουν αυτό με αρνητικό τρόπο. Τι πιστεύεις πάνω σε αυτό;

Όταν πηγαίνεις σε δημόσιες υπηρεσίες (νοσοκομεία, δήμους, αστυνομία), πώς βλέπεις τους υπαλλήλους; Πώς σε βλέπουν αυτοί;

Το τελευταίο διάστημα, μετά και τη δολοφονία του Κώστα Φραγκούλη στη Θεσσαλονίκη, έγινε μεγάλη συζήτηση ότι ενώ παρατηρούμε τα γεγονότα αυτά και τις εξελίξεις τους, που χωρίζουν τον κόσμο σε στρατόπεδα, συγχρόνως βλέπουμε ότι ψηφίστηκε στη Βουλή η παροχή επιπλέον χρημάτων κατά το μήνα Δεκέμβριο στα σώματα ασφαλείας. Πώς το βλέπεις αυτό;

Κάθε φορά που συμβαίνει ένα περιστατικό στο οποίο εμπλέκεται κάποιο άτομο που προέρχεται από κάποια κοινότητα Ρομά ή οποιαδήποτε άλλη μειονότητα, σε οποιαδήποτε θέση και να βρίσκεται, γενικεύεται μία αρνητική, πολλές φορές και ρατσιστική άποψη για όλη την κοινότητα, όχι δηλαδή μόνο για αυτό το άτομο. Πώς το βλέπεις εσύ αυτό;

Υπάρχουν βέβαια και πολλοί συμπολίτες μας οι οποίοι αντιδρούν σε αυτές τις αρνητικές εκδηλώσεις που συζητήθηκαν προηγουμένως (π.χ. όταν άτομα της κοινότητας πέφτουν θύματα ρατσιστικών επιθέσεων) και θα ήθελα την άποψή σου πάνω σε αυτό. Πώς νιώθεις με αυτές τις συμπεριφορές;